

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

ARAP DİLİNDE FİİLLERDE ZAMAN VE GÖRÜNÜŞ

Yüksek Lisans Tezi

FAZİLET KUZUCU

İZMİR - 2024

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ARAP DİLİNDE FİİLLERDE
ZAMAN VE GÖRÜNÜŞ

Yüksek Lisans Tezi

FAZİLET KUZUCU

DANIŞMAN DR. ÖĞR. ÜYESİ TAHSİN YILDIRIM

İZMİR - 2024

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Arap Dilinde Fiillerde Zaman ve Görünüş” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17.07.2024

Fazilet KUZUCU

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi ARAP DİLİNDE FİİLLERDE ZAMAN VE GÖRÜNÜŞ

Fazilet KUZUCU
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Bu çalışma, Arap dilinde kelime türleri, fiillerde zaman ve görünüş ilişkisini derinlemesine incelemektedir. İlk olarak, Arap dilindeki kelime türleri; isim, fiil ve harf olarak sınıflandırılmış ve Zemahşerî, İbn Hişam ve Sîbeveyhi gibi klasik dilcilerin yanı sıra modern dilcilerin sınıflandırmalarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. İsimler, fiiller ve harfler, dilbilgisel yapıları ve anlamlandırmalarıyla detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Fiiller, mâzi (geçmiş zaman), müzâri (şimdiki ve gelecek zaman) ve emir olarak üç ana türe ayrılmıştır. Fiillerin sınıflandırılması sahih (illetsiz) ve illetli, tam ve nâkıs, çekimli (mutasarrıf) ve donuk (câmid), mücerred ve mezid gibi kategorilere dayanmaktadır. Bu sınıflandırmalar, fiillerin dildeki işlevlerini ve kullanımlarını anlamada kritik bir rol oynamaktadır.

Zaman kavramı, Arapça'da geçmiş, şimdi ve gelecek olarak tanımlanmış ve bu zaman dilimlerinin ifade edilme şekilleri detaylandırılmıştır. Ayrıca, zamanın Arap dilbilimciler ve Batılı dilbilimciler tarafından nasıl ele alındığı karşılaştırılmıştır.

Görünüş kavramı, fiillerin zamanla ilişkisini ve eylemlerin tamamlanmışlık, süreklilik veya anlık olma durumlarını ifade eden dilbilgisel bir kategori olarak incelenmiştir. Bu bağlamda, Arap dilinde kullanılan yardımcı fiiller ve bunların görünüşü ifade etmedeki rolleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçlar şu şekildedir: Arap dilinde cümlelerde yer alan fiiller, zaman özellikleri yanında görünüşsel özelliklere de sahiptir. Arap dilbiliminde zaman kavramı, vakt, dehr, ân ve sermed terimleriyle ifade edilerek,

zamanın farklı boyutlarını ve eylemlerin zaman içindeki konumlarını ifade etmektedir. Bu terimler, dilin zenginliğini ve karmaşıklığını yansıtarak eylemlerin zaman içindeki anlam değişikliklerini açıklamaktadır. Dilbilgisel görünüş, eylemlerin bitmişlik, bitmemişlik ve sürekli olma durumlarını ifade etmekte ve dilin anlatım gücünü artırmaktadır. Geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman dilimlerinin fiil kalıpları ve harflerle ifade edilen dilbilgisel görünüşleri ele alınmıştır. Geçmiş zamanın فَعَلَ (feal) kalıbı ve -mışlı geçmiş zaman işaretleyicisi قَدْ (kad) harfi genellikle bitmişlik görünüşünü taşır. Şimdiki zaman için يَفْعُلُ (yefalu) kalıbı genellikle süreklilik görünüşüne, gelecek zaman için ise سَ (sin) harfi ve سَوْفَ (sewfe) edatları genellikle bitmemişlik görünüşüne sahiptir. Ancak, bağlama ve dil içi karineye göre bu zaman dilimlerinin görünüş özelliklerinde değişiklikler olabileceği de tespit edilmiştir. Arap dilinde fiillerin zaman ve görünüş ilişkisini inceleyerek cümlelerin anlamını nasıl derinleştirdiğini göstermektedir. Arap dilinde zaman ve görünüş ilişkisi, dilbilimsel analizler için önemli olup dilin evrensel ve yapısal özelliklerini anlamamıza katkı sağlar.

Bu tez, Arap dilinde kelime türleri ve fiillerde zaman ve görünüş ilişkisini kapsamlı bir şekilde analiz ederek, Arapça gramer yapısının anlaşılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çalışma, Arap dilinin zengin ve karmaşık yapısını anlamak isteyen araştırmacılar için değerli bir kaynak niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fiil, Zaman, Görünüş, Kelime Türleri, Zaman ve Görünüş İlişkisi.

ABSTRACT

Master's Thesis

VERBS IN THE ARABIC LANGUAGE

TIME AND APPEARANCE

Fazilet KUZUCU

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

This study delves into the relationship between time and aspect in verbs within the Arabic language, as well as the various types of words. Firstly, the types of words in Arabic—nouns, verbs, and particles—are classified and compared through the perspectives of classical linguists such as Zamakhshari, Ibn Hisham, and Sibawayh, as well as modern linguists. Nouns, verbs, and particles are explained in detail in terms of their grammatical structures and meanings.

Verbs are divided into three main types: past (māzī), present-future (muḍāri‘), and imperative. The classification of verbs is based on categories such as sound (non-defective) and defective, complete and deficient, conjugated (mutasarriḥ) and frozen (jāmid), and simple and augmented. These classifications play a critical role in understanding the functions and usages of verbs in the language.

The concept of time is defined in Arabic as past, present, and future, and the ways these time periods are expressed are detailed. Furthermore, the perspectives of Arabic linguists and Western linguists on the concept of time are compared.

The concept of aspect, a grammatical category expressing the relationship between verbs and time and indicating the completion, continuity, or momentariness of actions, is examined. In this context, the study focuses on the auxiliary verbs used in Arabic and their roles in expressing aspect.

The results of our study are as follows: Verbs in Arabic sentences possess not only temporal features but also aspects. The concept of time in Arabic linguistics is

expressed through terms like waqt (specific time period), dahr (eternal time), ān (present moment), and sarmad (eternal time), reflecting different dimensions of time and the position of actions within it. These terms illustrate the richness and complexity of the language, explaining how the meanings of actions change over time. Grammatical aspect expresses the states of actions being complete, incomplete, or continuous, thereby enhancing the expressive power of the language. The grammatical aspects of the verb patterns and particles used to indicate past, present, and future time periods are examined. The past tense pattern فَعَلَ (fa'al) and the perfect aspect marker قَدْ (qad) generally indicate completeness. The present tense pattern يَفْعَلُ (yaf'alu) typically signifies continuity, while the future tense markers سَ (sa) and سَوْفَ (sawfa) usually indicate incompleteness. However, it has been determined that the aspect features of these time periods can vary depending on context and internal linguistic cues.

This study demonstrates how the relationship between time and aspect in Arabic verbs deepens the meanings of sentences. The relationship between time and aspect in Arabic is crucial for linguistic analysis and contributes to our understanding of the universal and structural features of the language.

This thesis provides a comprehensive analysis of the types of words and the relationship between time and aspect in Arabic verbs, offering significant contributions to understanding the grammatical structure of the Arabic language. This study is expected to be a valuable resource for researchers interested in understanding the rich and complex structure of the Arabic language.

Keywords: Verb, Time, Aspect, Word Types, Time and Aspect Relationship.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI	2
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	3
4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNDE KELİME TÜRLERİ

1. İSİM.....	5
1.1. İsm-i Fâil	6
1.2. İsm-i Mef'ûl	7
1.3. İsm-i Zaman	8
1.4. İsm-i Mekan	9
1.5. İsm-i Alet.....	10
1.6. İsm-i Tasğîr	11
1.7. İsm-i Tafdil.....	12
1.8. İsm-i Mensûb.....	14
1.9. Masdar	16

1.10. Sıfat-ı Müşebbehe	17
1.11. Mübalağa Sîğaları	19
2. HARF	22
2.1. Cer Harfleri	24
2.2. Atıf Harfleri.....	26
2.3. Soru Harfleri.....	29
2.4. Şart Harfleri.....	33
2.5. Masdar Harfleri	35
3. FİİL.....	37
3.1. Mâzi, Müzâri ve Emir Fiil.....	38
3.1.1. Mazi Fiil ve Özellikleri	38
3.1.2. Müzâri Fiil ve Özellikleri.....	39
3.1.3. Emir Fiil ve Türleri	40
3.2. Sahih ve İletli Fiil.....	41
3.2.1. Sahih Fiil Türleri	41
3.2.1.1. Sâlim.....	41
3.2.1.2. Mehmûz.....	42
3.2.1.3. Muzâaf.....	42
3.2.2. İletli Fiil Türleri.....	43
3.2.2.1. Misâl.....	43
3.2.2.2. Ecvef.....	43
3.2.2.3. Nakıs.....	44
3.2.2.4. Lefîf.....	44
3.3. Tam ve Nâkıs Fiil.....	45
3.3.1. Tam Fiil	45
3.3.2. Nâkıs Fiil	45
3.3.2.1. Kâde ve Benzerleri	45
3.3.2.1.1. Recâ Fiilleri	46

3.3.2.1.2. Mukarebe Fiilleri.....	46
3.3.1.3.1. Şurû Fiilleri	46
3.3.2.2. Kâne ve Benzerleri	47
3.3.2.2.1. Kâne / كَانَ.....	47
3.3.2.2.2. Esbaha / أَصْبَحَ.....	47
3.3.2.2.3. Emsâ / أَمْسَى.....	48
3.3.2.2.4. Sâre / صَارَ	48
3.3.2.2.5. Bate / بَاتَ.....	48
3.3.2.2.6. Edhâ / أَضْحَى.....	48
3.3.2.2.7. Zalle / ظَلَّ	49
3.3.2.2.8. Leyse / لَيْسَ	49
3.4. Çekimli (mutasarrıf) ve Donuk (câmid) Fiil	49
3.4.1. Çekimli (mutasarrıf) fiil	49
3.4.2. Donuk / Câmid (جامد) Fiil	49
3.4.2.1. Donuk Fiil Türleri	50
3.4.2.1.1. Medih ve Zem Fiilleri	50
3.4.2.1.2. Taaccub Fiilleri	51
3.4.2.1.3. Şurû' Fiilleri	51
3.4.2.1.4. İstisna Fiilleri.....	52
3.5. Mücerred ve Mezid Fiil.....	52
3.5.1. Mücerred Fiiller.....	52
3.5.2. Mezid Fiiller	52
3.5.2.1. Sülâsî Mezid Rubâî Fiiller.....	53
3.5.2.2. Sülâsî Mezid Hümâsî Fiiller.....	53
3.5.2.3. Sülâsî Mezid Sûdâsî Fiiller	53
3.5.2.4. Rubâî Mezid Hümâsî Fiiller	53
3.5.2.5. Rubâî Mezid Sûdâsî Fiiller.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNDE FİİLLERDE ZAMAN VE GÖRÜNÜŞ

2. ZAMAN	54
2.1. Zaman Kavramı	54
2.1.1. Dil Felsefesi Açısından Zaman Kavramı	54
2.1.2. Arap Dilbilimciler Açısından Zaman Kavramı	56
2.2. Zamanın Sınıflandırması	59
2.2.1. Gerçek Zaman	59
2.2.1.1. Türkçede Gerçek Zaman	59
2.2.1.2. Arapçada Gerçek Zaman	60
2.2.2. Dilbilgisel Zaman	62
2.2.2.1. Türkçede Dilbilgisel Zaman	62
2.2.2.1.1. Geçmiş zaman	62
2.2.2.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman	62
2.2.2.1.1.2. Öğrenilen/Rivayet Geçmiş Zaman	63
2.2.2.1.2. Şimdiki Zaman	65
2.2.2.1.3. Gelecek Zaman	66
2.2.2.2. Arapçada Dilbilgisel Zaman	67
2.2.2.2.1. Geçmiş zaman	67
2.2.2.2.1.1. Görülen/Basit Geçmiş Zaman	68
2.2.2.2.1.2. Öğrenilen/Rivayet Geçmiş Zaman	71
2.2.2.2.2. Şimdiki Zaman	73
2.2.2.2.2.1. Hadîr- Hâl (Şimdiki Zaman)	75
2.2.2.2.2.2. Basit şimdiki zaman ve sıradan şimdiki zaman	75
2.2.2.2.2.3. Yenilenebilirlik “Hâl-i Teceddüdî, Hâl-i Müteceddid”	76
2.2.2.2.2.4. Süreklilik/Alışkanlık	77
2.2.2.2.3. Gelecek Zaman	78

3. GÖRÜNÜŞ.....	81
3.1. Görünüş Kavramı	81
3.1.1. Görünüş Kavramının Doğuşu.....	82
3.1.2. Görünüşün Tanımı.....	82
3.1.3. Türk Dilbilimciler Açısından Görünüş Kavramı	83
3.1.4. Arap Dilbilimciler Açısından Görünüş Kavramı	84
3.2. Görünüşün Sınıflandırması	87
3.2.1. Sözlüksel Görünüş.....	88
3.2.2. Dilbilimsel Görünüş	89
3.2.2.1. Bitmişlik	89
3.2.2.2. Bitmemişlik	92
3.2.2.3. Yansız.....	95
3.2.2.4. Sürme	97
3.3. Arap Dilinde Görünüş Kategorisini İşaretleyen Yardımcı Fiiller	98
3.3.1. Kâne ve Benzerleri	98
3.3.2. Mukârebe Fiilleri.....	100
3.3.3. Şurû Fiilleri	101
4. FİİLLERDE ZAMAN VE GÖRÜNÜŞ İLİŞKİSİ	103
4.1. Feale/ فَعَلَ / -Dı eki	103
4.2. Kane / كَانَ /-Dıydı / -Dı+idi	106
4.3. Kad / قَدْ / -mış eki.....	107
4.4. Kad Kane Feale / قَدْ كَانَ فَعَلَ / Kane Kad Feale / كَانَ قَدْ فَعَلَ / -mıştı	107
4.5. Mâ Zâle Yefalü / مَا زَالَ يَفْعَلُ / -Makta	108
4.6. Yefalü / يَفْعَلُ / -yor, -er, -ar.....	109
4.7. Seyefalü / سَيَفْعَلُ, Sevfe Yefalü / سَوْفَ يَفْعَلُ / -ecek, -acak.....	113
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA	119

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
Ar.	:Arapça
A.y.	:Yazara ait son zikredilen yer
B.a.	:Eserin bütününe atıf
Bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Nşr.	:Neşir
Ör.	:Örnek
S.	:Sayfa/sayfalar
Tahk.	:Tahkik
T.y.	:Basım tarihi yok
Tr.	:Türkçe
Tdk.	:Türk Dil Kurumu
Vb.	:Ve benzeri
Y.y.	:Basım yeri yok

ÖN SÖZ

Zaman, başı ve sonu olmayan akıcı bir süreçken, insanoğlu onu kontrol etme arzusuyla bu süreci parçalara ayırmış ve çeşitlendirmiştir. Bu konu başlangıçta felsefenin, daha sonra ise dil biliminin inceleme alanına girmiştir. Zamanın dil bilimi kapsamına girmesiyle birlikte, eklerin çeşitli işlevleri, dil bilgisi kurallarının doğruluğunun veya yanlışlığının değerlendirilmesinden ziyade, dil biliminin betimleyici yaklaşımıyla ele alınmaya başlanmıştır. Dilin değişmesiyle birlikte biçimlerin anlamları da evrilmiş ve çeşitlenmiştir. Bu çalışma, Arapça'da cümlede yer alan fiillerin zaman ve görünüş işlevlerini tespit etmek amacıyla dil bilimi kaynaklarından faydalanılarak ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, kelime türleri olan isim, harf ve fiiller ele alınmış, bu kelime türlerinin klasik dönem dilcileri olan Zemahşerî, İbn Hişam, Sîbeveyhi ve modern dönem dilcilerinin perspektifinden açıklamaları yapılmıştır. Arapçanın zengin ve karmaşık yapısı içinde, kelimelerin dilbilgisel yapıları ve anlamlandırmaları kapsamlı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise, fiillerin zaman ve görünüş türleri ve bu türlerin dilbilgisel işlevleri incelenmiştir. Fiillerin zaman kullanımı ve dilbilgisel görünüşleri, Arapça'nın dilbilimsel zenginliğini ortaya koymaktadır.

Tezimiz, Arap dilinde kelime türlerinin çeşitliliği ve bu çeşitliliğin dilbilgisel yapılar üzerindeki etkilerini anlamak için kapsamlı bir kaynak sunmayı amaçlamaktadır. Dilbilimsel açıdan fiillerin zaman ve görünüş bakımından ilişkilerini ele alarak, Arapçanın dil yapısını incelemektedir. Bu çalışma hem dilbilim alanında akademik bir katkı sunacak, hem de Arap diline ilgi duyan araştırmacılar ve öğrenciler için de faydalı bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

Tez çalışmam boyunca her an yardımcı olan, tüm sorularıma ilgi ve özenle cevap veren, benimle yorulan kıymetli hocam Dr. Tahsin YILDIRIM'a sonsuz teşekkür ediyorum. Ayrıca tez çalışmamda fikir ve önerileri ile yardımcı olup beni yetiştiren tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Fazilet KUZUCU

İzmir-2024

GİRİŞ

Arap dilinde fiil kalıpları ve yardımcı fiiller, cümlede hem zaman hem de görünüş rollerine sahiptir. Konuşmacının konuşma anında ifade ettiği cümleler hem zamansal hem de görünüşsel açıdan özelliklere sahiptir. Bu iki dilbilgisel konu, farklı sınıflandırmalara sahiptir.

Çalışmamızda cümlelerde yer alan fiillerin çekim kalıpları, yardımcı edatlar, yardımcı fiiller ve çeşitli harfler aracılığıyla cümle içinde Arap diline zaman ve görünüş bakımından özelliklerine yer verilmiştir. Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Arap dilinde kelime türleri olan isim, harf ve fiil konularına ve bunların türlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümde fiillerin bünyesinde taşıdığı zaman özellikleri ve bu zamanın türleri bulunmaktadır. Ardından görünüş kavramı, türleri, dilbilgisel açıdan analizleri bulunmaktadır. Son olarak da dilbilgisel formda olan çalışmamızda fiillerin zaman ve dilbilgisel görünüş bakımından cümle üzerinden örneklerle anlatımı yer almaktadır. Böylece dini metinlerin anlaşılmasındaki görünüşün etkisini ortaya koymak, aynı zamanda modern dönem eserlerinde ve günlük konuşmalarda zaman ve görünüş ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırmanın ana konusu, Arapça dilinde zaman işaretleyicisi olarak bilinen fiil kalıpları ve yardımcı fiillerin, zaman ve görünüş özelliklerini detaylandırmaktır. Araştırmada ele alınan konular ise şu şekildedir:

İnsanların algıladığı gerçek zaman ile cümlelerinde ifade ettikleri zaman kavramı farklılık göstermektedir. Gerçek zaman, bölünmez ve bütün bir yapıya sahiptir. Ancak insanlar, zamanı anlayabilmek için onu çeşitli bölümlere ayırmışlardır. Bu bölümler, dilde fiil zamanı olarak adlandırılmış ve gerçek zamanı anlamaya

yardımcı olan dil bilgisi kategorileri olarak biçimlenmiştir. Ancak, bu kategoriler dil bilgisi kitaplarında yeterince vurgulanmamış veya bazıları ihmal edilmiştir.

Görünüş konusu, 17. yüzyılda yaşamış Amerikalı dilbilimci Carlota Smith'in çalışmalarıyla önemli bir gelişim göstermiş olup, dil bilgisi ve sözlük temelli görünüş olarak ikiye ayrılmıştır. Arap dilinde görünüş üzerine yapılan çalışmalar, gerek dil bilgisi kitapları gerekse makaleler düzeyinde yeterli değildir. Görünüş, özellikle Slav dillerinde gelişmiş bir konudur ve aynı biçimlere sahiptir. Arapça dil bilgisi kitaplarında fiil zamanına yer verilse de, görünüş hakkında özel bir bölüm bulunmamaktadır. Bu çalışmada, diğer eserlerden farklı olarak, ele alınan eklerin hem zaman hem de görünüş özellikleri kapsamlı bir şekilde incelenecektir.

Görünüş üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, yabancı dillerdeki çalışmaların Aristo'ya kadar uzandığı ve 1800'lü yıllarda detaylı incelemelerin yapıldığı görülmüştür. Smith, çalışmasında birçok kaynağı tarayarak dil bilgisi kitaplarının yazarlarının zaman ve görünüş konusuna yaklaşımlarını ve katkılarını özetlemiştir.

Bu çalışmada hem zaman hem de görünüş hakkında ayrıntılı bilgiler sunularak, eklerin sahip olduğu özellikler anlaşılır bir biçimde ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın amacı Arap dil biliminde yer alan zaman, görünüş başlıklarına Arapçada zaman işaretleyicisi olarak bilinen fiil kalıpları aracılığıyla yer vermektir. Bu eklerin cümlede sahip olduğu rolü, cümlenin bağlamını da dikkate alarak zaman ve görünüş bakımından okura anlaşılır bir biçimde ifade etmek amaçlanmıştır.

Bu amaçla geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman fiil kalıpları, yardımcı edatlar ve yardımcı fiillerin zaman ve görünüş özellikleri ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Böylece dini metinlerin daha doğru anlaşılabilmesi ve modern metinlerdeki kavramsal farklılıkların giderilmesine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tez çalışmamızda dil bilimcilerin, tarihçilerin, antropologların kullandığı yöntem olan nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan veri çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada öncelikle konuya katkı sağlayacak Klasik dönem eserlerinden bilgiler toplanmıştır. Daha sonra modern dönem eserlerinden konu ile ilgili kitaplara, tezlere ve makalelere başvurulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde yer alan kelime türlerine ağırlıklı olarak Klasik dönem kaynaklarından veriler toplanmıştır. Bu bilgiler özet ve yorum ifade edilerek modern çalışmalarla da konu desteklenmiştir.

İkinci bölümde yer alan konular ise ağırlıklı olarak modern dönemde ele alınması sebebiyle modern dönem eserlerine başvurulmuştur. Klasik dönem kaynakları ile de konu desteklenmiştir. Yazılan konuların anlaşılabilirliğini artırmak amacıyla örnek cümleler ve ayetlerle konular pekiştirilmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızın ilk bölümünde yer alan kelime türleri konusu ağırlıklı olarak Sîbeveyhi'nin “el-Kitâb”ı, İbn Hişam'ın “Muğnil Lebîb”i, Zemahşerî'nin “el-Mufasssal fî Sanatil İrab”, Semerrâî'nin “es-Sarful Arabî Ahkâmun ve Meânin” eserlerine başvurulmuştur. İkinci bölümde yer alan zaman konusunda yine Klasik dönem eserlerinden Sîbeveyhi'nin “el-Kitâb” eserine başvurulmuştur. Görünüş konusu daha çok modern dönemde ele alınan bir konu olması sebebiyle ana kaynak olarak modern dönemde yazılmış eserlere başvurulmuştur. Ancak klasik dönem kaynaklarında kavram haline getirilmemiş bu konulara karşılaştırma amacıyla yer verilmiştir. Görünüş konusunda ele alınan başlıca eserler; Ahmet Benzer'in “Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik” eseri, Eyup Akşit'in “Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri” ve diğer basılı olmayan kaynakçada belirtilen tezlerden oluşmuştur. Bu eserler dışında yardımcı kaynak olarak birçok esere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNDE KELİME TÜRLERİ

Arap dilinde kelime türlerini Halil b. Ahmed, Sîbeveyhi gibi klasik dönem dilcilerinin pek çoğu açıklasa da, Arap dilinde kelimenin tanımını ilk yapan kişi Zemaşşerî olmuştur. Zemaşşerî, kelimeyi "vaz/adlandırma yoluyla müfred bir anlama aracılık eden lafızdır."¹ şeklinde tanımlamaktadır. Klasik dönem dilcilerinden İbn Hişam'ın, kelimeyi "müfred bir anlam için vaz edilen lafız"² olduğu şeklinde tanımı yer almaktadır. Modern dönem dilcilerinden Temmam Hassan ise kelimeye dair çok farklı tanımda bulunarak, "cümleyi meydana getirmede belirli bir görevle kullanılan, yerine farklı bir kelime konulabilmesi, yerinin değiştirilmesi, bağlamından koparılması, çıkartılması, yer değişikliği yapılması veya eklenmesi imkân dahilinde olan, çoğunlukla üç kök harften oluşan ve ekler de alabilen kalıplar"³ şeklinde tanımlamaktadır. Yapılan tanımlamalar göz önüne alındığında kelimenin en önemli özelliği, onun anlamlı olması ve beş duyu organı ile hissedilebilen ve hissedilemeyen fark etmeksizin zihinde oluşan bir kavrama karşılık gelmesidir.⁴

Kelimenin tanımına kısaca değinildikten sonra, şimdi de kelime türlerinin neler olduğuna yer verilecektir. Kelimenin tanımında onun anlam yönüne vurgu daha çok olsa da, kelime türlerine dair sınıflandırma yapılırken öncelikli olarak anlamsal değil, dilbilgisel özellikleri göz önünde bulundurulmaktadır.

¹ Ebü'l-Kāsim Mahmūd b. Ömer b. Muhammed el-Hārizmî ez-Zemaşşerî, *el-Mufasssal fî San'ati'l-İ'râb*, I. (Beyrut, 1993), 23.

² Ebu Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm El-Ensari, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, 2. (Beyrut, 1418), 30.

³ Temmâm Hassan, *Menâhîcu'l-Bahs fî'l-Luga* (Kahire: Mektebetü'l-Ancelo el-Mısıriyye, 1990), 228-229.

⁴ Sedat Şensoy, "Lafız", *Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi*, XXVII (2003): 42.

Arap gramerinde kelimenin türlere ayrımının ilk defa Hz. Ali tarafından yapıldığına dair söylemler yer alsa da, yazılı metin halinde ilk ortaya koyan kişi Sîbeveyhi olmuştur. Sîbeveyhi, kelimeyi türlerine göre isim, harf ve fiil olarak üç kategoride değerlendirmektedir.⁵ İbnü'l Enbârî ve İbn Hişâm gibi klasik dönem dilcileri de bu üçlü tasnife katılsa da,⁶ modern dönem dilcileri bu üçlü kategorinin yanına yeni kelime grupları eklemiştir. Bu yeni kelime grubunu ekleyenlerden biri olan Ebû Cafer b. Sabir, "halife" adıyla yeni bir kategori eklerken, Zemahşerî ve İbn Yaîş "müşterek" adlı yeni bir kategoriye de yer vermektedirler.⁷ Modern dönem Arap dilcilerinden Temmam Hassan ise kelime türlerini kendi içinde isim, fiil, zamir, sıfat, halife, edat ve zarf olmak üzere yedi kısma ayırmaktadır.⁸ Bizler, bu çalışmamızın birinci bölümünde klasik dönem dilcilerin yer verdiği ve genel kabul görmüş olan üçlü ayırmda yer alan isim, harf, fiil kategorilerini ve bunların kendi içinde ayrıldığı kısımları başlıklar halinde inceleyeceğiz.

5. İSİM

Klasik Arap dilcilerinden Ebu'l-Kasım ez-Zeccaci, Arap dilinde ismi, özne ya da nesne konumunda cümlede yer alabilen ya da özne veya nesnenin yerine geçmesi imkan dahilinde olan sözcük olarak tanımlamaktadır.⁹ İbnü's-Serrâc da ismi, beş duyu organı ile algılanan ve algılanmayan müfred manaya işaret eden sözcük şeklinde tanımlamaktadır.¹⁰

⁵ Şaban 'Avd Muhammed el-Ubeydî, *en-Nahvu 'l-'Arabî ve Menâhîcu 't-Te'lîf ve 't Tahlîl* (Bingazi: Câmi'atu Kâryûnus Yay, 1989), 288.

⁶ Ebu Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm El-Ensari, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, 32; Ebü'l-Berekât Kemâluddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Esrâru 'l-'Arabîye* (Dîmeşk: Dîmeşk Yay, 1407), II: 92.

⁷ Mustafa Cemâleddin, "Ra'yun fî Taksîmi'l Kelime", *Mecelletu Turâsinâ*, Kum/1 (6) (1407): 11; Hasen Avn, *Tatavvuru'd- Dersi'n-Nahvî* (Kahire, 1970), 84.

⁸ Temmâm Hassan, *Menâhîcu 'l-Bahs fî 'l-Luga*, 228-229.

⁹ Ebul Kasım ez-Zeccaci, *el-İdah fî İlelin Nahv*, 3. (Beyrut: Darün Nefais, 1979), 50.

¹⁰ Ebu Bekr Muhammed b. es-Sehl b. Serrac en-Nahvi el-Bağdadi, *el-Usul fin Nahv* (Beyrut: Müessesetül Risale, 1996), I.: 36, 37.

İsim,¹¹ kendi içinde on bir türe ayrılmaktadır. Bunlar şu şekildedir: ism-i fâil, ism-i mef'ûl, ism-i mensûb, ism-i zaman, ism-i mekan, ism-i âlet, ism-i tafdil, ism-i tasğîr, masdar, sıfat-ı müşebbehe, mübalağa sığaları.¹² İsm-in türlerine aşağıda kısaca değinilecektir.

6. 1.1. İsm-i Fâil

Fiilleri belirli kalıba girdirerek türetilen ismi fâil, masdarın içinde barındırdığı anlama, anlamında sürekli değil geçici olduğuna ve onun failine işaret eden bir isimdir. Bir eylemi yapanı gösteren türemiş isimler ism-i fâildir. İsm-i fâili oluştururken üç kök harfli fiiller fâilun kalıbına, kök harf sayısı üçten fazla olan fiillerde ise fiil müzâri ye çevrilip başındaki muzârat harfi atılarak ötreli mim harfi getirilmekte ve son harften bir önceki harfin harekesi de kesre olmaktadır. İsm-i fâilin anlamında geçici olduğunu ifade etsek de “sürekli/مُسْتَمِرٌّ, daima/دَائِمٌ” gibi kelimelerde anlam sürekli olmaktadır.¹³

Klasik dönem dilcilerinden bazıları ve Kûfe dil okulu, ism-i fâili fiil olarak kabul etmektedir.¹⁴ Fakat ismi fâil sübut/kalıcılığı içinde barındırırken fiil sıgasında sübut değil, teceddüd bulunmaktadır.¹⁵ Bunun sebebi de fiil belirli bir zamanla kayıtlı iken isim belirli bir zamanla kayıtlı olmayıp aksine daha genel ve sabittir.¹⁶ İsm-i fâilin Türkçedeki karşılığı sıfat fiillerdir. Sıfat fiiller, fiilin köküne getirilen -en, -cek, -miş, -ır, -dik, -esi gibi yapım ekleriyle oluşturulmaktadır.¹⁷

¹¹ Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib* (Suudi Arabistan: y.y., t.y.), 368, 377, 383, 385, 409.

¹² Hayreddin Karaman - Bekir Tapaloğlu, *ARAPÇA SARF-NAHİV*, 4. (İstanbul, 1969), 12.

¹³ Ali el-Cârim - Mustafa Emin, *en-Nahvul Vadîh Tercümesi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), I: 283-284.

¹⁴ Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâi, *Me'ânîn-nahv* (Beyrut: Dârü ihyâ, et-Türâsi'l-'Arabiyyi, 2007), III.: 147.

¹⁵ İbnül Hacib, *el Kafiye fin Nahv* (Beyrut: Darul kutubil ilmiyye, tsz), II: 198; İbn Akil, *Şerhu İbn Akil*, tsz, II: 106.

¹⁶ Fadıl Salih Es-Semerrai, *Meanil Ebniyye fil Arabiyye* (Dimeşk-Beyrut: Darü İbn Kesir, 2015), 14.

¹⁷ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi* (İstanbul: Türk Dil Kurumu yay., 1971), 315.

Örnek: bırakan, başlayan, bildik vb.

Arap dilinde ise ismi fail, “geçişsiz/لازم” ve “geçişli/متعدی” fiillerin etken yapılarından ¹⁸ kelimenin fâilun/ فاعِلٌ veznine sokulması ile türetilmektedir.¹⁹ Harf sayısı üçten fazla fiillerde ise muzârat harfinin yerine dammeli mim harfî getirilmekte ve sondan bir önce yer alan harf kesraya çevrilmektedir. Yapılması veya yapılmaması insan iradesine bağılı, yani kişinin kendi elinde olan fiillerden elde edilmektedir.²⁰

açan, fetheden	فاتح	فاعِلٌ
öldüren	قاتِلٌ	فاعِلٌ
oturan	جالِسٌ	فاعِلٌ
anlaşma yapan	متعاہِدٌ	متفاعل

7. 1.2. İsm-i Mef’ûl

Öznenin yaptığı işten etkilenen ismi gösteren, meçhul fiilden türeyen ism-i mef’ûl, yapılan işten etkilenen nesne ve/veya kişiye işaret eden oluş ve iş bildiren sözcüklerdir. İsim kategorisinde bulunan ism-i mef’ûl, edilgen fiillerden türediğı için fiil gibi işlev görmektedir. Türediğı eylemde dile getirilen oluş ve işe, ayrıca eylemden etkilenen varlığa delalet etmektedir.²¹

İçilen/مَشْرُوبٌ biçimbirimi hem içilen şeye hem de o eylemden etkilenene delalet etmektedir. Örneğın “Ahmet suyu içti/أَحْمَدُ الْمَاءِ”

¹⁸ el Kafiye fin Nahv, II: 198.

¹⁹ el Kafiye fin Nahv, II: 198; es-Sekkâki, Miftahul Ulum (Beyrut: el-Mektebetül İlmiyyetül Cedide, tsz), 24.

²⁰ Hulusi Kılıç, Arapça Dilbilgisi-Sarf (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005), 192.

²¹ Fadıl Salih es-Semerrai, es-Sarfül Arabi Ahkamun ve Meanin (Beyrut: Daru İbn Kesir, 2013), 91; Ahmed el-Hamalavi, Şezel Arfî Fennis Sarf (Beyrut Lübnan: Darü İbn Hazm, 1427), 70.

cümlesinde Ahmet dilbilgisel açıdan özne/فَاعِلٌ iken anlamsal olarak “içen/مَفْعُولٌ بِهِ” konumundadır. Su ise dilbilgisel açıdan doğrudan “nesne/مَشْرُوبٌ” anlamsal olarak da “içilen/مَشْرُوبٌ” olmaktadır.

Üç harfli geçişli fiiller, ism-i mef’ûl yapılmak istendiğinde mef’ûlün/مَفْعُولٌ kalıbına girdirilerek ism-i mef’ûl yapılmaktadır. Geçişli olmayan fiillerin ise ism-i mef’ûlü yer almamaktadır. Dört harfli fiillerin ism-i mef’ûlü ise o fiilin müzârisinin edilgen yapıları formunun ilk harfini atarak, yerine ötreli mim harfi getirilerek yapılmaktadır.²²

bilinen	مَعْلُومٌ
kırılan	مَكْسُورٌ
yalanlanan	مُكَذَّبٌ

Fiiller biçimleri ile dilbilgisel zamana delalet ederler fakat ismi meful ve diğer türemiş isimler, fiiller gibi olmayıp zamana delaletleri dil içi ve dil dışı bağlam aracılığıyla ortaya çıkmaktadır.

8. 1.3. İsm-i Zaman

İsm-i zaman kategorisi fiilin gerçekleştiği zamanı gösteren dilbilgisel bir kategoridir.²³ “Ek almamış üç harfli/مُجَرَّدٌ ثَلَاثِي” fiillerden ismi zaman olarak türetilmek istendiğinde bu fiiller “mefalün/مَفْعَلٌ” ve “mefilun/مَفْعِلٌ” veznine girdirilmektedir. Dört, beş, altı harfli fiiller ismi zaman yapılmak istendiğinde ise fiilin ism-i mef’ûl kalıbı ile aynı olmaktadır.²⁴

²² el-Esterabadi, *Şerhu Şaḫīyeti İbn Hacib* (Beyrut: Darül Kutubul İlmiyye, 1982), I: 184.

²³ İbn Ya’îş, *Şerhü’l-Mufasssal li’z-Zemahşeri* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2001), IV: 154.

²⁴ Ahmed el-Hamlavi, *Şezal Arf fi Fennis Sarf* (Kahire: Darul Keyani, 19665), 133-135; *Şerhu Şaḫīyeti İbn Hacib*, I: c.I. 181-186.

oyun zamanı	مَلْعَبٌ
oturma zamanı	مَجْلِسٌ
İkram zamanı	مُكْرَمٌ

İsm-i zaman cümlede mef'ûl bih, mef'ûl fih, mübteda ve haber konumlarında gelebilmektedir.²⁵

9. 1.4. İsm-i Mekan

İsm-i mekan kategorisi, fiilin gerçekleştiği yeri gösteren dilbilgisel bir kategoridir. Tıpkı ism-i zaman gibi, ism-i mekan türetilmek istendiğinde ek almamış üç harfli/سَلَاتِي مُجَرَّدٌ fiil مَفْعَلٌ ve مَفْعِلٌ veznine girdirilir. Üçten fazla harf sayısına sahip fiillerin durumu ve cümledeki konumları da tıpkı ismi zaman kategorisinde olduğu gibidir.²⁶

gidilecek yer	مَذْهَبٌ
toplanma yeri	مَحْفَلٌ
çıkartma yeri	مُسْتَحْرَجٌ

Arap dilinde zaman ve mekan isimlerini belirtme aynı vezin ile olmaktadır. Hangisini ifade ettiğini bağlamdan anlamaktayız.

Örnek : قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ / Her topluluk kendi içeceği yeri bildi.”²⁷

²⁵ Şerhü'l-Mufasssal li'z-Zemahşeri, IV: 155.

²⁶ Şerhü'l-Mufasssal li'z-Zemahşeri, IV: 154, 155.

²⁷ Kur'an-ı Kerim meâli (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009), Bakara Suresi; 2/60.

Bu ayette مَشْرَبْ sözcüğünün bağlam dikkate alındığında ism-i mekan anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kelimenin cümledeki pozisyonu “doğrudan nesne/مَفْعُولٌ بِهِ” dir.

10. 1.5. İsm-i Alet

Bir işin meydana gelmesinde kullanılan alete verilen isme, ism-i âlet adı verilmektedir. Arap dilinde alet isimleri üç vezinle gelebilmektedir. Bunlar مَفْعَلٌ, مَفْعَلَةٌ, مَفْعَالٌ vezinleridir.²⁸

Bir kelime ism-i alet veznine sokulduğunda mim harfi esre ile bağlanmaktadır.

karıştırıcı	مَكْسِرٌ	مَفْعَلٌ
vaiz kürsüsü	مَنْبَرٌ	مَفْعَلٌ
süpürge	مَكْنَسَةٌ	مَفْعَلَةٌ
cetvel	مِسْطَرَةٌ	مَفْعَلَةٌ
diş fırçası	مِسْوَاكٌ	مَفْعَالٌ
anahtar	مِفْتَاحٌ	مَفْعَالٌ

İsm-i aletin kalem/قَلَمٌ , kitap/كِتَابٌ gibi semai kalıpları da bulunmaktadır.

²⁸ İbn Yaiş, Şerhul Mufasssal liz-Zemahşeri (Beyrut: Darul kutubil ilmiyye, 2001), c. IV/152-53; el-Hamalavi, Şezel Arf fi Fennis Sarf, 135.

11. 1.6. İsm-i Tasğîr

İsimlerin çeşitlerinden olan "tasğîr/تصغير", ifade edilen bir şeyin eksiltilmesi veya azaltılması anlamlarına gelmektedir. Terim olarak bu kelimenin birden çok anlamı bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:²⁹

- a) Bir şeyin kendisini, hacim olarak küçülebiliyorsa hacmini küçültme.
- b) Sayı veya oran olarak azaltma.
- c) Küçük görme/tahkir.
- d) İki zaman arasında var olan süreyi azaltma.
- e) İki mekan arasında bulunan mesafeyi yaklaştırmak.
- f) Yüceltme.
- g) Sevgi gösterme.
- h) Şefkat gösterme.

Arap dilinde kullanılan bu anlamlara bakıldığında en yaygın ve kabul görmüş olarak bu sözcük, tahkîr ve taklîl kelimeleri ile eş anlam/müradif olarak kullanılmaktadır.³⁰ İbn Ya'îş'in "Şerh Mufasssal"ında tasğîrin yüceltme ve büyütmenin zıttı olup tahkirle eş anlamda olduğunu söylediği belirtilmektedir. Tasğîrin Türkçedeki ve Batı dillerindeki karşılığı "küçültme"dir.³¹

Arap dilinde bir kelime tasğîr için kullanılmak istendiğinde, bu kelime "فَعِيلٌ" gibi kalıplardan birine girdirilmektedir.³²

Dağcık	جَبِيلٌ
Kalemçik	قَلَمٌ

²⁹ Hâlid b. 'Abdillâh el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh 'ala't-Tavdîh*, t.y., II: 317.

³⁰ Ramî Hekimoğlu, *Cahiliye Şiirinde Ahd ve Müradifleri*, (Ankara: İlahiyat yay., 2023), 10; el-Uleymî - eş-Şeyh Yâsin b. Zeyniddîn, *Hâşiyetu'l-'Uleymî*, t.y., II: c. II 37; el-Muberrred - Ebu'l-'Abbas Muhammed b. Yezîd, *el-Muktadab* (Beyrut, t.y.), 20.

³¹ *Şerhul Mufasssal liz-Zemahşeri*, V: 289.

³² Ebû Bişr 'Amr b. Kanber Sibeveyh, *el-Kitâb* (Bulâk: el-Matba'atu'l-Emîriyye, 1316), II: 105.

Evcik	مُنِيرٌ
Küçük mescid	مُسَيِّدٌ
Serçecik	عُصْفِيرٌ
Küçük anahtar	مُقَيِّحٌ

Tasğîr edilecek ismin/ مُصَغَّرٌ bu sigaya uyumlu olması da gerekmektedir. Çokluk bildiren çoğullar, Allah'ın isimleri vb. Arap dilinde küçültme sigasına girdirilememektedir. İsmi tasğîr kalıbına sokulan kelimeler kırık çoğul yapılamamaktadır.³³

İbn Uşûr'da tasğîrin anlam bakımından değerlendirildiğinde bir sıfat olduğunu ifade etmektedir.³⁴ Örneğin, “ağaççık/شَجِيرَةٌ” dediğimizde ağacı küçüklük ile nitelemiş bulunmaktayız. “İnsancık/انيسى” dediğimizde de o insanın konumunu aşağıya indirmiş ve/veya küçültmüş bulunmaktayız. Buradan da anlaşılmaktadır ki tasğîr bir nevi nitelemedir.

12. 1.7. İsm-i Tafdil

İsmi çeşitlerinden olan ism-i tafdil kelimesi, “üç harfli/ثَلَاثِيٌّ” formda bulunan “fedâle/فَضْلٌ” kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime, sözlükte "üstün olmak", "bir şeyin artması" anlamlarında kullanılmaktadır. Türkçede ise azlık-çokluk zarflarının karşılığıdır.³⁵

³³ *el-Kitâb*, II: 419, 420.

³⁴ el-İşbîlî - İbn Uşfur, *Şerhu Cumeli'z-Zeccâcî* (Bağdad, 1982), II: 290.

³⁵ Coşkun Ak, *Türk Dili*, 2. Bs (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006), 20.

Terim olarak ise ism-i tafdil, nitelikleri aynı iki şeyin karşılaştırılarak birinin diğerine olan üstün özelliğinin vurgulandığı ve gayri munsarîf yapıda olan isimlerdir.³⁶ İbn Hişam'da üstünlüğe ve ortaklığa işaret eden sıfat olarak tanımlamaktadır.³⁷

İsm-i tafdiller Arap dilinde “ef'alu/ أَفْعَلُ - fu'la/ فُعْلَى” kalıplarına sokularak yapılmaktadır:

a) Fiil, “üç kök/ثَلَاثِيّ” harflerden oluşmalıdır.

b) Çekimlenebilen fiillerden oluşmalıdır. “Bi'se/ بِئْسَ ” gibi çekimlenemeyen formdaki fiiller ismi tafdil kalıbına aktarılamamaktadır.

c) Tam fiil olmalıdır. Nakıs fiiller olmamalıdır.

d) Çokluk/azlık bildiren fiiller olmalıdır.

e) Fiil edilgen/meçhul formda gelmemelidir.

f) Fiil, sıfatı müşebbehe şeklinde, kusur, renk ifade eden “أَفْعَلُ” vezninden gelmemelidir.³⁸

İsm-i tafdiller bu şekilde yapılmasının yanı sıra sakatlık, renk, kusur bildiren kelimelerin mansub olan masdarlarının veya mezid fiillerin önüne “daha çok / أَكْثَرُ”, “daha şiddetli / أَشَدُّ” vb. ismi tafdiller getirilerek de yapılmaktadır.³⁹

Bununla birlikte, ism-i tafdil ifade ettiği anlam açısından üç kısımdır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Bütün türler ve herhangi bir tür içinde en üstün özelliklere sahip olmak.⁴⁰

Örnek: “O, merhamet edenlerin en merhametlisidir. / إِنَّهُ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ”⁴¹

³⁶ Mustafa el-Galayini, *Camiud Durusul Arabiyye* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2011), I: 138.

³⁷ Ebu Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm El-Ensari, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ* (Beyrut: el-Mektebetül Asriyye, 1998), 306.

³⁸ Muhyiddin Abdülhamid, *Şerhu İbn Akil ala Elfiyeti İbn Malik* (Kahire: Darud Talai, 2009), III: 128.

³⁹ *el-Usul fin Nahv*, I: 104.

⁴⁰ Şezal Arfî Fennis Sarf, 131; Hüseyin Günday - Şener Şahin, *Arapça Sarf Bilgisi* (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2008), 188-189.

⁴¹ *Kur'an-ı Kerim meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009), Yusuf Sûresi; 12/92.

Özellik bakımından farklı olan iki şeyi karşılaştırıp bunların arasında karşılaştırılan sıfatın birinde diğerinden daha az veya fazla olması.⁴²

Örnek: “İlkbahar, sonbahardan daha güneşlidir. / الرَّبِيعُ أَكْثَرُ شَمْسًا مِنَ الْخَرِيفِ”

Özellik bakımından ortak olan iki şeyin karşılaştırılarak söz konusu sıfat bakımından birinin diğerinden daha eksik veya fazla olması.⁴³

“Sizin fikriniz onların fikrinden daha hayırlıdır. / فَكْرُكُمْ أَفْضَلُ مِنْ فِكْرِهِمْ”

İsmi tafdiller cümlede muzaf olarak, mücerred yapıda ve harf-i tarifli olarak gelebilmektedir.⁴⁴

فُعْلَى	أَفْعَلُ	
صُغْرَى	أَصْغَرُ	Daha küçük
جُمْلَى	أَجْمَلُ	Daha güzel
كُثْرَى	أَكْثَرُ	Daha çok
عُلْيَا	أَعْلَى	Daha yüksek

13. 1.8. İsm-i Mensûb

Bir şeyin veya şahsın bir mezhebe, soya, cinsiyete, mesleğe, cemiyete, sanata olan aidiyetini bildiren sıfatlara ism-i mensûb adı verilmektedir.⁴⁵ İsm-i mensûba dair klasik dönem alimlerinin yapmış olduğu tanımlamalara baktığımızda bir kısmının onu

⁴² Şezal Arf fi Fennis Sarf, 131.

⁴³ Ebu Feth Osman b. Cinni el-Mevsili el-Bağdadi, *el-Munsif lil Kitabit Tasrif* (Kahire: Darus Sekafetil Amme, 1954), 319; Şezal Arf fi Fennis Sarf, 130; Abbas Hasan, *en-Nahvul vafi* (Tahran: Avand Daniş, 2004), III: 395.

İbn Malik, *Teshilül Fevaid ve Tekmilül Makaşid* (Lübnan: Darül Kitabil Arabi, 1967), 133; *Camiud Durusul Arabiyye*, I: 140.

⁴⁵ Mehmed Zihni, “el-Muntehab fi kavâidi’s-sarf”, *İstanbul*, t.y., 346.

izafet⁴⁶ olarak tanımladığını görmekteyiz. Sîbeveyhi, ism-i mensûbtan bahsederken onun bir izafet konusu olduğunu ifade ederek ardından bir adamın bir kabile ya da beldeye aidiyetini bildirmesinin şeddeli izafe ya'sının kelimenin sonuna getirilmesiyle olduğunu belirtmiştir.⁴⁷ Arap kültüründe insanlar nasıl ki künyeleriyle tanınıyorlar ise isimler de kendilerine nispet edilen şeyle bilinmektedir. Bu sebeptendir ki izafet ögesi yanı sıra nispet kavramı da ism-i mensûb yerine kullanılmaktadır.⁴⁸ İbn Hâcib, konuyu tanımlarken, 'kendisinden bağımsız durumda bulunan bir şeyin aralarındaki ilişki veya ilgiyi ifade etmek için sonuna şeddeli ya eklenmiş, ikillik, çoğulluk, te'nis tası/⁴⁹ gibi alametleri hazfedilmiş olan isimlerdir' şeklinde ifade etmektedir.⁴⁹ İbn Verrakta, mensûb konusunu ele alırken, bir soya, bir yere veya herhangi bir şeye nisbet edilen, bunu yaparken de ismin sonuna nisbete delaleti için şeddeli ya harfî getirilen isim olarak ifade etmektedir.⁵⁰ Ebû Cafer, İbn Serrâc gibi dil alimleri de konuya nispet başlığı altında değinmişlerdir.⁵¹

İsm-i mensûbun sonunda yer alan şeddeli ya harfine nisbet “ya/ي” sı, nisbet ya sınırın bitişik olduğu isme mensûb ileyh/إليه, nispet ya'sını sonunda barındıran isimlere de ism-i mensûb/المنسوب adı verilmektedir.⁵²

Genellikle ism-i mensûbun sonunda yer alan şeddeli” ya/ي”dan önce hareke olarak kesre gelmektedir.⁵³ Arap dilinde dil bilgisi açısından kelimeler

⁴⁶ Bir ismin anlamını anlaşılır bir hale sokmak için yanına bir isim daha bağlamaya izafet denilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz: *Camiud Durusul Arabiyye*, I: 584.

⁴⁷ Amr b. Usman Sibeveyh, *el-Kitab* (Kahire: Mektebetül Hanci, 1988), 335.

⁴⁸ Abdullah b. Hüseyin b. Abdillâh el-Ukberi Ebul Beka, *el-Lubab fî İlmi-i râbi vel-binâi* (Dimeşk: Darul Fikr, 1995), II: 143-153.

⁴⁹ Cemaluddin b. usman b. Amr b. Ebi Bekr İbnul Hacib, *eş-Şa'fiye fî İlmi Tasrif* (Mekke: Mektebetül Mekkiyye, 1995), 37.

⁵⁰ Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdullâh b. el-Abbas İbnü'l-Verrâk, *İlelu'n-na'ıv*, nşr. Mahmud Casim Muhammed ed-Derviş (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999), 529.

⁵¹ Ahmed b. Muhammed b. Yunus Nehhas, *Umdetül Kitab* (Daru İbn Hazm, 2004), 252; *el-Usul fin Nahv*: III: 63.

⁵² Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Sarf* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 489.

⁵³ Celaluddin b. Abdirrahman b. Ebi Bekr Suyuti, *el-Behcetül Mardiyye* (Diyarbakır: Seyda Kitabevi, 2013), II: 381.

dişillik/müenneslik yönünden hakiki ve mecazi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. İsm-i mensûbda da aynı şekilde müennesler hakiki ve mecazi olmak üzere iki kısımdır.

Hakiki müennes kelimeler, Arap dilinde gerçekte müennes kategorisinde olan isimlerdir.⁵⁴

Örnek: “Hindî / هِنْدِيّ, Fâtımî / فَاطِمِيّ”

Mecazi müennesler ise kendisinde sadece lafzen müenneslik alameti taşıyan fakat gerçekte müennes olmayan kelimelerdir.⁵⁵

Örnek: “sandalye / كُرْسِيّ, posta / بَرِيدِيّ”

13.9. Masdar

Türk dilindeki masdarlar, -mak eki ile fiillerden türemiş isimlerdir. Bu nedenle fiil ismi olarak adlandırmalar yer almaktadır.⁵⁶ Masdar, zamanla bir bağlantısı olmayıp soyut yapıda bir anlama delalet eden, lafzi ve takdiri olarak kendi fiilinin harflerini içeren isimlerdir.⁵⁷

Masdarlar, Kûfe ekolüne göre mef'alü/مفعّل vezninden gelen kelimelerdir. Kûfeliler, masdarın fiilden türediği görüşünü öne sürerken Basralılar bunun aksine fiilin masdardan türemiş olduğu görüşünü ileri sürmektedirler.⁵⁸ Kıyas yolu ile masdarlar, çoğunlukla semai olarak bulunmaktadır. Kıyasın gerçekleşebilmesi içinde daha önceden başka varlığın olması gerekmektedir. Bu durumda semâi yapıda olan masdarlar fiillerden önce yer almaktadır. Basra ve Kûfe ekolünün zıt görüşlerini değerlendirdiğimizde, Basra ekolü görüşlerini ismin varlığının fiilden önce olması ve masdarında câmid isimler kategorisinde yer alması sebebiyle teyit eder niteliktedir.⁵⁹

⁵⁴ Ebul Kasım Mahmud b. Umer b. Ahmed Zemaşeri, *el-Mufasssal fi sanati irab* (Beyrut: Mektebetül Hilal, 1993), 259.

⁵⁵ Zemaşeri, *el-Mufasssal fi sanati irab*, 259.

⁵⁶ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (İstanbul: Bayrak, 2009), 185.

⁵⁷ *el-Kitab*, c.I. 68; İbn Uşfur, *Şerhu Cumeli'z-Zeccâcî*, c.I. 15; Raci Esmer, *el-Muceml-Mufasssal fi-İlmis-Sarfi* (Beyrut: Darul Kutubil İlmiyye, 1997), 372.

⁵⁸ Sadullah Berdei, *Hadaiküd-Dekaik* (İstanbul: İsmet Matbaası, 1969), 288.

⁵⁹ İnam Akkari, *el-Mucem Mufasssal fi-Ulumul-Belağ*e (Beyrut: Daru Kutubil İlmiyye, 1996), 96, 97.

Buna delil olarak da Bakara Suresi 31. Âyette Allah'ın ilk önce isimleri öğrettiğini bildirmesini gösterebiliriz.

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ / (Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretmiş, sonra onları meleklerle yöneltilip "Doğruysanız şunların isimlerini bana bildirin."⁶⁰ demişti.

Masdarın vezni belirlenirken sema' ve kıyas olarak iki ana ölçü yer almaktadır. Bunlardan sema' yoluyla olan masdarlar genellikle üç harfli fiillerde gelmektedir. Belirli bir kalıba girmeyen bu masdarlar sözlükten araştırılarak veya işitme yolu ile bilinebilmektedir. Kıyasa dayanan masdarlar dört harf, beş harf, altı harf esasına göre yer alan fiillerin masdarlarıdır.

Kıyas yoluyla gelen masdarlardan dört kök harfe sahip olanların masdarlarına örnek: "ikramen/ إِكْرَامًا / ikram etmek", "müşagaleten / مُشَاغَلَةً / uğraşmak, meşgul olmak"

Beş kök harfe sahip masdarlarına örnek: "ictimaen / اجْتِمَاعًا / toplanmak", "ihmiraren / اِحْمِرَارًا / kızarmak"

Altı kök harfe sahip olanların masdarlarına örnek "istihraaceen / اسْتِحْرَاجًا / çıkarmak, elde etmek", "ihrincaameen / اِحْرِنَجَامًا / toplanmak" şeklindedir.⁶¹

13.10. Sıfat-ı Müşebbehe

Lazım fiilden türeyerek ism-i fâil anlamına delalet eden isimlere sıfat-ı müşebbehe adı verilmektedir.⁶²

Sîbeveyhi, sıfat-ı müşebbeheyi terim olarak amel etme yönüyle ism-i fâile benzeyen sıfat şeklinde tanımlamaktadır. İsm-i fâile amel etme özelliği sebebiyle

⁶⁰ Kur'an-ı Kerim meâli, Bakara sûresi; 2/31.

⁶¹ Abduh er-Racihi, *et-Tatbikus Sarfi* (Beyrut Lübnan: Darün Nehzatil Arabiyye, 1952), 373, 374.

⁶² Camiud Durusul Arabiyye, I: 168.

benzese de zamana delaleti olmaması ve müzari fiil anlamı taşımaması sebebiyle aynı değildir.⁶³

Mısrî, sıfatı müşebbehenin erillik, dişillik, ikillik, çoğulluk dışında cari sıfatlara benzemediğini, fiil gibi amel ettiğini belirtmiştir.⁶⁴

Sekkâki ise sıfat-ı müşebbehenin üç kök harfli mücerred fiilden türediğini, ikil ve çoğul olduğunu ayrıca sübut anlamı taşıdığını ifade etmektedir.⁶⁵

Yapılan tanımlamalar değerlendirildiğinde ismi fâilin zamir alabilme, belirli olay ve failini belirtiyor olması, sayı bakımından tekil, ikil, çoğul olabilmesi, eril ve dişil gelebilmesi ve amel etme yönünden ismi fâile benzerliği sebebiyle ‘sıfatı müşebbehe bi ismi fâil/ismi faile benzeyen sıfat’ olarak isimlendirilmektedir. Sıfatı müşebbeler genellikle lazım fiilden türeyerek asıl yapılaş gayesi sakatlık, kusur, güzellik, çirkinlik gibi sıfat ve bazı duygularda devamlılık ifade eden kelimelerdir.⁶⁶

Sıfat-ı müşebbelerin semâi ve kıyasî vezinleri bulunmaktadır. Bunlardan semai olanlara örnekler şu şekildedir:

“Cevherun / جوهر / atılğan”

“Terbûtun / تربوت / alımlı”

“Dummelisun / دملص / berrak”

“Zummiylun / زميل / korkak”

“Şemerdalun / شمردل / hızlı”

Kıyasî olarak en çok gelen vezinleri şu şekildedir. Sıfatı müşebbeler sülâsi lazım ve çekimli fiillerin masdarından ve ziyade babların masdarından türeyebilmektedir.⁶⁷

⁶³ *el-Kitab*, 203.

⁶⁴ Mısrî, *Şerhu’r-Razi li Kafiyeti’l-Hacib* (Suudi Arabistan: İmadael Buhus el-İlmiyye, 1996), 45.

⁶⁵ *Miftahul Ulum*, 50.

⁶⁶ Doğan Fırıncı, *Arap Dilinde Sıfat-ı Müşebbehe ve Kuran-ı Kerimde Kullanılışı* (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2012), 55; el-Ezheri - Halid b. Abdillâh, *Şerhut-Tasrih alet-Tavdih* (Beyrut: Darül Kutubbul İlmiyye, 2000), 40, 41.

⁶⁷ Muvaffakuddin b. Ali İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal* (Beyrut: Alemül Kütüb, ts.), IV: 109.

Sıfatı müşebbehenin kıyasî olarak en çok geldiği vezinler şu şekildedir:⁶⁸

a) Renk, süs, kusur manaları verilmek istendiğinde **أَفْعُلُ** vezninde gelebilmektedir.

"Ef'alü/**أَفْعُلُ**" vezni:

أَحْمَرُ (ahmeru) - **حَمْرَاءُ** (hamraun) - kırmızı renk

أَعْوَرُ (avire) - **عَوْرَاءُ** (avrae) - tek gözlü

b) Sevinç, hüznün, yenilik gibi anlamları ifade etmek için "**فَعِيلُ**/feile" vezninde gelmektedir.

"Feilun/**فَعِيلُ**" vezni:

دَجِرَ (decire) - **دَجِرُ** (deciirun) - **دَجِيرَةٌ** (deciiraturun) - hüznü

فَرِحَ (feriha) - **فَرِحُ** (ferihun) - **فَرِيحَةٌ** (ferihatun) - sevinçli

c) Doluluk, boşluk anlamlarını içeren vezni ise "**فَعْلَانُ**/feğlanü" dir. Bu veznin örnekleri ise şu şekildedir:

"Fe'lânü/**فَعْلَانُ**" vezni:

عَطِشَ (ateşe) - **عَطْشَانُ** (atşaanun) - susuz, çok susamış

رَوِيَ (raviye) - **رَيَّانُ** (rayyanun) - suya doymuş

13.11. Mübalağa Sığaları

Sözlükte bir özelliğin, bir varlıkta aşırı derecede bulunduğunu ifade eden fiilden türeyen, sıfat türünden isimlere mübalağa sigası adı verilmektedir.⁶⁹ Türkçede abartma diye isimlendirdiğimiz mübalağa pek, çok, gayet, fazla anlamlarını

⁶⁸ Şerhu't-Tasrîh 'ala't-Tavdîh, II: 45, 46; Fırıncı, *Arap Dilinde Sıfat-ı Müşebbehe ve Kur'an-ı Kerimde Kullanılışı*, 47.

⁶⁹ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî San'ati'l-I'râb*, 279; *el-Kitab*, c.I. 110; Yusuf Doğan, *Arap Dilinde Mübalağa* (Ankara: Yayınevi Yayınları, 2009), 43.

barındırmaktadır.⁷⁰ İsmi fail türünden olan 'siga el mübalağa' olarak adlandırılan, anlamlarında çokluk/mübalağa barındıran vezinlere mübalağa vezinleri adı verilmektedir.⁷¹ Halil b. Ahmed ve İsfahânî gibi kimi dilciler mübalağayı “hedefe ulaşma” olarak tanımlamışlardır.⁷²

Mübalağayı sarf yönünden ele alacak olursak, tıpkı sıfat-ı müşebbehe gibi kıyasî mi yoksa semâî mi olduğu hususunda görüş ayrılıkları olsa da genel görüş semâî olduğu ve üç kök harfli/ثَلَاثِي fiillerden türediği yönündedir.⁷³ Fakat kıyasî olduğunu ileri süren dilciler de bulunduğundan,⁷⁴ bizler çalışmamızda önce kıyasî vezinlerine, daha sonra semâî vezinlerine yer vereceğiz.

Feîlun/فَعِيل vezni : Mübalağa için kullanılan bu vezin mübalağa için kullanıldığında vasfedilen özelliğin o kişinin tabiatında olduğunu ve tekrarladığını ifade etmektedir. Bu vezin mübalağa dışında masdar, cins isim, kırık çoğul, sıfat-ı müşebbehe olarak da gelebilmektedir.⁷⁵

Örnek: “alîmun / عَلِيم / Her şeyi bilen.”

Feûlun/فَعُول vezni: Bu vezin o eylemi çokça yapan ve yaptığı eyleme de şahsın hakim, kuvvetli olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır.⁷⁶

Örnek: “neûmun / نَوُوم / Çok uyuyan.”

⁷⁰ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 470.

⁷¹ Mehmed Zihni, “el-Muntehab fi kavâidi’s-sarf”, 296.

⁷² Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed Abdulmunim Cevcerî, *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb*, nşr. Nevvâf Cezâ el-Hârisî (Medine: Câmîatu'l-İslâmiyye, 2004), 503.

⁷³ Ali b. Mesud Ahmed, *Merahul Ervah* (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ty.), II: 116.

⁷⁴ *en-Nahvul vafi*, III: 529.

⁷⁵ Aziz Muhammed, *es-Sıfatül Müşebbehe ve Mübalağatül İsmi Fail fil Kuranil Kerim Dirase Sarfiyye Nahviyye Dilaliyye* (Basılmamış Doktora Tezi, Kahire, 2009), 196.

⁷⁶ Ebu Muhammed İbn Kuteybe, *Edebül Katib* (Beyrut: Müessesetür Risale, ts.), 331; Ebu Hilal el-Hasen Askeri, *Mucemul Furukil Lugaviyye* (Kahire: Darül İlm ves-Sekafe, 1412), I: 24.

Fe'âlun/ فَعَّال vezni: Arap dilinde bir eylem tekrarlandığında bu vezinde gelmektedir. Bu vezinde gelen kelime belirli aralıklarla yapılan işin tekrarlandığını göstermektedir.⁷⁷

Örnek: “Sabbârun / صَبَّار / çok sabreden.”

Mifâlun/ مِفْعَال vezni: Bir işi devamlı yapan ve onu yapmayı alışkanlık haline getiren kişi için kullanılmaktadır.⁷⁸

Örnek: “Mizvâcun / مِزْوَاج / çok evlenen.”

Feilun / فَعِل vezni: Bu vezin genellikle sıkıntılı durumda olan kişiler için kullanılmaktadır. Diğer kıyasî mübalağa vezinleri ile kıyaslandığında kullanımı daha azdır.⁷⁹

Örnek: “Zekirun / ذَكِر / çok iyi ezberleyen.”

Mübalağa sığasında olduğu kabul edilen semâi vezinlerin sayısı alimlerce değişmektedir. Bu vezinlerin sayısı 25'e kadar çıkmaktadır.⁸⁰

Bu vezinlerin en çok kullanılanlarından birkaçına aşağıda değinilecektir.

1) Mefaletün / مَفْعَلَة vezni : Bu kalıp ile gelen mübalağa, bir işin bir yerde çokça gerçekleştiğini ifade etmektedir.⁸¹

Örnek: “Mes'abeten / مَثَابَة / tekrar tekrar yönelmek.”

2) Fe'lâli / فَعْلَالِي: Semai vezinlerden olup dörtlü fiillerden türeyen bu vezin de mübalağa ifade etmektedir.⁸²

Örnek: “Vesvâsi / وَسْوَاسِي / çok vesvese veren.”

⁷⁷ Askeri, *Mucemul Furukil Lugaviyye*, 368.

⁷⁸ Ebu Muhammed İbn Kuteybe, *Edebul Katib* (Beyrut: Muessesetür Risale, ts.), 331.

⁷⁹ Esmer, *el-Muceml-Mufasssal fi İlmi-Sarf*, 290.

⁸⁰ İmil Bedi Yakub, *el-Mucemul Mufasssal fi İlmi-Sarf* (Beyrut: Darul Kutubil İlmiyye, 1993), 294.

⁸¹ *el-Kitab*, IV: 94.

⁸² *el-Eşbah ven-Nazair fin-Nahv*, Beyrut (Darül Kutubil İlmiyye: Beyrut, 2011), IV: 42.

3) Fe'lelilun/ فَعْلِلْ: “Semai mübalağa vezinlerden bir diğeri de bu vezindir.”⁸³

Örnek: “Sehseligu/ صَهْصَلِقْ / feryat eden.”

4) Fuâlun/ فُعَالَ: Bu veznin çokça mübalağa ifade ettiğini ibn Cinni belirtmiştir.⁸⁴

Örnek: “Tuvâlun / طُوَالَ / çok uzun olan.”

5) Fuu'llun / فُعْلْ : Bu vezin son harfinin şedde olması ile mübalağa anlamı, şeddesiz olduğunda ise sıfat-ı müşebbehe anlamı vermektedir.⁸⁵

Örnek: “Utullun / عُتْلْ ; ”عُتْلٍ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ) “Kaba ve haşin, sonra da kötülükle damgalı”⁸⁶

14. 2. HAREF

Harf,⁸⁷ “ha/ح”, ra/ر, fe/ف” hece harflerinin birleşimiyle meydana gelmekte olup çoğulu “ehraf/أَحْرَافٌ” ve “huruf/حُرُوفٌ” olarak iki şekilde de gelmektedir.⁸⁸

Sözlük anlamı: Harefe/حَرْفٌ masdarından türeyen⁸⁹ harf/حَرْفٌ kelimesi, “taraf/طَرَفٌ, yan/جَانِبٌ, sınır/حَدٌّ ” anlamlarına gelmektedir.

⁸³ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisanül Arab* (Beyrut: Daru Sadır, ts.), 207.

⁸⁴ Ebul Feth İbn Cinni, *el-Munsıf Şerhu Kitabit Tasrif li Ebi Osman el-Mazini* (yy: Darü İhyait Turasil Kadim, 1954), 241.

⁸⁵ *el-Kitab*, c.IV. 277; Muhammed, *es-Sıfatül Müşebbehe ve Mübalağatül İsmi Fail fil Kuranil Kerim Dirase Sarfiyye Nahviyye Dilaliyye*, 219.

⁸⁶ *Kur'an-ı Kerim meâli*, Kalem sûresi; 68/13.

⁸⁷ İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, 163, 171, 272, 331, 397.

⁸⁸ İbnül Enbari, *el-İnsaf*, t.y., c.II., 465.

⁸⁹ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr Sâdır, y.y, t.y.), 9: C.1., s. 43; el-Fîrüzâbâdî, *el-Kāmûsu'l-Muhîṭ* (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 2004), IX: 364.

Terim anlamı: Harfin terim anlamına dair dilciler arasında görüş ayrılıkları, eksik, kapalı ve müphem ifadeler yer almıştır. Dilcilerin bu tanımlardan bir kısmına aşağıda yer verilecektir.

Halid b. Ahmed, isim ve fiil özellikleri taşımayan farklı anlamları birbirinden ayırmak için kullanılan kelimelere harf adını vermektedir.⁹⁰

Sîbeveyhi ise ‘isim ve fiil olmayan ancak bir anlam için gelen kelimeler harf’tir’ demektedir.⁹¹

Zemahşeri, kendisi dışındaki bir kelimeye yer alan anlama işaret etmesi sebebiyle yanında yer aldığı fiil veya isimden ayrılmayan kelime türü olarak nitelendirmektedir.⁹²

Süyûtî ise ‘anlamını gösterme konusunda bir fiile veya isme ihtiyaç duyan kelime türlerine harf adı verilmektedir’ şeklinde tanımlamaktadır.⁹³

Tanımlara bakıldığında Sîbeveyhi’nin ‘isim ve fiil olmayan ancak bir anlam için gelen kelimeler harftir’ tanımının en genel tanım olduğu kanaatindeyiz.

Kelimenin harf olup olmadığını bazı özelliklerden anlamak mümkündür. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Tasrif: Fiiller, şahıs ve zamana bağlı çekimlenebilmekte, isimlerde ikil ve çoğul formlarda gelebilmektedir. Fakat harf için çekim söz konusu olmamaktadır.

Harf sayısı: Harflerde kelime sayısı dört ve daha az alfabe harfine sahiptir. Yalnızca beş harfli olarak lâkinne/لَكِنَّ harfi bulunmaktadır.

İsnad: Fiiller müsned, isimler ise hem müsned hem de müsnedün ileyh konumunda gelebilmektedir. Harf ise müsned olarakta müsnedün ileyh olarakta gelememektedir.

Mebnilik: İsim ve fiillerin bazısı mebni bazısı mûrab konumunda gelebilmektedir. Fakat harfler yalnızca mebnidirler.

⁹⁰ el-Ferâhîdî Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-‘ayn*, nşr. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 2003), I: 305.

⁹¹ *el-Kitab*, I: 40.

⁹² *Şerhul Mufasssal liz-Zemahşeri*, 447.

⁹³ Fatıma el-Hamyani, *Huruful Meani beyne Menatıka ven-Nuhat minel-Karnis-Salisi ilal-Karnit-Tasii lil-Hicre*, 1. (Rabat: Matbaatül Emniyye, 2006), 25.

Tasrif: Fiillerin zaman ve şahıs çekimleri, isimlerin ikil ve çoğul çekimleri yapılabilmektedir. Harflerin ise herhangi bir çekimi yapılamamaktadır.

Amel: Harfler fiillerden önce gelerek fiilin sonunda lafzi bir değişikliğe sebep olabilmektedirler. Müzari fiilden önce yer alan o fiilde anlamsal açıdan da değişiklik oluşmasını sağlayan cezm ve nasb edatları bu duruma örnektir.⁹⁴

Harfleri cer harfleri, soru harfleri , atıf harfleri, şart harfleri, masdar harfleri, fiile benzeyen harfler olarak altı kategoride ele alacağız.

15. 2.1. Cer Harfleri

Arap dilinde neredeyse her cümlede karşımıza çıkan harf-i cerler isimler arasında ya da isimlerle fiiller arasında anlamsal bütünlük kuran dil birimleridir. Harf-i cerler isimlerin öncesine gelir, fiillerin öncesine gelemez.⁹⁵

Min/ مِنْ : Min harfi cerrinin en yaygın kullanıldığı şekli ibtidâul gaye/ ابتداء الغاية adını verdiğimiz ayrılma durumudur. Cümlede bu amaçla bulunduğu cümleye +dan anlamı katmaktadır. Bunun dışında nedensellik bildiren +dan anlamında kullanılmaktadır. Bağlama göre tēbi'd dediğimiz bir kısmı, bazısı anlamlarında da gelebilmektedir.⁹⁶

”طبيبٌ عادَ مِنَ الْمُسْتَشْفَى / .”Doktor hastaneden döndü.

Bi/ بِ: En yaygın kullanımı araç-vasıta ilişkisi kuran ‘ile’ ilgeci olarak kullanılmasıdır. Bunun dışında zarfıyye +Da, nedensellik +Dan, istiâne +bi, yemin harfi anlamlarında ve fiili ettirgen yapma işleviyle cümlede yer alabilmektedir.⁹⁷

⁹⁴ es-Seyyid Ahmed el-Haşimi, *el-Kavaidid el-Esasiyye lil-Lugatil Arabiyye* (İstanbul: Darsaadet, ty.), 28-29; *Huruful Meani beynel Menatika ven-Nuhat minel-Karnis-Salisi ilal-Karnit-Tasii lil-Hicre*, 18; Ebu Bekr Muhammed b. Sehl b. Serac en-Nahvi el-Bağdadi İbnus-Serrac, *el-Usul fin-Nahv*, 3. (Beyrut: Müessesetür Risale, 1996), I: 40.

⁹⁵ Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Esrârü'l-'Arabiyye*, II: 139.

⁹⁶ *el-Eşbah ven-Nazair fin-Nahv*, c.III. 183; Ebu Cafer Ahmed b. Abdinnur b. Ahmed b. Raşid el-Maleki, *Raşful Mebani fî Şerhi Hurufil Meani* (Dimeşk: Darul Kalem, 2002), 388; el-Enbari İbn Hişam, *Muğnil Lebîb an Kütübül Earib* (Beyrut: Darul Fıkr, 2012), c.I 192; Ebul FadlAbdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyuti, *Hemul Hevami* (Beyrut: Müessesetül Risale, 1992), IV: 194.

⁹⁷ es-Suyuti, *Hemul Hevami*, c.IV. 156; Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Ensari İbn Hişam, *Evdahul Mesalik ila Elfıyyeti İbni Malik* (Beyrut: el-Mektebetül Asriyye, t.y.), III: 16; el-

”رَسَمْتُ هَذِهِ اللَّوْحَةَ بِقَلَمِ الرَّصَاصِ./ “Kurşun kalem ile bu tabloyu çizdim.

An/عَنْ: Bu harfi cer genellikle “tarafından, -e dayanarak, nedeniyle, -e göre, dolayı, ötürü” anlamlarında kullanılmaktadır. Bu anlamı dışında bir olaydan, bir durumdan uzaklaşma, aşma olarak isimlendirdiğimiz mucâvaze amacıyla da kullanılmaktadır. Bazı cümlelerde yerine anlamında da gelebilmektedir.⁹⁸

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي ”
”أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا” Onlar, Allah’ın kalplerindeki bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara
aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle.⁹⁹

İla/إِلَى: Bu harfin en yaygın kullanımı Türkçede ki yönelme biçimbirimi dediğimiz a, e, -e doğru, yanına anlamlarındadır. Bazı cümlelerde ise
”mea/مع/birlikte” ve ”inde/yanında/عِنْدَ” anlamlarında da kullanılabilmektedir.¹⁰⁰

”ذهبت إلى المكتب./ “Ofise gittim.

Ala/عَلَى: Alâ harfi genellikle istila olarak isimlendirilen bir şeyin soyut ve ya somut başka bir şey üzerinde olmasıdır. Bundan dolayı cümlede üzerine, üzerinde, rağmen şeklinde tercüme edilmektedir. Bu anlamı dışında +dan dolayı, +için olarak tercüme edilen nedensellik anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁰¹

”وَضَعَ أَغْرَاضَهُ عَلَى الطَّاوَلَةِ./ “Eşyalarını masanın üzerine bıraktı.

Li/لِ: Bu harf en yaygın anlamıyla neden/sebep bildirmesi sebebiyle nedeniyle, sebebiyle, dolayı şeklinde tercüme edilmektedir. Bu anlamı dışında

Hasan b. Kasım el-Muradi, *el-Cened Dani fi Hurufil Meani* (Darul Kütübil İlmiyye: Beyrut, 1992), 36.

⁹⁸ el-Muradi, *el-Cened Dani fi Hurufil Meani*, 242-243.

⁹⁹ *Kur'an-ı Kerim meâli*, Nisa sûresi; 63/4.

¹⁰⁰ *el-Eşbah ven-Nazair fin-Nahv*, c.III. 183; el-Muradi, *el-Cened Dani fi Hurufil Meani*, 385; *Teshilül Fevaid ve Tekmilül Makaşid*, 144.

¹⁰¹ el-Maleki, *Rasful Mebani fi Şerhi Hurufil Meani*, 272-273; el-Muradi, *el-Cened Dani fi Hurufil Meani*, 78-83; el-Muradi, *el-Cened Dani fi Hurufil Meani*, 78.

sahiplik, aitlik, hayret bildirme, zayıf bir amile destek olmak ve anlamı güçlendirme anlamlarında da kullanılmaktadır.¹⁰²

”الجائزة للعاملين./Ödül çalışanlar içindir.”

Ke/ك: Bir şeyi başka bir şeye benzetme amacıyla cümlede yer alan biçimbirimidir. Türkçe ye ‘gibi’ şeklinde tercüme edilmektedir.¹⁰³

”غنى كالبلبل./Bülbül gibi konuştu.”

Fi/في: Bir zaman ve yer de bulunma bildiren durum ekidir. +da şeklinde tercüme edilmektedir.¹⁰⁴

”وَجَدْتُهُ فِي الشَّنْطَةِ./Çantada buldum.”

Hatta/حتى: Sadece açık ismin önünde gelen bu harf “-e kadar, -ceye kadar, ta ki” anlamında kullanılmaktadır.¹⁰⁵

”دَرَسْتُ حَتَّى اللَّيْلِ / Geceye kadar ders çalıştım.”

16. 2.2. Atıf Harfleri

Vav/و: Atıf harflerinin en çok kullanılanı olan vav harfi beraberlik, birliktelik anlamı ifade etmektedir. Bu harf aynı seviyede olan şibihleri, müfredleri ve cümleleri birbirine bağlama rolünü üstlenmektedir.¹⁰⁶

”ذَهَبَ أَحْمَدُ وَسَلِيمٌ / Ahmet ve Selim gitti.”

¹⁰² *el-Eşbah ven-Nazair fin-Nahv*, III: 183; İbn Hişam, *Evdahul Mesalik ila Elfiyyeti İbni Malik*, III: 16; *el-Kitab*, III: 498.

¹⁰³ el-Muradi, *el-Cened Dani fi Hurufil Meani*, 78; el-Maleki, *Rasful Mebani fi Şerhi Hurufil Meani*, 272-273.

¹⁰⁴ *el-Eşbah ven-Nazair fin-Nahv*, III: 183; el-Muradi, *el-Cened Dani fi Hurufil Meani*, 250; el-Maleki, *Rasful Mebani fi Şerhi Hurufil Meani*, 450.

¹⁰⁵ *el-Eşbah ven-Nazair fin-Nahv*, III 18; İbn Hişam, *Evdahul Mesalik ila Elfiyyeti İbni Malik*, III: 16.

¹⁰⁶ Ebu Bişr Amr Sibeveyhi, *El-Kitâb*, 2. (Kahire: Mektebetül Hanci, 1982), I: 424; Ebul Abbas Muhammed bin Yezid Müberrid, *el-Kamil* (Kahire: Darul Fikr, ts.), 2.: 25; Ahmed b. Abdunnur Maleki, *Rasful Mebani fi Şerhi Hurufil Meani* (Beyrut: Darul İlm, 1985), 473.

Ev/وُ: Arap dilinde “ve ya, yahut, ya da” gibi anlamlara sahip olan bu harf cümlede farklı anlamlar ifade etmektedir. Bu harf, farklı iki şeyi eşit değerde tutma anlamı içerebilmektedir. Bu durumda harf kesinlik veya istek ifadesi sonrasında yer almalıdır.¹⁰⁷

Örnek: “Ahmet ve ya Selim geldi. / جَاءَ أَحْمَدُ أَوْ سَلِيمٌ .”

Summe/ثَمَّ: Cümlede yer alan temel öğelerden birine yapılan atıfda hem anlam itibari ile hem de lafız olarak ortaklık ifade eden atıf harfidir. Kısa bir zaman aralığı ile tertip/sıralama da bildirmektedir.¹⁰⁸

“Ali kalktı sonra Ahmed kalktı. / قَامَ عَلِيٌّ ثُمَّ أَحْمَدُ .”

Fe/فَ: Fe atıf harfi cümlede bağlama göre nihayet, çünkü, zira, ama, bunun üzerine, böylece, daha sonra anlamlarına gelebilmektedir. Bu harf cümlelerin ve müfredlerin atıfı için kullanılmaktadır. Yer aldığı cümleye göre nedensellik, sıralama, derecelendirme ifade etmektedir.¹⁰⁹

“Çocuk uyudu ve erken uyandı. / نَامَ الطِّفْلُ فَاسْتَيْقَظَ مُبَكَّرًا .”

Bel/بَلْ: Arap dilinde muhalefet ifadelerinden biri olarak yer alan bel harfi “hatta, sadece, bilakis, bununla birlikte” anlamlarına sahiptir. Bu harf cümleleri ve müfredleri bağlama işlevine sahiptir. Müfredin atfında kullanılırken harfin sonrasında müfred bir isim yer almaktadır.¹¹⁰

“Ödevini yapmadın, ancak kitabı okudun. / لَمْ تَقُمْ بِالْوَاجِبِ، لَكِنْ قَرَأْتَ الْكِتَابَ .”

¹⁰⁷ Sibeveyhi, *El-Kitâb*, I: 479.

¹⁰⁸ Sibeveyhi, *El-Kitâb*, I: 218; Müberrid, *el-Kamil*, ts., 2.: 10; Zeccaci Abdurrahman b. İshak, *El-Cümel*, 2. (Paris, 1957), 30-33.

¹⁰⁹ Ebul Abbas Muhammed bin Yezid Müberrid, *el-Kamil* (Kahire: Darül Fikr, t.y.), I: 10; Sibeveyhi, *El-Kitâb*, I: 218.

¹¹⁰ Müberrid, *el-Kamil*, t.y., I: 12; İbn Hişam, *Muğnil Lebib an Kütübil Earib*, I: 103; Müberrid, *el-Kamil*, t.y.

Lakin/لكن: Arapçada yer alan aykırılık edatlarından biri olan lakin iki yargıdan birini diğerine karşı karşıtlama bağlacı olarak yer almaktadır. İsimleri ve cümleleri bağlama amacıyla kullanılan bu harf kendinden sonra yer alan öge ile cümledeki temel ögeyi çürütmekte ve ya sınırlamaktadır.¹¹¹

كانت اللَّعْبَةُ مُثِيرَةً، / “Oyun heyecan vericiydi, lakin aynı zamanda zordu.”
لَكِنْ كَانَتْ صَعْبَةً أَيْضًا

Em/أَمْ: Cümlede muttasıl olarak yer alan em harfi eşitlik manasını ifade etmek ya da soru sormak amacıyla her iki şekilde de kullanılabilir. Eşitlik bildirmek için gelen em harfi iki cümle arasında yer almaktadır. Bu cümlelerden ilkinde tesviye hemzesi bulunan iki haberî cümle arasında yer alır.¹¹²

Em harfi soru anlamı taşıyan cümlelerde de yer alabilmektedir. Bu cümlelerde soru edatı olarak hemze gelmektedir. Bu soru cümlelerinde yer alan em harfi müfredi müfrede veya cümleyi cümleye atfetme rolünü üstlenmektedir.¹¹³

”أَحْمَدُ مَوْجُودٌ أَمْ عَلِيٌّ؟ / “Ahmet mi yanında yoksa Ali mi?”

Hatta/حَتَّى: Türkçeye üstelik, hem de, sonunda, ayrıca şeklinde tercüme edilen bu harf ana cümlelerin anlamını pekiştirme işlevine sahiptir. Bu atıf harfi kendinden sonra yer alan ögenin ilk ögeye nispetle fazlalık veya eksiklikte en üst noktaya ulaştığını göstermektedir.¹¹⁴

”أَكَلْتُ السَّمَكَةَ وَحَتَّى رَأْسَهَا / “Balığı yedim hatta başını da.”

Hattâ'nın atıf harfi olması için belli şartlar vardır. Bu şartlardan ilki hatta ile bağlanan ögenin ilk olarak yer alan öncülün bir parçası olmasıdır.¹¹⁵ İkinci şart ise matuf olarak isimlendirilen kendisinden sonra yer alan ögenin açık ve te'vilsiz

¹¹¹ Müberrid, *el-Kamil*, t.y., I: IV. 107; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Konya, 1981), III: 616.

¹¹² el-Maleki, *Rasful Mebani fi Şerhi Hurufil Meani*, 178; Sibeveyhi, *El-Kitâb*, I: 484.

¹¹³ Maleki, *Rasful Mebani fi Şerhi Hurufil Meani*, 178; Sibeveyhi, *El-Kitâb*, I: 484.

¹¹⁴ Ebul Abbas Muhammed bin Yezid Müberrid, *el-Kamil* (Kahire: Darül Fikr, ts.), II: 39; Sibeveyhi, *El-Kitâb*, I: 413.

¹¹⁵ Alaaddin b. Ali İrbili, *Cevahirul Edeb fi Marifeti Kelamil Arab* (Beyrut: Darün Nefais, 1991), 407.

olmasıdır. Hattâ harfi ile bağlanan ikinci öge manevi veya maddi olarak eksiklik ve ya fazlalıkta en üst nokta olmalıdır.¹¹⁶

La/لا: Türkçeye değil diye tercüme edilen bu atıf harfi olumsuzluk ifade etmektedir. Bu harf cümlede atıf harfi rolünü üstlendiği takdirde karşılaştırılan iki öge arasından ikinciye reddederek ilkinе bağlar.¹¹⁷

“Ne Ahmet’i ne Selim’i gördüm. / لَمْ أَرَأْ أَحْمَدَ وَلَا سَلِيمًا.”

Bu harfi atıf harfi sayabilmemiz için gereken şartların başında cümlelerin matuf değil müfred olarak yer alması ve la’dan/لا” önce yer alan cümlelerin olumlu olması gelmektedir.¹¹⁸

İmma/إِما: Seçmeli olarak iki yargıyı birbirine bağlama amacıyla kullanılan bağlaçtır. Bu bağlaç cümlede tekrarlı olarak yer almaktadır. Cümlede ilk sırada yer alan imma harfi fiil ile fâil gibi cümlede bulunan ana ögeler arasında bulunması sebebiyle bunlardan ilki atıf harfi değildir. İkincisi ise atıf harfidir. Bu harf ile yapılan atıfda çoğunlukla yargılardan biri gerçekleşse de nadiren her iki yargı da gerçekleşebilmektedir.¹¹⁹

“Ya okula giderim, ya da işe giderim. / إِمَّا أَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ، إِمَّا أَذْهَبُ إِلَى الْمَكْتَبِ.”

17. 2.3. Soru Harfleri

Hel/هل: Soru edatı olarak Arap dilinde yer alan hel bir harftir.¹²⁰ Türkçe de yer alan -mı, -mi soru edatına karşılık gelmektedir. Harf olması sebebiyle tek başına

¹¹⁶ İrbili, *Cevahirul Edeb fi Marifeti Kelamil Arab*, 407.

¹¹⁷ Müberrid, *el-Kamil*, t.y., I: 11; Sibeveyhi, *El-Kitâb*, I: 218.

¹¹⁸ Celaledin Suyuti, *el-Esbah ven Nezair fin-Nahv* (Beyrut: Darül Kütübil İlmîyye, ts.), II: 126.

¹¹⁹ Ebul Abbas Muhammed b. Yezid Müberrid, *el-Kamil* (Kahire: Darül Fikr, ts.), III: 28.

¹²⁰ Muhammed Said Esber, *eş-Şamil Mucemun fi Ulumil Lügatil Arabiyyeti ve Mastalahatiha* (Beyrut: Darül Avde, 1985), 998; Ahmed Matlub, *Mucemull Mustalahatil Belağhiyye ve Teavvuruha* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 109; İbn Hişam en-Nahvî, *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfiyyeti ibn mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Dârul-Fikr, t.y.), 403.

bir anlam ifade etmemektedir. Yanında, daima başka bir kelime yer alması gerekmektedir. Bu harfin iki çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan ilki basit olarak nitelendirilen hel'dir. Hel harfinde bir şeyin var olup olmama durumu sorulmaktadır.

121

“هل أنت طالب؟ / Sen öğrenci misin?”

Hemze/أ: İstifham edatlarının aslı olarak kabul edilen¹²² hemze soru edatı olarak iki şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan ilki tasavvur anlamında olan hemzedir. Bu tarz soru cümlesinde hemze aranılan niteliğin iki şeyden hangisinde olduğunu tespit etmek için kullanılmaktadır. Kendisinden sonra cümlede em edatının olması zorunludur.¹²³

“أتعرف المدينة؟ / Şehri tanıyor musun?”

Mâ/ما: Akılsız/gayri akil olarak nitelendirilen insan dışındaki varlıklar hakkında soru sormak için kullanılmaktadır.¹²⁴ Bu edat ile iki türlü soru sorulmaktadır. Bunlardan ilkinde varlığın isminin açıklanması istenmektedir.¹²⁵

Mâ ile sorulan ikinci soru tipinde ise isimlendirilmiş olan varlığın niteliğinin açıklanması istenmektedir.

“ما تحب أن تأكل؟ / Ne yemek istersin?”

¹²¹ Sadeddin Mesud b. Abdullah Taftazani, *Muhtasarul Meani* (İstanbul: Kırımlı Abdullah Efendinin 8 nolu matbası, 1304), 204.

¹²² Abdülğani Dakr, *Mucemun Nahv* (İstanbul: Daru Kahraman, 1987), 424; Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumil Kuran*, t.y., 178; Ebu Bişr Amr Sibeveyhi, *el-Kitab*, t.y., III: 176.

¹²³ Esber, *eş-Şamil Mucemun fi Ulumil Lügatil Arabiyyeti ve Mastalahatiha*, 15; Abdülaziz Atik, *İlmul Meani* (Beyrut: Darün Nehdatil Arabiyye, 1987), 96; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 1981, 6.

¹²⁴ *Muğnil Lebib an Kütübil Earib* (Beyrut: el-Mektebetül Asriyye, 1995), I: 326; Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf İbn Hişam, *Muğnil lebib an Kütübil Earib* (Beyrut: Mektebetül Asriyye, 1995), 31.

¹²⁵ el-Mağribi İbn Yakub, *Mevahibil Fettah fi Şerhi Telhisul Miftah* (Beyrut: Darül Hadi, 1992), II: 273; Hatib Kazvînî, *el-İdah fi Ulumil Belağa*, 1985, 230.

Men/مَنْ: Türkçedeki kim sorusuna karşılık gelen bir soru edatıdır.¹²⁶ Bu soru edatı asıl olarak akıllı varlıklar için kullanılmaktadır. Akıllı ve akılsız varlıkların bir arada yer aldığı bir ortam kastediliyorsa bu durumda men harfi kullanılmaktadır. Men ile sorulan sorulara akıllı varlıklarla cevap verilmektedir.¹²⁷

“Cevabı kim biliyor? / مَنْ يَعْرِفُ الْجَوَابَ؟”

Eyne/أَيْنَ: Eyne harfi soru isimleri kategorisinde yer almaktadır. Anlam olarak Türkçedeki nerede kelimesinin karşılığıdır.¹²⁸ Bu kullanım bir mekanı kastederek sorulan nereye, nerede sorularına karşılık gelmektedir.¹²⁹

“Nereye gidiyorsun? / أَيْنَ تَذْهَبُ؟”

Kem/كَمْ: Soru edatı olarak kullanılan kem harfinin Türkçedeki karşılığı “kaç?” ve “ne kadar?” sorularıdır.¹³⁰ Temyizi sayılamayan şeyler için “ne kadar?”, sayılabilen şeyler için ise “kaç tane?” anlamına gelmektedir.¹³¹ Bu edat sayesinde kişi birden fazla kelime ile meramını ifade etme zorluğunu ortadan kaldırmaktadır. Örneğin; (evin iki tane mi?, üç tane mi? dört tane mi?) şeklinde sorulan sorular uzun ve yorucudur. Bu soru yerine kem ile (evin kaç tanedir?) diye sorulduğunda kısa bir soru sayesinde aynı cevaba ulaşılabilmektedir.¹³²

“Kaç kitabın var? / كَمْ كِتَابًا عِنْدَكَ؟”

¹²⁶ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 1981, 410.

¹²⁷ Ebul Abbas Muhammed bin Yezid Müberred, *El-Muktedab* (Beyrut: Alemül Küttüb, ts.), IV: 217.

¹²⁸ İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ts., IV: 104.

¹²⁹ Ebu Bişr Amr Sibeveyhi, *eL-Kitab* (Kahire: Mektebetül Hanci, 1988), II: 128; Ebul Abbas Muhammed bin Yezid Müberred, *el-Muktedab* (Beyrut: Alemül Küttüb, ts.), III: 183; Ebul Hasen Ahmed b. Zekeriyya İbn Faris, *es-Sahibi* (Kahire: İsa el-babî matb., 1977), 173; Esber, *eş-Şamil Mucemün fi Ulumil Lügatil Arabiyyeti ve Mastalahatiha*, 232.

¹³⁰ Taftazani, *Muhtasarul Meani*, 206; İbn Yakub, *Mevahibil Fettah fi Şerhi Telhisul Miftah*, II: 285; Hatib Kazvîni, *el İdah Fi Ulumil Belağa*, 1985, 233; Ebul Yakub Yusuf b. Ebu Bekr Muhammed b. Ali Sekkâki, *Miftahul Ulum* (Mısır: Meymeniyye Matbaası, 1318), 135.

¹³¹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 1981, 105.

¹³² Ebul Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzur, *Lisanul Arab* (Beyrut: Darül Fikr, 1994), XII: 528.

Eyyu/أَيُّ: Soru isimleri kategorisinde yer alan eyyu harfinin Türkçe karşılığı “hangi?” ve “hangisi?” kelimeleridir. Bu soru edatının rolü iki veya daha fazla varlığı ilgilendiren bir işte, bu işe ortak olarak bulunan varlıkların arasından bir tanesini diğerlerinden ayırt etmektir.¹³³ Eyyu harfi esas itibariyle muzâf olarak kullanılmaktadır.¹³⁴ Kendisinden sonra bulunan kelimenin kapalılığını/mübhemliğini gidermek amacıyla ona manen veya lafzen izafe edilmektedir. Bu harfin izafe edildiği kelime muzâf ileyh olması sebebiyle murab’tır.

Örnek: “Hangi dili öğreniyorsun? / أَيُّ لُغَةٍ تَتَعَلَّمُ؟”

Keyfe/كَيْفَ: Keyfe, soru/istifham isimleri kategorisinde yer almaktadır. Bu ismin Türkçe karşılığı “nasıl?” sorusudur. Şart edatı olarak ta kullanılan bu harf en yaygın şekliyle istifham/soru için kullanılmaktadır.¹³⁵ İstifham için kullanımında da hakiki ve mecazi istifham olarak iki kısma ayrılmaktadır.¹³⁶ Hakiki istifham için kullanımında bir şeyin hali sorulmaktadır.

“Sana nasıl yardımcı olabilirim./ كَيْفَ يُمَكِّنُنِي مُسَاعَدَتُكَ؟”

Mecazi istifham da kınama, uyarma, taaccub gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁷

Metâ/مَتَى: Metâ harfi, ne zaman anlamında kullanılan bir soru ismidir. Soru/istifham dışında harfi cer¹³⁸ ve şart edatı¹³⁹ olarak ta kullanılan bu harfin asıl ve yaygın kullanılan şekli sorudur.¹⁴⁰

“Okuldan ne zaman mezun olacaksın? / مَتَى تَخْرُجُ مِنَ الْمَدْرَسَةِ؟”

¹³³ İbn Yakub, *Mevahibil Fettah fi Şerhi Telhisul Miftah*, II: 232; Sekkâki, *Miftahul Ulum*, 335; Taftazani, *Muhtasarul Meani*, 206; İbn Yakub, *Mevahibil Fettah fi Şerhi Telhisul Miftah*, II: 283.

¹³⁴ Esber, *eş-Şamil Mucemun fi Ulumil Lügatil Arabiyyeti ve Mastalahatiha*, 223.

¹³⁵ Celaeddin Suyuti, *el-İtkan fi Ulumil Kuran* (Beyrut, 1996), I: 540; İbn Hişam, *Muğnil lebib an Kütübil Earib*.

¹³⁶ İbn Faris, *es-Sahibi*, 242; *Muğnil Lebib an Kütübil Earib*, I: 229; İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ts., IV: 109.

¹³⁷ *Muğnil Lebib an Kütübil Earib*, I: 366; Dakr, *Mucemun Nahv*, 332.

¹³⁸ Dakr, *Mucemun Nahv*, 332; *Muğnil Lebib an Kütübil Earib*, I: 366.

¹³⁹ Mehmed Zihni, “el-Muntehab fi kavâidi’s-sarf”, 364; İbn Faris, *es-Sahibi*, 277.

¹⁴⁰ *Camiud Durusul Arabiyye*, I: 142; İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ts., IV: 104; Atik, *İlmul Meani*, 103.

18. 2.4. Şart Harfleri

İn/إن: Harf soylu edatlardan olan in harfi temel şart edatıdır.¹⁴¹ Bu edat Türkçede anlam olarak “şayet, eğer, ise” anlamlarına gelmektedir.¹⁴² Bu şart edatının diğerlerinden ayrımı diğerlerinin isim, bu edatın ise harf olmasıdır. Ve bu harf diğerlerinden farklı olarak mekan, zaman, akıllı, akılsız, zât gibi durumlar fark etmeksizin tüm varlıklara tahsis edilebilmektedir.¹⁴³

“Eğer mümkünse, onu yapacağım./ سَأَفْعَلُ ذَلِكَ إِنْ كَانَ ذَلِكَ مُمَكِّنًا.”

İmma/إِذَا: Türkçede “fakat, lakin, her ne ise, öyleyse” gibi anlamlara gelen emma bir şart edatıdır.¹⁴⁴ Cezmetmeyen şart edatları kategorisinde yer alan bu edat, yer aldığı cümleye açıklama ve pekiştirme/tekid anlamı katmaktadır.¹⁴⁵

“Bu kitabı ya satın alabilirsin, ya da benden ödünç alabilirsin./ إِمَّا أَنْ

تَشْتَرِي هَذَا الْكِتَابَ، أَوْ يَمْكُنُكَ تَسْتَعِيرُهُ مِنِّي.”

Lev/لَوْ: Lev harfi Türkçede anlam olarak “....ise, -se, -sa, -seydi”¹⁴⁶ anlamlarına karşılık gelmektedir. Lev harfi, hakiki şart ve imtinâiyye olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Hakiki şart edatı olması durumunda in manasında olur ve gelecek zamanda bir şeyin başka bir şeye yokluk ve varlık bakımından bağlanması şeklinde olur. İmtinâiyye anlamındaki şart olduğu zaman ise geçmiş zamanda şartın olmaması sebebiyle cevabı olmamaktadır.¹⁴⁷

¹⁴¹ Yaiş b. Ali İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal* (Kahire: Mektebetül Mütenebbi, ty.), VII: 41; Sibeveyhi, *El-Kitâb*, I: 134.

¹⁴² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 1981, 33; Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği* (İstanbul: İFAV, 2011), 100.

¹⁴³ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf İbn Hişam, *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi 'l-arab*, nşr. Abdulğani Eddıkr (Suriye: şirketül müttehıde littevezı, t.y.), 334.

¹⁴⁴ Çörtü, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği*, 119.

¹⁴⁵ İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ty., VII: 323; *el-Kitab*, IV: 235.

¹⁴⁶ Çörtü, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği*, 112; *en-Nahvul vafi*, III: IV: 492-493.

¹⁴⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvul Vafi*, I-IV (Mısır: Darül Fıkr, ts.), III: 493.

لَوْ عَرَفْتُ ذَلِكَ مُسَبِّقًا، / “Eğer önceden bunu bilseydim, yapmazdım.”
بِمَا فَعَلْتُهُ”

İzâ/إذا: Türkçede anlam itibariyle “....ınca, ...ince, ...dığı zaman, ...duğunda” anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁸ İzâ harfi, gelecek zaman belirten ve mücâzat için kullanılan harflerdendir.¹⁴⁹ Bu edat çoğunlukla gelecek zaman ifade etse de bazen geçmiş zaman, şimdiki zaman anlamlarını da bünyesinde barındırmaktadır. Bu şart edatı diğer şart edatları gibi mücazat anlamını da ifade etmektedir. Ayrıca kendinden sonra mutlaka şart ve cevap olarak iki cümleyi gerektirir.¹⁵⁰

سَأَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ إِذَا كَانَ الْجَوُّ جَمِيلًا / “Eğer hava güzel ise, okula gideceğim.”
جَمِيلًا”

Haysuma/حيثما: Haysuma edatı, Arap dilinde genellikle mekan zarfı olarak kullanılmaktadır.¹⁵¹ Bu edat Türkçede “her ne zaman....sa -, her nerede....se” anlamlarına gelmektedir.¹⁵² Kelimenin sonunda yer alan mâ harfi izafete engel olmaktadır. Mâ edatı kalktığında da şart anlamı sağlanamamaktadır. Bu sebeple şart anlamını sağlayabilmesi için mâ edatının mutlaka bitştirilmesi gerekmektedir.¹⁵³

حَيْثَمَا يُوجَدُ الْحُبُّ، يُوجَدُ السَّلَامُ / “Nerede sevgi varsa, orada barış vardır.”
السَّلَامُ”

Lemma/لَمَّا: Türkçede “-duğunda, -ince, ince, -dığı zaman” anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁴ Bu edat geçmiş zaman diliminde şartın varlığından cevabın varlığına işaret eden şart edatıdır. Bu edat cezmetmeyen şart edatları arasında yer almaktadır.

¹⁴⁸ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar* (Konya: Tekin Yayınları, 1984), 43.

¹⁴⁹ İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ty., VII: 42.

¹⁵⁰ Abbas Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi* (Kahire: Dâru'l-maârif bi Mısra, t.y.), c.IV: 415.

¹⁵¹ es-Suyuti, *Hemul Hevami*, II: 57; Mustafa Galâyîni, *Camiud Durusil Arabiyye* (Beyrut: el-Mektebetül Asriyye, 1994), I: 133.

¹⁵² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 1984, 208.

¹⁵³ İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ty., VII: 46; Mustafa el-Galayini, *Camiud Durusil Arabiyye*, 30. (Beyrut: ed-Dar en-Nemuzeciyye, 1994), 194.

¹⁵⁴ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 1984, 377.

Sîbeveyhi gibi dil alimleri bu edatın harf olduğu görüşünde olsalar bile İbn Serrac ve bazı alimlerde hîne/حين anlamına gelen isim olduğu görüşüne sahiptirler.¹⁵⁵ Bu edat şart edatı dışında müzâri fiili cezm eden, illet bildiren harf olma işlevine sahiptir.¹⁵⁶

لَمَّا رَأَيْتُ
”Yağmuru gördüğümde, dışarı çıkmaya hazırlandım./
الْمَطَرِ، اسْتَعَدَدْتُ لِلْخُرُوجِ.”

Kullema/كُلَّمَا: Türkçede anlam olarak “her dığında,, her ne zaman” anlamlarına karşılık gelmektedir.¹⁵⁷ Külle edatı, tek başına kullanıldığında vakit anlamı ifade etmektedir. Mâ biçimbiriminin birleşmesi ile bu edat şart edatı olmaktadır. Bu şart edatı cezmetmeyen şart edatları kategorisindedir.¹⁵⁸ Bu edattan sonra genellikle şart ve cevap olmak üzere iki fiil gelir ve bazen de cevap fiilinin öncesinde gelmektedir.¹⁵⁹

كُلَّمَا سَافَرْتُ إِلَى
”Her gittiğimde, orada doğanın tadını çıkarırım./
هُنَاكَ، تَجَدُّنِي اسْتَمْتَعْتُ بِالطَّبِيعَةِ.”

19. 2.5. Masdar Harfleri

En/أَنَّ: Masdar harfleri içinde en sık kullanılan edatlar “en” ve “enne” dir. Bu edatlardan “en” geçmiş/mâzi ve müzâri formdaki fiillerle oluşturulan cümlelerde kullanılmaktadır. Bu kullanım sonucu müevvel masdar adıyla bir grup oluşturmaktadır.¹⁶⁰

En /أَنَّ harfi diğer edatlardan farklı olarak lafız olarak zikredilmese de müzâri fiili nasb ederek varlığını belli edebilmektedir. Bu mansub konumunda olan

¹⁵⁵ Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl fî'n-Nahv*, thk. 'Abdulhuseyn el-Fetlî (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, t.y.), II: 157.

¹⁵⁶ es-Suyuti, *Hemul Hevami*, II. 57; İbn Hişam, *Muğnil Lebib an Kütübil Earib*, I: 334.

¹⁵⁷ Çörtü, *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği*, 121; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 1984, 347.

¹⁵⁸ *Muğnil Lebib an Kütübil Earib*, I: 201-202.

¹⁵⁹ el-Hacc Mehmed Zihni Efendi, *el-Muktazab* (İstanbul: yy., ty.), 345.

¹⁶⁰ Abdul-Al İsmail Fethi Ahmed, *el-Masdarul-Müevvel ve Ahkamuhun-Nahviyye* (Kulliyetül Lugatil Arabiyye bi-Asyut el-Mecelletil-İlmiyye, 2011), 885.

müzâri fiil bu durumda da müevvel masdardır. Müzâri yapıda bulunan en'in gizli en sonrası gelmesi ve gizli en ile müevvel yapıdaki masdarın oluşması ثُمَّ، الفَاءُ السَّبَبِيَّةُ، لَامُ التَّغْلِيلِ، حَتَّى، vavul maiyye, أَوْ edatlarından sonra da söz konusudur.¹⁶¹

Örnek: Terk etmenden korktu. / خَافَ أَنْ يَتْرَكَكَ

Enne/أَنَّ: Bu harf innenin kardeşleri dediğimiz harflerin yer aldığı kategoridedir. Bu edatın ismi ve haberi bulunmaktadır.¹⁶² Enne harfi, isim cümlesinin başına gelip o cümleyi müevvel masdara dönüştürmektedir. Masdar edatı enne harfi, tahfif edilerek en şeklinde de kullanılabilir. Enneli müevvel masdarda zaman ifadesi, isim cümlesinin haberine karşılık gelen fiiller ya da birlikte kullanıldığı zaman isimleriyle sınırlı olmaktadır. Bu harf kendisinden sonra gelen cümlelerin zaman ifadesini değiştirememektedir.¹⁶³

Örnek: Sizden bazılarınızın başaracağını söylüyorum. / أَقُولُ أَنْ سَيَنْجَحُ بَعْضُكُمْ

Key/كِي: Key masdar harfi, kullanımı az ve sınırlı olan bir harftir. Bu harf sadece fiil cümlesi ile ve sadece mansub muzari formdaki fiille kullanılmaktadır. Key harfi, muzari yapıdaki fiili nasb etmektedir. Bu harf, harfi cer olarak kullanıldığı zaman eylemin yapılma nedeni, niçin sorusunun cevabı ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple kendinden sona gizli bir en takdir edilmektedir.¹⁶⁴

Örnek: “Eşyaları düzenlemek için geldim. / وَجِئْتُ كِي أَرْتَبَ الْأَشْيَاءَ

Lev/لَو: Farklı maksatlar için kullanılan lev harfi, masdar olarak da kullanılmaktadır. Lev'in bu görevde kullanımı öncelikle “istemek, sevmek”

¹⁶¹ İbn Hişam, *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb*, 381-407.

¹⁶² es-Suyuti, *Hemul Hevami*, I: 315.

¹⁶³ Ebul Kasım ez-Zeccaci, *el-Cümel fin-Nahv* (Beyrut: Muessesetür Risale, 1985), 197-198; İbn Hişam, *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb*, 378,379.

¹⁶⁴ Ebu Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm El-Ensari, *Şerhu Katri 'n-nedâ ve belli 's-sadâ*, 58.

anlamındaki fiiller ve çoğunlukla da “vedde/وَدَّ ve uhibbu/أَحَبَّ” fiillerinden sonra gelmesi durumunda söz konusudur.¹⁶⁵

Örnek: “Eğer erken gelirsen, birlikte gideriz./لَوْ جِئْتَ مُبَكِّرًا، سَنَذْهَبُ سَوِيًّا”

Mâ/ما: Kendinden sonra yer alan geçmiş zaman ya da şimdiki zaman fiili ile beraber müevvel masdar edatı bu harf kullanılmaktadır. Bu harf Sibeveyh’e göre en ile birebir aynı kullanıma sahiptir.¹⁶⁶ Masdar edatı olan bu harf kendinden sonra yer alan isim cümlesi ya da fiil cümlesi ile bu adı almaktadır. Fiil cümlesinde yer alan fiil, mâzi form da ise müevvel masdar olan mâ harfi geçmiş zaman bildirmektedir, Müzari formda ise müevvel masdar olan mâ, şimdiki zaman bildirmektedir. Müevvel masdar harfi mâ, masdariyye zarfıyye ve masdariyye gayri zarfıyye olarak iki kısma ayrılmaktadır.¹⁶⁷ Masdariyye zarfıyye olarak gelen mâ harfi başına geldiği cümleyi masdar formuna dönüştürürken başına geldiği kelime grubunu zarf mahalline sokmaktadır. Masdariyye zarfıyye olarak yer alan mâ, yalnızca başına geldiği cümleyi masdara çevirmektedir.

Örnek:

“Onunla ders çalıştığı müddetçe konuşurum./أَتَحَدَّثُ مَعَهُ مَا دُمْتُ أَدْرُسُ
مَعَهُ”

3. FİİL

Fiiller,¹⁶⁸ isimlerin oluş lafızlarından türemiş olup geçmiş zaman da meydana gelmiş, şimdiki zaman da meydana gelmiş, gelecekte meydana gelecek ve varlığını sürdürmekte olan zamanlar için inşa edilen kelime türleridir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ İbn Hişam, *Muğnil lebib an Kütübil Earib*, 183; R. Resul Sevinç, *Arap Dilinde Masdarlar Vezinler ve Kullanışları* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1998), 123.

¹⁶⁶ Fethi Ahmed, *el-Masdarul-Müevvel ve Ahkamuhun-Nahviyye*, 891.

¹⁶⁷ Sevinç, *Arap Dilinde Masdarlar Vezinler ve Kullanışları*, 121-123.

¹⁶⁸ İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib*, 178, 314, 358, 392, 403.

¹⁶⁹ *el-Kitab*, 12.

Cümlelerin oluşumunda önemli bir amil olan fiil, çeşitli dillerde farklılık göstermektedir. Hind-Avrupa dillerinde fiiller çok çeşitli iken, Sâmi dillerinde fiil türleri daha sınırlıdır. Sâmi dilleri içerisinde yer alan Arapçada da fiil form/türleri temelde mâzi ve müzâri olarak ayrılmakta olup tür bakımından diğer Sâmi dillerinde olduğu gibi azdır.¹⁷⁰ Klasik dönem dil alimleri fiil türlerine çok önem verip fiillerle ilgili çalışmalar yapmıştır. Fiil ve türlerini çokça ele almış olsalar da fiilin zamanı konusunda yüzeysellikten öteye gidememişlerdir. Mesela birkaç dakika önce meydana gelmiş bir olay mazi sığası ile ifade edilirken üzerinden çokça zaman geçmiş bir olayda aynı sığa ile kastedilmektedir. Müzâri kategorisinde yer alan fiillerde sınırlı bir zamanı göstermeyip hal/şimdiki zaman ve istikbal/gelecek zaman her ikisi içinde kullanılmaktadır. Hangisinin kastedildiği bağlama bakılarak anlaşılmaktadır. Ayrıca Arapların fiile önem vermesi sebebiyle dillerinde fiil cümlelerinin daha yaygın olduğunu Ali el-Cârim ifade etmiştir.¹⁷¹

Fiiller sarf açısından türlerine göre;

- a) Mazi, müzâri ve emir fiil
- b) Sahih ve illetli fiil
- c) Tam ve nakıs fiil
- d) Çekimli (mutasarıf) ve donuk (câmid) fiil
- e) Mücerred ve mezid fiil olarak beş kısma ayrılmaktadır.

Bizler çalışmamızın bu kısmında fiil türlerine ve özelliklerine kısaca yer vereceğiz.

20. 3.1. Mâzi, Müzâri ve Emir Fiil

21. 3.1.1. Mâzi Fiil ve Özellikleri

Mâzi yapıdaki fiiller geçmiş zaman ifade etmektedirler. Mâzi yapıda bulunan fiiller şekilsel olarak harekeli fâil te'si ve sonuna da sakın olarak dişillik alameti olan müenneslik te'sini alabilme özelliğine sahiptir.¹⁷² Mazi formdaki fiiller geçmiş zaman

¹⁷⁰ Enbari, *el-İnsaf*, 72; Radi, *Şerhur-Razi alal Kafiye*, t.y., II: 268.

¹⁷¹ Ali Carim, *Mecmuatül Lugatil Arabiyye*, 1953, VII: 317.

¹⁷² Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 17.

ifade etseler de mâzi kalıpta bulunan övme/medh ve yerme/zem fiili (ni'me/نِعْمَ ve bi'se/بِئْسَ), taaccub bildiren (مَا أَفْعَلُ) kalıbındaki fiiller zaman ifade etmemektedirler. Bu fiiller ancak kâne/كَانَ fiilini başlarına almaları ile geçmiş zaman anlamı taşımaktadırlar.

“Öğrenci bir mektup yazdı. / كَتَبَتِ الطَّالِبَةُ رِسَالَةً.”

“Bugün pazara gittim. / ذَهَبْتُ إِلَى السُّوقِ الْيَوْمَ.”

“Ailemle birlikte yemek yedim. / أَكَلْتُ الطَّعَامَ مَعَ عَائِلَتِي.”

“Öğrenci ilginç kitabı okudu. / قَرَأَ الطَّالِبُ الْكِتَابَ الْمُثِيرَ.”

3.1.2. Müzâri Fiil ve Özellikleri

Müzâri fiiller konuşma anında gerçekleşen ya da sonrasında gerçekleşecek olan bir durumu ifade eden fiillerdir. Müzâri fiillerin en yaygın kalıbı yefalü/يَفْعَلُ kalıbıdır. Müzâri fiil türünde “ye/ي , te/ت , elif/ا , nun /ن ” olarak muzârat harfleri bulunmaktadır.¹⁷³

“Ahmed ofiste kitabı okuyor. / أَحْمَدُ يَقْرَأُ الْكِتَابَ فِي الْمَكْتَبِ.”

“Öğrenciler sınıfta ödevlerini yapıyorlar. / الطُّلَابُ يَكْتُبُونَ الْوَاجِبَاتِ فِي الصَّفِّ.”

“Ben yabancılara Arapça öğretiyorum. / أَنَا أُعَلِّمُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ لِلْأَجَانِبِ.”

“Turistler yaz mevsiminde seyahati seviyorlar. / يَحِبُّ هُنَاكَ السِّيَاحُ السَّفَرَ فِي فَصْلِ الصَّيْفِ.”

¹⁷³ Ebul Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberred, *eL-Muktazab* (Beyrut: Alemül Kutub, ty.), I: 47; İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ty., VII: 6; Galâyînî, *Camiud Durusil Arabiyye*, I: 33; Ebu Bekr Abdul Kahir b. Abdir Rahman b. Muhammed el-Cürcani, *Kitabül Muktasid fi Şerhi İzah* (yy., ty.), 82.

Müzari fiiller “sevfe/سَوْفَ” ve “sin/سَ” gelecek zaman edatları ile ve len/لن ve lem/لَمْ gibi nasb ve cezm edatları ile de kullanılabilen fiillerdir.¹⁷⁴

3.1.3. Emir Fiil ve Türleri

Emir fiiller, talep manası içeren fiillerdir. Arapça'da emir kipi, Türkçedekinden farklı olarak olumlu ve olumsuz oluşuna göre ikiye ayrılır. Olumlu emir "emir" olarak adlandırılırken, olumsuz emir "nehiy" olarak bilinir. Ayrıca, Türkçede dilek ve istek kipi olarak adlandırdığımız üçüncü şahıslara yönelik zaman kipi Arapçada yine olumlu veya olumsuz oluşuna bağlı olarak "emir" ve "nehiy" biçiminde adlandırılır. Bu nedenle, emre veya nehye muhatap kişinin durumuna göre Arapçada emir kipi; emr-i hâzır, nehy-i hâzır, emr-i gâib, nehy-i gâib biçiminde dört gruba ayrılır.¹⁷⁵

Emr-i hâzır ikinci şahıs (sen, siz, ikiniz, sizler) verilen emirdir. Sülâsi ve mezid fiillerin emr-i hâzır formuna örnekler şu şekildedir:

Sülâsi fiillerin emr-i hâzır formu: otur/ اجلس, ikiniz oturun/ اجلسا, oturun/ اجلسوا.

Mezid fiillerin emr-i hâzır formu: düşün/ تفكر, ikiniz düşünün/ تفكروا, düşünün/ تفكروا.

Emr-i gâib, üçüncü şahsa verilen emirdir. Sülâsi ve mezid fiillerin emr-i gâibi aynı şekilde yapılır. Fiillerin müzâri formlarının başına (لَ) emir lâmanı getirilerek son harfleri cezm edilir. Cezm edilirken tesniye ve cem'lerinde nisvet nûn'u dışındaki nûnları hazfedilir.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Camiud Durusul Arabiyye, I: 33; Ahmed Haşimi, *Cevahirul-Belağa Fil Meani vel-Beyan vel-Bedi* (İstanbul: Karaman Yay., 1984), 18.

¹⁷⁵ İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ts., IV: 293.

¹⁷⁶ İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ty., VII: 294.

Bu kalıp ente/أَنْتَ , enti/أَنْتِ , entüm/أَنْتُمْ , entünne/أَنْتُنَّ adını verdiğimiz ikinci şahsın tekili ve ikinci şahsın çoğullarında çekimlenebilen fiillerdir. Bu fiil kalıbına ikinci şahıs dışındakiler emir formuna girdirilirken emir lamının müzâri fiilin başına getirilmesi sonucu liyefal/لِيَفْعَلْ kalıbı ile oluşturulmaktadır.

Sülasi fiillerin emr-i gâib formu: O otursun/ لِيَجْلِسْ , o ikisi otursun/ لِيَجْلِسَا , onlar otursunlar/ لِيَجْلِسُوا .

Mezid fiillerin emr-i gâib formu: O düşünsün/ لِيَتَفَكَّرْ , ikisi düşünsün/ لِيَتَفَكَّرَا , onlar düşünsün/ لِيَتَفَكَّرُوا .

3.2. Sahih ve İletli Fiil

Arap harflerinde bazı harfler karşılaştığı yer veya kullanıldığı harflerden etkilenmeyip hep aynı sıfat ve mahreçlerde kullanılmaktadır. İlet harfi olarak isimlendirilen elif, vav, ye bulunmayan fiillere illetli olmayan fiil anlamına gelen sahih fiil adı verilmektedir.¹⁷⁷ Bu fiil türü salim, mehmûz, muzâaf olarak kendi içinde üç kısımdan oluşmaktadır.¹⁷⁸

22. 3.2.1. Sahih Fiil Türleri

23. 3.2.1.1. Sâlim

Sâlim, sözlükte kusursuz ve sağlam anlamına gelmektedir. Bir nahiv terimi olarak ise asıl harflerinde hemze, şedde, illet harfi (elif/ا , vav/و , ye/ي) bulunmayan fiillere bu isim verilmektedir.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Muhammed b. Pîr Ali b. İskender (ö. 981/1573) Birgivî, *Kifayetül Muntehi* (Lübnan: 1996, t.y.), 231.

¹⁷⁸ er-Racihi, *et-Tatbikus Sarfi*, 23.

¹⁷⁹ Ali b. Muhammed el-Cürcani, *Kitabüt Tarifat* (Beyrut: Darül Kütübil İlmiyye, 1403), I: 116.

“Vurdu / ضَرَبَ, Yardım etti / نَصَرَ, Çıktı / خَرَجَ, Oturdu / جَلَسَ, Yazdı / كَتَبَ, Açtı / فَتَحَ.”

24. 3.2.1.2. Mehmûz

Asıl harfler olan kök harflerden birinde hemze bulunan fiil türüne mehmûz fiil adı verilmektedir. Mehmûz fiiller, kendi içinde üç kısma ayrılmaktadır. Bunlardan ilki fâel fiil adını verdiğimiz ilk harfinde hemze olan fiillerdir. Bu fiiller birinci, ikinci, dördüncü, beşinci bablardan gelmektedir.

“ ald1 / أَخَذَ , yedi / أَكَلَ , emretti / أَمَرَ.”

Mehmûz fiilin ikinci türünde de ikinci harf olan ayne’l-fiil olarak da isimlendirilen harfin hemzeli olarak gelmesidir. Bu fiil türünde fiiller ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bablardan gelmektedir.

“ bıktı / سَئِمَ , gömdü / وَادَّ , sordu / سَأَلَ.”

Kök harflerden sonuncusu olan lamel fiili hemze olan fiillere mehmuz’ul-lâm denilmektedir. Bu fiilde ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bablardan gelmektedir.¹⁸⁰

“ okudu / قَرَأَ , başladı / بَدَأَ.”

25. 3.2.1.3. Muzâaf

Kök harflerinden son ikisi aynı olup kaynaşma ile yazılıp şeddelenen fiiller muzâaf fiillerdir. Muzâaf fiiller iki türdür. Sülâsi muzâaf fiiller ve rubâi muzâaf fiiller.

Sülâsi muzâaf fiiller aynel ve lamel fiili aynı cins olan fiillerdir.

“Dokundu / مَسَّ , Geri Çevirdi / رَدَّ , Sıkılaştırdı / شَدَّدَ.”

Rubâi muzâaf fiiller fael fiil ve birinci lâme’l fiil ile ayne’l-fiil ile ikinci lâme’l-fiil’i aynı olan fiiller ise rubâi muzâaf fiillerdir.¹⁸¹

¹⁸⁰ Said el-Afgani, *el-Mucez fi Kavaidil Lugatil Arabiyye* (Beyrut Lübnan: Darül Fikr, 2003), 27.

¹⁸¹ el-Hamalavi, *Şezel Arf fi Fennis Sarf*, 27.

“Gürledi / دَمَدَمَ , Sarsıldı / زَلَزَلَ , Fısıldadı / وَسَّوَسَ.”

3.2.2. İletli Fiil Türleri

Arapçada mu'tel fiil olarak isimlendirilen illetli fiiller sahih fiiller gibi değildir. Aksine içerisinde en az bir tane illet harfi barındıran fiillerdir. Kısacası kök harflerinden biri illet harfi olarak yer alan fiiller olarak tanımlamak mümkündür. İletli fiillerde kendi içinde dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar misâl, ecvef, nâkıs ve lefif fiillerdir.¹⁸²

3.2.2.1. Misâl

Kök harflerinden fâel-fiil olarak isimlendirilen ilk harfi illet harflerinden biri olarak gelen fiiller, misâl fiil olarak adlandırılmaktadır.

“Bağısladı / وَهَبَ , Doğurdu / وَلَدَ , Uyanık oldu / يَقُظُّ , Durdu / وَقَفَ.”

Misâl fiiller iki, üç, dört ve beşinci baktan gelen fiillerdir. Misâl fiillerin ilk harfi ‘yâ’ olması durumunda misal-i yâ-i olarak adlandırılırken ilk harfi ‘vav’ olması durumunda misâl-i vâv-i olarak adlandırılmaktadır. Yaygın olarak vâv-i olarak gelen misal fiiller geçmiş zaman siğaları sahih fiiller gibi çekimlenirken, şimdiki zaman, gelecek zaman ve emir fiili olarak gelmesi durumunda ise iki, üç ve altıncı bablarda vâv düşmektedir. Misal fiillerden yâ-i’lerin geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman fiilleri sahih fiil gibi olmaktadır.¹⁸³

26. 3.2.2.2. Ecvef

Aynel fiil olarak isimlendirilen fiillerin ikinci harfinin illet harfi (elif/ ا , vav/ و , ye/ ي) olması durumunda bu fiillere ecvef fiiller adı verilmektedir. Yani ecvef

¹⁸² er-Racihi, *et-Tatbikus Sarfi*, 24.

¹⁸³ Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Sarf*, 271-276.

fiillerin ortasında sahih harf yerine illet harfi yer almaktadır. Bu fiillerin vâv-i mi yoksa yâ-i mi olduğu masdar ve müzarisinden anlaşılmaktadır. Ecvef fiiller bir, iki ve dördüncü bablardan gelmektedirler.¹⁸⁴

“Ecvef yâ-i: Sattı/ بَاعَ ، يَبِيعُ

Ecvef vâv-i: Ziyaret etti/ زَارَ ، يَزُورُ

27. 3.2.2.3. Nakıs

Son harf olan lâmel fiili illetli olan fiillere nakıs fiil adı verilmektedir. Bu fiillere nâkıs isminin verilme sebebi vakf ve cezm durumunda son harfleri noksan olması sebebiyledir. Nakıs fiiller, bir, iki, üç, dört ve beşinci bablardan gelmektedir.¹⁸⁵

“Nâkıs vâv-i: Davet etti/ يَدْعُو/دَعَا

Nakıs yâ-i: “İnşa etti / بَنَى , Yürüdü / مَشَى .”

28. 3.2.2.4. Lefif

Lefif fiille, asıl harflerinden ikisi illet harfi (elif, vav, ye) olan fiiller lefif fiil olarak adlandırılmaktadır. Lefif fiiller kendi içinde iki kısma ayrılmaktadır. Bunlar lefif-i makrun ve lefif-i mefruk fiillerdir. Lefif-i makrun fiiller ikinci ve üçüncü harfi illetli olan fiillerdir. Lefif-i mefruk fiiller ise birinci ve üçüncü harfleri illetli olarak yer alan fiillerdir.¹⁸⁶

Lefif-i Mefruk: “Yorgun düştü / وَفَى , Zayıf oldu / وَنَى .”

Lefif-i Makrun: “(kitabı) Kapattı / طَوَى , Izgara Yaptı / شَوَى .”

¹⁸⁴ el-Hamalavi, *Şezel Arf fi Fennis Sarf*, 28; Abdulkahir el-Cürcani, *el-Miftahis-Sarf* (Beyrut: Müessesetül Risale, 1987), 41; er-Racihi, *et-Tatbikus Sarfi*, 25.

¹⁸⁵ *el-Minhacül Muhtasar fi İlmeğin Nahvi ves-Sarf* (Britanya: Müessesetür Risale, 2007), 149.

¹⁸⁶ el-Afgani, *el-Mucez fi Kavaidil Lugatil Arabiyye*, 27; el-Galayini, *Camiud Durusil Arabiyye*, 53.

29. 3.3. Tam ve Nâkıs Fiil

30. 3.3.1. Tam Fiil

Tam fiiller, Arapça dilbilgisinde (النحو العربي) anlam bütünlüğü taşıyan ve bağımsız olarak bir cümlede kullanılabilen fiiller olarak tanımlanır. Bu fiiller, “özne/فاعل” ve “nesne/مفعول به” ile birlikte kullanıldığında anlam açısından eksiksiz bir yapı oluşturur. Tam fiiller, bir eylemin, durumun veya olayın gerçekleşmesini doğrudan ifade eder ve cümlenin temel unsuru olarak işlev görür. Kimi Arap dilciler tam fiilleri ‘hakiki fiil’ olarak adlandırmaktadır.¹⁸⁷

Örnek: “yazdı / كَتَبَ”, “gitti / ذَهَبَ”

31. 3.3.2. Nâkıs Fiil

Arap dilinde isim cümlesinin başında gelen fiiller nâkıs fiil olarak adlandırılmaktadır. Nâkıs fiiller, isim cümlesinin başında yer aldığında isim cümlesinin aslî unsuru, oluşturanı olarak yer alan mübtada bu fiilin ismi, yine haberde bu fiilin haberi olmaktadır. İrab açısından ele alacak olursak bu fiiller mübtedanın harekesini aynı bırakmakta, haberi ise nasb etmektedirler.¹⁸⁸ Nâkıs fiiller, ‘kâne ve benzerleri’ ve ‘kâde ve benzerleri’ olarak ikiye ayrılmaktadır.¹⁸⁹

32. 3.3.2.1. Kâde ve Benzerleri

Nâkıs fiil türlerinden olan kâde ve benzerleri, isim cümlelerinin başında yer almaktadırlar. Bu fiiller, isim cümlesinde yer alan mübtedayı kendine isim yapmakta, yine aynı isim cümlesindeki haberi de kendilerine haber yapmaktadırlar. İrab açısından ismini ref eden kâde ve benzerlerinin haberleri daima müzâri fiil ile başlayan cümleler olup haberleri nasb konumundadır.¹⁹⁰

¹⁸⁷ İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ts., IV: 335-337.

¹⁸⁸ Hasan Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi* (Konya: Tekin Kitabevi, ts.), 336-337.

¹⁸⁹ Cevcerî, *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb*, 172; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 139-140.

¹⁹⁰ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 139.

Kâde ve benzerlerini, ümit/recâ, yakınlık/mukarebe, başlama/şurû fiilleri olarak üç alt başlıkta toplamak mümkündür.¹⁹¹

33. 3.3.2.1.1. Recâ Fiilleri

Recâ fiilleri, haberde yer alan durumun gerçekleşmesinin ümit edildiğini ifade etmektedir. Recâ fiilleri, ihlevlaka/اخلوق, harâ/حرى, asâ/عسى olarak üç tanedir.¹⁹²

“Umulur ki kar yağar. اخلوق الثلج ان ينزل.”

34. 3.3.2.1.2. Mukârebe Fiilleri

Bu tür fiiller, haberde yer alan durumun isimler için yaklaştığını belirtmektedir. Bu fiiller, karebe/قرب, kade/كاد, evşeke/اوشك olarak üç kısma ayrılmaktadır. İsim cümlelerinde başta yer alan mukârebe fiilleri o cümlenin mübtedasını ref’ yapmakta, haberi ise nasb yapmaktadır.¹⁹³

“Yemek nerede ise tükenecek. / اوشك الطعام ينفد.”

35. 3.3.1.3.1. Şurû’ Fiilleri

Türkçede başlama fiilleri olarak çevrilen şurû fiilleri haberde belirtilen işe başlandığını ifade etmektedir. Şurû fiilleri isim cümlelerinin başında yer alarak isim cümlesinde mübteda konumundaki cümle ögesini ref ederek kendisine isim yapmakta, bu cümlede haber konumundaki ögeyi nasb ile harekelendirerek kendisine haber yapmaktadır.

¹⁹¹ Cevcerî, *Şerhu Şüzûri’z-zeheb*, 177; Muhammed b. Abdillâh b. Abdillâh İbn Malik, *Şerhut Teshil Teshilul Fevaid ve Tekmilul Makasid*, II. (Beyrut: Darul Kutubil İlmîyye, 2009), I: 375.

¹⁹² İbn Malik, *Şerhut Teshil Teshilul Fevaid ve Tekmilul Makasid*, c. I. 375; İbrahim Sarımsı, *Arapça Dilbilgisi*, II (Konya: Esra Yayınları, 2005), 559-560.

¹⁹³ İbn Hişam, *Şerhu Şüzûri’z-zeheb*, 177.

Şurû fiilleri sayıca çok olan fiillerdendir. İbn Hişam'ın "Şerhu Şuzuriz Zeheb" adlı eserinde yer verdiği başlama fiilleri şunlardır; ceale/جعل, ehaze/أخذ, enşee/أنشأ, hebbe/هب, tefika/طفق alika/علق.¹⁹⁴

“Öğrenci, okumaya başladı. / شرع الطالب يقرأ”

36. 3.3.2.2. Kâne ve Benzerleri

Fiil kategorisinde yer alan kâne ve benzerleri,¹⁹⁵ mübteda ve haberin başında yer almaktadır. Kâne ve benzerleri başına geldiği mübtedayı ref, haberi ise nasb yapmaktadırlar.¹⁹⁶

37. 3.3.2.2.1. Kâne / كَانَ

Nâkıs fiillerin en çok kullanılanlarından olan kâne, “idi, oldu, -dır” anlamlarına gelmektedir.¹⁹⁷ Kâne, nakıs fiil olarak kullanıldığında merfûdur ve mansuba ihtiyaç duymaktadır.¹⁹⁸ Kâne fiili, nakıs fiil olmanın yanında tam fiil¹⁹⁹ ve zâid fiil²⁰⁰ olarakta kullanılmaktadır.

“Sıcak şiddetlidir. / كَانَ الْحَرُّ شَدِيداً”

38. 3.3.2.2.2. Esbaha / أَصْبَحَ

Esbaha fiili, başında yer aldığı cümlelerin zaman olarak sabah vaktinde gerçekleştiğini ifade etmektedir.²⁰¹

¹⁹⁴ İbn Hişam, *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb*, 177.

¹⁹⁵ Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, II: 85.

¹⁹⁶ İbn Hişam, *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb*, 172.

¹⁹⁷ Sarmış, *Arapça Dilbilgisi*, 545.

¹⁹⁸ *Şerhu Katri 'n-nedâ ve belli's-sadâ*, 115.

¹⁹⁹ er-Racihi, *et-Tatbikus Sarfi*, 129.

²⁰⁰ er-Racihi, *et-Tatbikus Sarfi*, 132.

²⁰¹ Abduh Râcihi, *et-Tatbiku 'n-nahvî* (İskenderiye: Dâru'l-ma'rife el-câmiyye, 1998), 136.

“أَصْبَحَ الْجَوُّ مَثَلَجًا / .”Hava karlı olarak sabahladı.

39. 3.3.2.2.3. Emsâ / أَمْسَى

Emsâ fiili, bir işin, durumun akşam vaktinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Anlam olarak “akşamleyin oldu, akşama girdi, akşam yaptı” şeklinde tercüme etmek mümkündür.²⁰²

“أَمْسَى الْمَعْلَمُ حَزِينًا / .”Öğretmen, mutsuz olarak akşamladı.

40. 3.3.2.2.4. Sâre / صَارَ

Sâre nakıs fiili bir durumdan başka bir duruma dönüşmeyi belirtmek için kullanılan nâkıs bir fiildir.²⁰³

“صَارَتِ السَّتَارُ قَصِيرَةً / .”Perde kısa oldu.

41. 3.3.2.2.5. Bate / بَاتَ

Bâte nakıs fiili bir cümlede yer alan haberin gece boyunca vukû bulduğunu belirtmektedir.²⁰⁴

“بَاتَ الرَّجُلُ مَرِيضًا / .”Adam, geceyi hasta olarak geçirdi.

42. 3.3.2.2.6. Edhâ / أَضْحَى

Edhâ fiilinin işlevi, haberin duhâ vakti diye de isimlendirilen kuşluk vaktinde meydana geldiğini ifade etmektir. Bu fiil kimi zaman sâre fiili manasında da kullanılabilmektedir.²⁰⁵

“أَضْحَى يَنْزِلُ الْمَطَرُ / .”Kuşluk vakti yağmur yağdı.

²⁰² Akdağ, *Arap Dili Dilbilgisi*, 339.

²⁰³ Sarmış, *Arapça Dilbilgisi*, 546.

²⁰⁴ Râcihî, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, 137.

²⁰⁵ Râcihî, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, 136.

43. 3.3.2.2.7. Zalle / ظَلَّ

Cümlede yer alan haberin bir devamlılık içinde olduğu zalle fiili ile belirtilmektedir.²⁰⁶

“إِشْجِيْ عَالِمٌ يَّعْمَلُ / ظَلَّ الْعَامِلُ يَعْمَلُ.”

44. 3.3.2.2.8. Leyse / لَيْسَ

Cümlede yer alan haberi isimden nefyeden donuk/câmid bir fiildir.²⁰⁷

ليست أسعار النفط رخيصة / Petrol fiyatları ucuz değildir.”

45. 3.4. Çekimli (mutasarrıf) ve Donuk (câmid) Fiil

46. 3.4.1. Çekimli (mutasarrıf) Fiil

Mutasarrıf fiiller, geçmiş zaman, şimdiki zaman ve emir sığası olan yani üç zamanla da ilişkili fiillerdir.²⁰⁸ Mutasarrıf fiiller, masdarı olan ve hadese delalet eden fiillerdir. İbn Serrac, mutasarrıf fiilin tek bir kalıbının bulunmadığını, farklı kalıplara girdirilebildiğini ifade etmektedir.²⁰⁹

47. 3.4.2. Donuk / Câmid (جامد) Fiil

Arap dilinde fiiller mutasarrıf ve gayri mutasarrıf olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Zamanlara göre çekimleri olan ve belirli bir kalıbı olmayan fiillerin mutasarrıf olarak isimlendirildiğini bir üst başlıkta belirtmiştik. Bu fiiller gayri mutasarrıf fiil olarak isimlendirilmektedir. Gayri mutasarrıf fiiller değişime kapalı,

²⁰⁶ Sarmış, *Arapça Dilbilgisi*, 546.

²⁰⁷ Râcihî, *et-Tatbîku 'n-nahvî*, 139.

²⁰⁸ Muhammed Antâkî, *el-Minhâc fî 'l-kavâid ve 'l-i'râb* (Beyrut: Daru's-şark el-arabî, tsz), c.I. 113; *Camiud Durusul Arabiyye*, I: 62; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, 423.

²⁰⁹ İbnus-Serrac, *el-Usul fin-Nahv*, I: 38, 39; Ebu Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm El-Ensari, *Şerhu Katri 'n-nedâ ve belli's-sadâ*, 46.

belirli bir kalıpta yer alan fiiller olması sebebiyle donuk fiil anlamında câmid olarakta isimlendirilmektedir.²¹⁰

48. 3.4.2.1. Donuk Fiil Türleri

Câmid fiiller tek bir kalıbı olanlar olarak tam câmid ve mazi-muzari gibi iki zaman çekimi olupta emir gibi birden fazla kalıbı olmayanlara ise yarı câmid fiiller denilmektedir. Biz burada tam câmid fiillere kısaca değineceğiz. Tam câmid fiiller mâzi, müzâri, emir türünde tek bir siğası bulunan fiiller, medih-zem fiilleri, şurû fiilleri, taaccub fiilleri, istisna ve mukârebe fiilleri olarak kendi içinde kısımlara ayrılmaktadır.²¹¹

a) Müzâri Siğasında Olanlar

Müzâri siğasında yer alan câmid fiiller lâ yekûnu/لا يكون ve yehbitu/يهبط fiilleri olarak iki tanedir.²¹²

b) Emir Siğasında Olanlar

Câmid fiillerden ise şunlar emir kalıbında yer almaktadır. Bu fiilleri şu şekilde sıralamak mümkündür. Te'âle/تعال, teallem/تعلم, im sabahen/عم صباحا, hâti/هات, heb/هب, hâ/ها, dur/مه, sus/صه, helümme/هلم²¹³

49. 3.4.2.1.1. Medih ve Zem Fiilleri

Arap dilinde övme ve yerme için kullanılan fiiller medih-zem fiilleri ismiyle yer almaktadır. Medih için kullanılan fiillerden ni'me/نعم²¹⁴ ve habbezâ/حبذا²¹⁵ imaktadır.camid fiil kategorisinde yer afiilleri²¹⁵

²¹⁰ Şerhu Katri 'n-nedâ ve belli 's-sadâ, 46; Muhammed Semir Necib el-Lubedi, *Mucemul Mustalahatin Nahviyye ves Sarfiyye* (Beyrut: Muessesetür Risale, 1985), 48.

²¹¹ es-Suyuti, *Hemul Hevami*, III: 17-20.

²¹² Muhammed b. Ebu Bekr Razi, *Muhtarus Sihah* (Beyrut: Darul Marife, 2010), 505.

²¹³ Ebu Abdurrahman el-Halil b. Ahmed b. Amr b. Temim el-Ferahidi, *Kitabül Ayn* (Mısır: Mektebetül Hilal, ts.), II: 245.

²¹⁴ Razi, *Muhtarus Sihah*, 573.

²¹⁵ es-Suyuti, *Hemul Hevami fi Şerhi Cemil Cevami* (Beyrut: yy., 1998), III: 38.

Zem fiillerinden ise lâ habbezâ/ لا حبذا , bi'se/ بئس , sâe/ ساء , feule/ فعل fiilleri câmid fiiller içerisine yer almaktadır.

وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعَمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعَمَ النَّصِيرِ“ Eğer yüz çevirirlerse, bilin ki Allah sizin sahibinizdir. O ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır.”²¹⁶

50. 3.4.2.1.2. Taaccub Fiilleri

Bir olay, durum karşısında kişinin yaşadığı hayreti ve şaşkınlığı ifade etmek için taaccub fiilleri kullanılmaktadır. Taaccub fiilleri mâ efalehu/ ما افعله ve efil bih/ افعل به olarak iki kalıpta yer almaktadır. Taaccub fiilleri harfe benzeyen yapıları sebebiyle zamana ihtiyaç duymayan câmid fiillerdendir.²¹⁷

”مَا أَوْسَعَ هَذِهِ الْمُسْتَشْفَىٰ“/ “Bu bahçe ne kadar geniş!”

51. 3.4.2.1.3. Şurû Fiilleri

Bir işe başlandığını ifade etmek amacıyla kullanılan fiiller şurû fiilleridir. Bu fiillerden enşaa/ انشا , ceale/ جعل , tefika/ طفق , eheza/ اخذ , alika/ علق , şerea/ شرع fiilleri şurû anlamını ifade etmeleri sebebiyle câmid ve nakıs fiil olmaktadır.²¹⁸

”طَفِقَ مُحَمَّدٌ يَكْتُبُ“ / “Mehmet, yazmaya başladı.”

²¹⁶ Kur'an-ı Kerim meâli, Enfal Sûresi : 8/40.

²¹⁷ Halid b. Abdillâh, Şerhut-Tasrih alet-Tavdihi, II: 64.

²¹⁸ el-Galayini, Camiud Durusil Arabiyye, II: 204.

52. 3.4.2.1.4. İstisna Fiilleri

Bu fiiller, genellikle belirli bir grup veya kuralın dışında kalan bir şeyi ifade etmek için kullanılır. İstisna fiilleri halâ/ خلا , adâ/ عدا , leyse/ ليس , hâşâ/ حاشا , lâ yekûnu/ لا يكون fiilleridir.²¹⁹

“كل لطلاب جيدون ليس عليا. / Ali, iyi bir öğrenci değil.”

53. 3.5. Mücerred ve Mezid Fiil

54. 3.5.1. Mücerred Fiiller

Arap dilinde mücerred ve mezid olarak harf sayısına göre, harflerin artması durumuna göre iki kategoriye ayrılmıştır. Bunlardan mücerred fiillerde kök harflerin tümü fiilin aslında yer almaktadır. Mücerred fiillerin feale/فعل, feule/فعل ve feile/فعل olarak üç kalıbı bulunmaktadır.²²⁰

55. 3.5.2. Mezid Fiiller

Mezid fiiller, üç veya dört harfli fiil köküne iki veya üç harf eklenerek elde edilen fiillere denilmektedir. Mezid fiiller, kök harfe harf eklenerek ya da kök harflerden birinin şeddelenmesiyle elde edilmektedir.²²¹ Mezid fiiller sülâsî mezid fiiller ve rubâî mezid fiiller olarak kendi içinde iki kısma ayrılmaktadır.²²²

²¹⁹ es-Suyuti, *Hemul Hevami fi Şerhi Cemil Cevami*, III: 278-282.

²²⁰ *Şerhul Mufasssal liz-Zemahşeri*, IV: 434.

²²¹ Muhammed Fadıl Samirrai, *es-Sarful Arabi Ahkamun ve Meanin* (Dımeşk: Daru İbn Kesir, ts.), 93.

²²² Samirrai, *es-Sarful Arabi Ahkamun ve Meanin*, 33.

56. 3.5.2.1. Sülâsî Mezid Rubâî Fiiller

Sülâsî mezidlerden rubâî olanları ifâl/افعال , tefîl/تفعيل ve mufâale/مفاعلة olarak üç kalıpta gelmektedirler.²²³

57. 3.5.2.2. Sülâsî Mezid Hümâsî Fiiller

Hümâsî olan fiiller ise tefa'ul/تفعُل, tefâul/تفاعُل, if'îlâl/إفعلال, iftiâl/افتعال, infîâl/انفعال olarak beş vezinde gelmektedir.²²⁴

58. 3.5.2.3. Sülâsî Mezid Südâsî Fiiller

Südâsî mezid fiiller, istif'âl/استفعال, ifîlâl/إفعلال, ifîâl/, if'ıvvâl/إفعوال, bablarında gelmektedir.²²⁵

59. 3.5.2.4. Rubâî Mezid Hümâsî Fiiller

Dört harfli fiillere bir harf eklenmesiyle elde edilen humasi fiiller “tefa'lül/” تفعُلُّ babında gelmektedirler.²²⁶

60. 3.5.2.5. Rubâî Mezid Südâsî Fiiller

Dört harfli fiile iki harf eklenmesiyle elde edilen fiiller ifinlâl/إفعنال ve ifillâl/إفعلال vezinleridir.²²⁷

²²³ Muhammed b. Malik Tâî, *İcazât Tarîfî İlmit Tasrif* (Kahire: Mektebetüs Sakafetüd Diniyye, 2009), 15.

²²⁴ Tâî, *İcazât Tarîfî İlmit Tasrif*, 17.

²²⁵ Muhammed Emin babbillah el-Esyubi Hereri, *Menahilür Rical ve Meradiul Etfal bi Lübbani Meani Lamiyetül Efal* (San'â: Mektebetül İmam el-Vedii, 2007), 80.

²²⁶ Hereri, *Menahilür Rical ve Meradiul Etfal bi Lübbani Meani Lamiyetül Efal*, 101.

²²⁷ Hereri, *Menahilür Rical ve Meradiul Etfal bi Lübbani Meani Lamiyetül Efal*, 102.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNDE FİİLLERDE ZAMAN VE GÖRÜNÜŞ

61. 2. ZAMAN

2.1. Zaman Kavramı

Zaman/زَمَان kavramı, sözlükte çağ, asır, an, mühlet, vakit gibi anlamlara sahiptir. Bu kavram Arapça kökenli olup çoğulu ezman/أَزْمَان şeklindedir.²²⁸ Zaman, kendisi geçmiş, şimdi ve gelecek şeklinde parçalara ayrılmış devamlılık halinde, kesintisiz bir bütündür.²²⁹ Zaman kavramı, ilk çağlarda bazı filozoflar tarafından gök cisimlerinin hareketi ile ilişkilendirilse de Platon, zamanın yaratılışında evrenin görünüşünün gerisinde yer alan gerçek yapısı ile ilgili problemi ortaya koymuştur.²³⁰ Zaman kavramı, sadece felsefenin konusu olamayacak kadar geniş bir alana sahip olması sebebiyle ilk çağ felsefecileri, Batılı ve İslam filozofları tarafından ele alınmasının yanı sıra dil felsefesi, dilbilim ve din alanlarında da ayrıca ele alınan bir konu olmuştur.

62. 2.1.1. Dil Felsefesi Açısından Zaman Kavramı

Zamanın kavranabilmesi ve dil ve düşünceyle ilişkisinin anlaşılabilmesi için, ontolojik bir anlayış gereklidir. Zaman, varlık kavramının temelinde bulunmaktadır. Aristoteles, zamanı fiziksel hareket ve değişimle anlamaya çalışmıştır. Zamanın anlaşılması, insanın aktif bir bilinçle ilişkisiyle mümkündür. İnsan zihni, algılarıyla dış

²²⁸ Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe) (Ankara: 1996, t.y.), 410.

²²⁹ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü* (İstanbul, 2002), 1139.

²³⁰ Tülin Bümin, “Kojevenin Zaman ve Kavram İlişkisi Üzerine Savları” (Türkiye Birinci Felsefe Mantık Bilim Tarihi Sempozyumu BİLDİRİLERİ, byy., 1991), 257.

dünyayı kavramlaştırır ve tecrübe eder. Zihin, sürekli veri elde eder ve bu veriler arasında bağlantılar kurar. Bu, insan bilincinde zamanla olan ilişkiyi gösterir. İnsan bilinci ve zaman birbirini etkiler. Ancak insan genellikle bunun farkında olmadan zamanı dış dünyadaki nesnelerle ilişkilendirir.²³¹

Felsefi sistemlere göre, bir şeyin hem var olması hem de olmaması iddiasını ileri sürmek mantıksal olarak zor ve akıl ilkeleriyle çelişkilidir. Akıl ilkeleri, özdeşlik, çelişmezlik ve yeter neden olma üzerine kuruludur. Bu ilkeler, var olan her şeye uygulanırken nedensellik ve amaçsallık ilkeleri de ortaya çıkar. Bu ilkeler, akıl için evrensel ve kaçınılmazdır.²³² Mantık ve mantıklı düşünme ilkeleriyle Aristoteles, "bir şey ne ise odur", "bir şey ya vardır ya yoktur" ve "her şeyin bir nedeni olmalıdır" prensiplerine değinmiştir. Var olanın kendi doğasına uygun olarak var olması ve nedenlerinin incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, aynı şeyin aynı zamanda hem var olması hem de olmamasının mantıksal olarak imkansız olduğunu vurgulamıştır. Var olanın tek bir zamanda var olması, varlık kazanması ve doğasına uygun bir şekilde değişime uğraması gerektiğini ifade etmiştir.²³³

Aristoteles, zamanla ilişkili kuramlarını dilin temelinden başlayarak sistemli bir şekilde ele almıştır. Zamanın her şeye müdahil olduğunu vurgulamış ve özellikle varlık konusuyla yakından ilişkilendirmiştir. Zaman, var olanların hareketine denk gelir ve varlıkların öncelik veya sonralığını ifade etmek için kullanılır. Varlıkların zamanla ilişkilendirilen özellikleri düşünce ve dil yoluyla ifade edilir. Özellikle önermelerde zamanın rolü önemlidir, çünkü doğru veya yanlış ifadeleri belirlemede etkilidir. Varlığa dair nitelik ve nicelikler düşünceden dile yansır. Dil, düşünce ve varlık arasında uyumlu bir ilişki vardır. Dil, düşüncenin formu veya elbisesidir. Düşünce ve varlık ilkeleri aynıdır. Dolayısıyla düşünce, varlığı yansıtır ve dil bunu en doğru şekilde ifade eder.²³⁴ Var olanların dil ile ifadesi, kategorilere dayanır. Zihinsel

²³¹ Aristoteles, *İkinci Analitikler*, II (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1967), 3.

²³² İbrahim Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş* (Ankara: Elis Yayınları, 2014), 15.

²³³ H.J. Störing, *İlk Çağ Felsefesi : Hint, Çin, Yunan* (İstanbul: Yol Yayıncılık, 2015), 252.

²³⁴ Ali Osman Gündoğan, "Dil Düşünce ve Varlık İlişkisi", yy., (2002): 3.

imgelemler, duyulan dünyadaki nesneler hakkında bir adlandırma olarak dil yoluyla ifade edilebilir. Bu, var olanın dil aracılığıyla dışa vurulmasını sağlar.²³⁵

Adlandırma, belirli bir varlık hakkında nitelikleri ifade etmeye yarar. Ancak bu, varlıkların birbirleriyle ilişkisini veya doğrulanabilir yanıtları kapsamaz. Bu tür sonuçlara ulaşmak için varlıklarla ilgili önermelerin kategorilere göre sınıflandırılması gerekir. Aristoteles'e göre, varlık, düşünce ve dil birbirini tamamlayan unsurlardır. Varlık, düşünceleri dile aktarır. Düşünce varlığı önceler, dil ise düşünceyi izler. Bu üç unsur birbirine bağlıdır ve zaman da bu ilişkinin içindedir. Zaman, varlıkla ilişkilidir ve onu anlamadan kavramak imkansızdır. Dil ve düşünce, zamanla birlikte değerlendirilir. Geçmiş için genellikle doğru ifadeler kullanılırken, gelecek için olanlar doğru ya da yanlış olabilir. Şimdiki zaman için, bir şeyin ya var olması ya da olmaması gerekir.²³⁶

63. 2.1.2. Arap Dilbilimciler Açısından Zaman Kavramı

Zaman, dil çalışmalarında her zaman önemli bir konu olmuştur, özellikle Arap gramerinde bu durum geçerlidir. Arap dil bilimcileri, gramer çalışmalarının başlangıcından itibaren zamanın önemine değinmişlerdir. Sıbeveyhi'nin "el-Kitâb"ı ve İbn Hişam'ın "Muğni'l-Lebîb"i bu alanda önemli kaynaklar arasında yer alır.²³⁷

Arap dilinde zaman kavramı, bir olayın, bir sürecin içinde geçen, geçecek veya geçmekte olan süreyi ifade eder ve genellikle vaktin adı olarak kullanılır. Arapça, zamanı çeşitli kavramlarla ifade etmek için zengin bir dil yapısına sahiptir.²³⁸ "Vakt/ وَفْت" terimi genellikle bir olayın belirli bir zaman diliminde gerçekleştiği veya gerçekleşeceği zamanı ifade ederken kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra ecel/اجل, dehr/دهر, hîn/حين, sermed/سرمد kelimeleri ise uzunca zaman dilimi anlamında

²³⁵ Hülya Altunya - Mustafa Yeşil, "Aristoteles'in Kategoriler Kuramının Ele Alınış Biçimleri", *Beytül Hikme Dergisi*, 6 (2016): 102, 103.

²³⁶ Aristoteles, *Yorum Üzerine* (Ankara: İmge Kitabevi, 1996), 8.

²³⁷ *el-Kitab*; İbn Hişam, *Muğnil lebîb an Küttübil Earib*.

²³⁸ Tahsin Yıldırım, *Biat Kavramının Semantik Analizi*, (Ankara: İlahiyat Yay., 2023), 54.

kullanılmaktadır.²³⁹ Arap dil bilginleri, "zaman" ve "dehr" kelimelerinin aynı anlama gelip gelmediği konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazı dilciler, bu iki kelimenin aynı anlamı taşıdığını düşünürken, diğerleri ise bu kelimelerin farklı anlamlara sahip olduğunu savunmuşlardır. Bunlardan Ebû Heysem dehrin bölünemeyeceğini, zamanın ise bölünebileceğini ifade etmektedir.²⁴⁰ Arap dilinde zamanla ilgili anlam farklılıkları olsa da kimi zaman birbiri ile karıştırılan terimleri açıklamakta fayda olduğu düşüncesindeyiz. Bunlar; dehr, vakit, an, sermed terimleridir.

a) Dehr/دهر kelimesi, sözlüklerde sınırsız uzun bir zaman dilimini ifade eder ve bazı görüşlere göre zaman ile eş anlamlıdır, ancak bazı dil bilginlerine göre farklı anlamları vardır. Dehr, zamanın bitişikliğini ifade edebilir, yani sürekli ve ardışık bir şekilde her bir zaman diliminde bir arada olma durumunu ima edebilir. Asıl anlamı, varoluşun başlangıcından sonuna kadar olan evrenin süresidir. Ancak zamanla, "uzun bir müddet" anlamında da kullanılmıştır. Zaman ise hem uzun hem de kısa süreleri ifade edebilir.²⁴¹

b) Vakit/وَقْتُ terimi sözlükte, zamanın belirli bir parçasını ifade eder. Vakt, belirli bir iş için belirlenen zamanın sonu olarak tanımlanır ve kullanımıyla belirli bir süre anlaşılır. Bu kelime "an" kelimesiyle aynı anlama sahiptir ve kişinin bulunduğu zaman dilimini ifade eder. Henüz gerçekleşmemiş olana hazırlanmaya yönlendirir. Kur'an-ı Kerim'de kıyamet ile ilgili ayetlerde, kıyamet saati içeren bir zaman dilimi olarak kullanılmıştır. Araplar da vakt kelimesi zamanın bir bölümü olarak kullanmışlardır.²⁴²

²³⁹ el-Âtî, *ez-Zaman fîl-Fikrîl İslâmî* (Beyrut: Darul Muntahabil Arabi, 1999), 50; Muhammed Abid el-Cabiri, *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı* (İstanbul: Kitabevi Yay., 2000), 248; "Türkçe Sözlük" (Ankara: TDK, 1988), 1-2: II; 2495.

²⁴⁰ Esmâ Paşlı, *Kuranda Zaman Kavramı ve "‘An’"* (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019), 3.

²⁴¹ Paşlı, *Kuranda Zaman Kavramı ve "‘An’"*, 49; Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Ragıp el-İsfahanî, *el-Müfredât fî ġaribi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan Daverdî (Beyrut: Daru'l-Kalem, 1412), 319; İrfan Bakır, *İbn Sina Felsefesinde Zaman Kavramı* (Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 62.

²⁴² Havva Ekşinar, *Meşşai Filozofları ile Modern Filozoflara Göre Zaman Kavramının Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008); Seyyid Şerîf Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, nşr. Muhammed Sıddık el-Minşâvî (Kahire: Dâru'l-fazilet, t.y.), 55; İsfahanî, *el-*

c) **Ân/آن** kelimesi Arapça kökeni (e-v-n) olan kelime, elif harfi çıkarılarak ve vav harfi elif harfine dönüştürülerek sözlükte şimdiki zaman için kullanılan bir isim olarak kabul edilir hale gelmiştir. An, felsefede şuurun bir bütün olarak anlamlandığı en küçük zaman dilimini ifade eden ve art arda gelen süreler arasındaki varlığı farz edilen zaman sınırını temsil eden bir terimdir. Zamanın bölünmez bir parçası olan an, zamanı oluşturan ve aralıksız bir şekilde takip eden süreler arasındaki süresiz aralık olarak da kabul edilir.²⁴³

d) Sözlükte "sermed/سرمد", geleceğe yönelik sonsuz zaman veya ebedi anlamına gelir. Arapça'da "serd" kökünün devamlı olan, birbirine bitişik şekilde art arda gelen anlamına geldiği bilinir.²⁴⁴

Örnek:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَوْ لَيْلٍ تَسْمَعُونَ

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِاللَّيْلِ تَسْكُنُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ

De ki: “Hiç düşündünüz mü, Allah geceyi kıyamet gününe kadar üzerinizde devamlı kılsa, Allah’tan başka size ışık getirecek bir tanrı var mıdır? Hâlâ söze kulak vermeyecek misiniz!”²⁴⁵

De ki: “Ne dersiniz, Allah gündüzü üzerinizde kıyamet gününe kadar devamlı kılsa, Allah’tan başka size istirahat edeceğiniz geceyi getirebilecek bir tanrı var mı? Hâlâ (gerçeği) görmeyecek misiniz?”²⁴⁶

Müfredât fî ġarîbi'l-Kur'ân, 879; M. Kamil Yaşaroğlu, “Vakit”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012), 488, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakit>.

²⁴³ Pashi, *Kuranda Zaman Kavramı ve “‘An”*, 64; İsfahanî, *el-Müfredât fî ġarîbi'l-Kur'ân*, 101; Pashi, *Kuranda Zaman Kavramı ve “‘An”*, 101.

²⁴⁴ İlyas Çelebi, “Sermedî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019), 496, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sermedi>.

²⁴⁵ *Kur'an-ı Kerim meâli*, Kasas Sûresi; 28/71.

²⁴⁶ *Kur'an-ı Kerim meâli*, Kasas Sûresi;28/72.

Bu ayetlerde yer alan sermed kelimesi aralıksız, sürekli anlamlarında yer almaktadır.²⁴⁷

Sonuç olarak, Arap dilinde zaman kavramı, dil çalışmaları ve gramer açısından büyük bir öneme sahiptir. Sibeveyhî'nin "el-Kitâb"ı ve İbn Hişam'ın "Muğni'l-Lebîb"i gibi önemli kaynaklar, zamanın Arap gramerindeki yerini ve önemini vurgulamıştır. Zaman kavramı, Arapça'da çeşitli kelimeler ve terimlerle ifade edilirken, her biri farklı anlam ve kullanımlara sahiptir. "Vakt", belirli bir olayın gerçekleşeceği veya gerçekleştiği zamanı ifade ederken, "dehr" genellikle sınırsız ve ardışık bir zaman dilimini ifade eder. "Ân" kelimesi, şimdiki zamanı ve zamanın bölünmez en küçük parçasını tanımlarken, "sermed" geleceğe yönelik sonsuz zamanı ifade eder. Bu terimler arasındaki farklılıklar, Arap dilinin zengin ve karmaşık yapısını ortaya koyar ve dil bilginleri arasında çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Zaman kavramının bu denli ayrıntılı bir şekilde ele alınması, Arap dilinin inceliklerini ve derinliğini gösterirken, aynı zamanda dil çalışmaları açısından da büyük bir zenginlik sunmaktadır.

64. 2.2. Zamanın Sınıflandırması

65. 2.2.1. Gerçek Zaman

66. 2.2.1.1. Türkçede Gerçek Zaman

Türkçe dilbilgisinde zaman kavramının ele alınış biçimi, Batı dillerindeki uygulamalardan farklılık göstermektedir. Batı dilbiliminde yaygın olan "gerçek zaman" ve "fiil zamanı" ayrımı, Türkçede aynı şekilde yer almaz. Bunun yerine, zaman kavramı genellikle fiilin ifade ettiği eylemin hangi zaman diliminde gerçekleştiğini belirtmek amacıyla kullanılır.

Smith'e göre, gerçek zaman, basit bir biçimde uzaya benzeyen, sınırları olmayan tek bir boyuttur. Uzay gibi, gerçek zaman da bir yerleşim için belirli bir sınır veya yönlendirici bir noktaya ihtiyaç duyar.²⁴⁸

²⁴⁷ Paslı, *Kuranda Zaman Kavramı ve "Ân"*, 63.

²⁴⁸ S. Carlota Smith, "Tense and Temporal Interpretation", *Lingua*, 117. (2005): 420.

Korkmaz ise zaman terimini, fiilin oluş ve kılışının, belirsiz bir zaman çizgisinde ne zaman gerçekleştiğini bildiren bir dilbilgisi kategorisi olarak tanımlamıştır.²⁴⁹

Ergin'e göre, zaman, fiilin işaret ettiği hareketin ne zaman bulunduğunu veya gerçekleştiğini anlatan dilbilgisi kategorisidir.²⁵⁰

Yapılan araştırmalar incelendiğinde Batı dillerinde yapılan gerçek zaman ve fiil zamanı ayrımı Türkçede yer almamaktadır.

67. 2.2.1.2. Arapçada Gerçek Zaman

Arapça dilbilgisi, tarih boyunca klasik ve modern yaklaşımlar tarafından farklı şekillerde incelenmiştir. Klasik Arap dilciliği zaman kavramını genel bir çerçevede ele alırken, Batılı dilbilimcilerin katkılarıyla bu kavram modern dönemde daha ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Gerçek zaman ve dilbilgisel zaman arasındaki ayrım, dilbilimcilerin çalışmalarıyla belirginleşmiş ve Arapça dilbilgisine yeni terimler kazandırılmıştır. Bu bölüm, Arapça dilbilgisinde zaman kavramının evrimini ve bu iki zaman türü arasındaki ayrımı incelemektedir.

Arapça dilbilgisinde zaman kavramı, tarihsel süreç içerisinde çeşitli değişikliklere uğramıştır. Klasik Arap dilciliği çalışmalarının ötesinde, son dönemlerde Batılı dilbilimciler Arapça dilbilgisi üzerine yaptıkları araştırmalarda Batı'da gelişen dilbilimsel kavramları kullanmışlar ve bu durum, modern zamanlarda Arapça dilbilgisine yeni terimlerin eklenmesini sağlamıştır. Bu süreçte, yeni terimlerin Arapça karşılıkları da oluşturulmuştur.

Eski Arap dili sözlüklerinde "zemen/زمن" ve "zemân/زمان" kelimeleri her ikisi de aynı anlama gelirdi.²⁵¹ Ancak, modern Arap dilbilimciler gerçek zaman ve fiil zamanını ayırt etmektedir. Temmam Hassân, Abdu'l-Cebbâr Tûvâme ve Mahdî Maḥzûmî gibi dilbilimciler, gerçek zaman için "zamân/زمان" ve dilbilgisel zaman

²⁴⁹ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi (Şekil Bilgisi)* (Ankara, 2017), 517.

²⁵⁰ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 281.

²⁵¹ İbn Deridier er-Razi - Ebu Bekir Muhammed el-Hasan, *Cemharatul Luga* (Beyrut: Darul İlm, 1987), 170.

için "zemen/زمن " ifadelerini kullanmışlardır. Hassân bu konuyu şu şekilde açıklamıştır: "Zamân/زمان ", gece, gündüz, dakika, saniye, saat, gün, ay, yıl, çağ, devir, asır gibi belirli uzunluklarla ölçülen ve vaktin niceliğini belirlemek için kullanılan matematiksel bir ölçü birimidir. Dilbilgisel yönden zamanı ifade eden "zemen/زمن " kavramı gibi eylem, oluş ve işle ilgisi yoktur.²⁵²

Mehdi el-Mahzûmî, "zemen/زمن " terimini, "konuşucunun zamansal ilişkilerle tam ve güçlü bir bağ kurduğu ve farklı zaman aralıklarında eylemin gerçekleşmesine işaret eden kalıplar" olarak tanımlamıştır. Bu tanım, belirli fiil kalıplarında ortaya çıkan olgulara da işaret etmektedir.²⁵³

Sonuç olarak, Arapça dilbilgisinde zaman kavramı, tarih boyunca hem klasik hem de modern yaklaşımlar tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Klasik dönem Arap dilciliği, zaman kavramını genel bir çerçevede ele alırken, Batılı dilbilimcilerin katkılarıyla bu kavram modern dönemde daha derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Gerçek zaman ve dilbilgisel zaman arasındaki ayrım, dilbilimcilerin Arapça dil yapısına getirdiği yeniliklerle daha belirgin hale gelmiştir. Temmam Hassân, Abdu'l-Cebbâr Tûvâme ve Mahdî Mahzûmî gibi önemli dilbilimcilerin çalışmaları, bu ayrımı netleştirerek Arapça dilbilgisinde daha sistematik ve analitik bir anlayışın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu süreçte, Arapça dilbilgisine kazandırılan yeni terimler ve kavramlar, dilin zenginliğini ve ifade gücünü artırmıştır.

²⁵² Tammâm Hassân, *el-Lugatil Arabiyye Manahe ve Mebnahe* (Kahire: el-Heyetül Mısıriyyetül Amme lil-Kuttab, 1985), 242.

²⁵³ Mahdi el-Mahzumi, *Fil-Nahv el-Arabi Nakd ve Tevcih* (Beyrut: Dar er-Raidul Arabi, 1986), 148.

68. 2.2.2. Dilbilgisel Zaman

69. 2.2.2.1. Türkçede Dilbilgisel Zaman

70. 2.2.2.1.1. Geçmiş zaman

Geçmiş zamanın kullanımı her dilde bulunur. Türkçe dilbilgisi çalışmalarında, bu zaman kavramı farklı terimlerle ifade edilir. "Geçmiş zaman, iki ayrı kısmı içerir: "-dı" ekiyle oluşturulan görülen geçmiş zaman ve "-mış" ekiyle oluşturulan öğrenilen geçmiş zaman."²⁵⁴

Aksu'ya göre, Türkçede geçmiş zaman iki şekilde ifade edilmektedir. Bu ekler şunlardır: 1. "-dı" eki doğrudan deneyimi belirtmektedir ve 2. "-mış" eki dolaylı deneyimi belirtmektedir.²⁵⁵

71. 2.2.2.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Türkçede -dı ekli geçmiş zaman kavramı, dilbilgisi kitaplarında belirli geçmiş zaman, kesin geçmiş zaman, asıl geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman gibi farklı terimlerle ifade edilmiştir. Türkçede görülen geçmiş zaman, "-dı, -di, -du, -dü" ekleriyle oluşturulur. Bu eklerin hem şekli/kipi²⁵⁶ ve görünümü hem de zamanı ifade ettiği vurgulanmıştır. Görülen geçmiş zaman (-dı) ekinin zaman ve şekil/kip açısından bir ek olduğu ve zaman olarak geçmiş zamanı, şekil/kip bakımından ise bildirme işlevini yerine getirdiği vurgulanmıştır. Ergin, bu morfemin görünüş işlevi açısından yalnızca bitmişlik görünüşünü verdiğini belirtmiştir.²⁵⁷

²⁵⁴ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* (İstanbul: Baha Matbaası, 1974), 460.

²⁵⁵ Aksu Ayhan - Slobin Dan, "Tense-Aspect-Modality in The Use Of Turkish Evidential", *Tense-aspect: Between semantics & pragmatics*, John Benjamin Yayınevi, Amsterdam, 1982, 186.

²⁵⁶ Kip, fiil kökü veya gövdesinin belirttiği eylemin nasıl gerçekleştirildiğini veya meydana geldiğini belirten bir dilbilgisi kategorisidir. Daha detaylı bilgi için bkz: Zeynep Korkmaz, *Garmer Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003), 148.

²⁵⁷ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 458; Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 294, 399.

Bazı dilbilimciler, -dı ekinin basit yapıda zaman, görünüş ve kiplik²⁵⁸ işlevlerini aynı anda gösterebildiğini belirtmiştir. A. Benzer'e göre, bu morphem zaman açısından genellikle konuşma anından önceki zaman dilimine işaret ederken, görünüş bakımından bitmişlik özelliği taşır. Ancak kullanıma bağlı olarak hem bitmişlik hem de bitmemişlik görünüşünü aynı anda verebilir.²⁵⁹

Örnek: Geçen hafta sonu, uzun zamandır görüşmediğim üniversite arkadaşlarımla buluşup birlikte kahvaltı ettik, ardından sahil boyunca uzun bir yürüyüş yaptık.

Örnek: Dün akşam, işten eve döndüğümde, çocuklarımı alıp parka götürdüm ve onlarla birlikte hem salıncakta sallandık hem de top oynadık.

Örnek: Geçen hafta, şehir dışındaki aile büyüklerimizi ziyarete gittik, onlarla birlikte vakit geçirip eski anıları tazeledik.

Örnek: Dün gece, evde film izlerken elektrikler kesildi, biz de mum ışığında sohbet edip eski günlerden konuşarak nostaljik bir akşam geçirdik.

72. 2.2.2.1.1.2. Öğrenilen/Rivayet Geçmiş Zaman

Türkçe dilbilgisi kitaplarında, "-mış, -miş, -muş, -müştü" ekleriyle oluşturulan bu zaman kategorisi için farklı isimlendirmeler kullanılmaktadır. Bunlar arasında dolaylı geçmişin bildirildiği zaman, dolaylı geçmiş zaman, görünmeyen geçmiş zaman, ve öğrenilen geçmiş zaman gibi terimler bulunmaktadır.²⁶⁰ Z. Korkmaz'a göre, "-mış" morfemi aslında bir sıfat-fiil kökenlidir. Bu zaman yapısı, bir eylemin veya oluşun geçmişte gerçekleştiğini, ancak konuşmacının bunu doğrudan gözlemlememiş olup başka birinden duyduğunu veya sonradan fark ettiğini ifade eder.²⁶¹

Benzer'e göre, -mış ekinin zaman, görünüş ve kiplik rollerini üstlendiği belirtilmiştir. Zaman açısından, bu ekin konuşma anından önce gerçekleşen olayları ve

²⁵⁸ Kiplik, konuşurun durum karşısındaki tutumu, bilgisi, beklentisi, şüphesi, zorunluluğu vb. durumları yansıtan ifade biçimleridir. Daha detaylı bilgi için bkz: Pelin Seçkin, "Anlama ve Anlatma Sürecinde "Kip" ve "Kiplik"', *Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE Dergisi*, 2014, 10.

²⁵⁹ Ahmet Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 1. (İstanbul: Kapalcı Yayınevi, 2012), 145, 146.

²⁶⁰ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 300; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi (Şekil Bilgisi)*, 540.

²⁶¹ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi (Şekil Bilgisi)*, 540.

durumları aktardığını ifade etmiştir. Ancak, geçmiş zaman diliminde gerçekleşen bir olayın zamanı hakkında kesin bir bilgi olmadığını dile getirmiştir. Yalnızca olayın konuşma vaktinden önceki bir zaman diliminde meydana geldiği bilgisinin bulunduğunu belirtmiştir. Ancak, net bir zaman kavramının sadece cümle içindeki zarfların yardımıyla belirlenebileceğini vurgulamıştır.²⁶²

M. Ergin, -miş biçimiyle ifade edilen eylem, geçmişte gerçekleşmiş olabilir ve bitmiş veya bitmemiş olabilir. Bu eylem, konuşanın bilgisi, gözlemi veya bilinci dışında gerçekleşmiş olabilir. Konuşan, eylemi başkasından duymuş, öğrenmiş; daha sonra kendisi fark etmiş, kıyas yoluyla tahminde bulunmuş veya anlamış ancak hala şüpheli bir şekilde bilgi edinmiş olabilir.²⁶³

Yaman, -miş ekini açıklarken başka bir kullanımını da dile getirmiştir: Bu yapı aynı zamanda şüpheli bir kipi de ifade eder.²⁶⁴ Örneğin, "Mehmet çalışmasını bitirmiş" cümlesinde konuşan, Mehmet'in ödevini bitirip bitirmediğinden emin olmadığı için -miş ekinin hem zamanı hem de şüpheli bir kip işlevi gördüğünü belirtir. Zaman olarak geçmiş zamanı ifade ederken, kip olarak da şüpheli bir durumu aktarır.

Örnek: Komşularımız, geçen yaz evlerini yeniden dekore etmiş ve bahçelerinde harika bir parti düzenleyerek yeni evlerini kutlamışlar.

Örnek: Dedem, gençliğinde birçok zorluğa göğüs germiş ve bu zorluklar karşısında pes etmeyip hep mücadele etmiş.

Örnek: Öğretmenimiz, okuldayken birçok ödül kazanmış ve akademik başarılarıyla herkesi gururlandırmış.

Örnek: Annem, gençliğinde çok fazla seyahat etmiş ve bu seyahatler sırasında farklı kültürleri tanıyıp birçok yeni arkadaş edinmiş.

²⁶² Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 128-132.

²⁶³ Ertuğrul Yaman, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999), 44.

²⁶⁴ Yaman, *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*, 403-404.

73. 2.2.2.1.2. Şimdiki Zaman

Türkçedeki pek çok dilbilgisi kitabında, "-(I)yor" eki kullanılarak oluşturulan zaman yapısına "şimdiki zaman" adı verilir. Türkiye Türkçesi'nde şimdiki zaman, temel zamanlardan biridir.

Eski Türkçe döneminde bu morfem bulunmamaktaydı; Batı Türkçesi'nin erken dönemlerinde ise "yorı-" fiilinin "-Ar/-Ir" geniş zaman ekleriyle birleştiği, kök fiilin şimdiki zamanını ifade eden bir yardımcı fiil olarak ortaya çıktı (örneğin, "veri yorır" → "veriyor", "gele yorır" → "geliyor"). Bu yardımcı fiil zamanla hece birleşmesiyle eklenerek, şimdiki zamanın oluşumunda rol oynayan "-(I)yor eki" şekillenmiştir.²⁶⁵

Korkmaz, şimdiki zaman kipini fiilin gerçekleştiği anın içinde yer alan ve devam eden bir zamanı gösteren bir kip olarak açıklamaktadır.²⁶⁶

Benzer'e göre, konuşma anına referans veren şimdiki zamanın en belirgin özelliği, gerçek zaman içinde geniş bir zaman aralığını kapsamasıdır. Şimdiki zaman, şu anda yaşanan anın öncesine uzanan ve şu andan sonrasına kadar devam edebilen bir zaman aralığını ifade edebilir.²⁶⁷

Ergin'in ifadesine göre, "-(I)yor eki, zaman ve şekil açısından işlev gören bir ektir. Zaman olarak, anlık hareketleri içinde barındıran şimdiki zamanı ifade ederken, şekil olarak bildirme amacını taşımaktadır. Bu eklenti, bir eylemin şu an gerçekleştiğini belirtir ve belirli bir zamana işaret ederek kesin bir ifade sağlar.

Türkiye Türkçesi'nde şimdiki zamanı ifade etmek için üç ayrı ek kullanılır: En yaygın olanı "-(I)yor" şeklinde belirtilir. İkinci olarak "-makta", üçüncü olarak ise daha kısıtlı bir kullanım alanına sahip olan "-mada" ekleri kullanılır.²⁶⁸

Örnek: Şu anda odamda oturmuş, yaklaşan sınavlara hazırlanmak için ders çalışıyorum ve notlarımı gözden geçiriyorum.

²⁶⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 296-297; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi (Şekil Bilgisi)*, 548, 550.

²⁶⁶ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi (Şekil Bilgisi)*, 548.

²⁶⁷ Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 26.

²⁶⁸ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 296.

Örnek: Annem mutfakta akşam yemeği için sebzeleri doğrayıp, pişiriyor ve aynı zamanda bir yandan tatlı yapıyor.

Örnek: Komşularımız bahçelerinde yeni çiçekler ekıyor, bahçe mobilyalarını yerleştiriyor ve akşamüstü düzenleyecekleri barbekü partisi için hazırlık yapıyorlar.

Örnek: Kütüphanede, üniversiteye hazırlık için çeşitli kitaplar ve makaleler okuyorum, bu sırada notlar alarak bilgileri hafızama kazımaya çalışıyorum.

74. 2.2.2.1.3. Gelecek Zaman

Gelecek zaman veya 'geleceğin bildirmesi', henüz gerçekleşmemiş bir eylemi ifade eder ve konuşma anından sonraki bir zamanı kapsar. Dilaçar, bu yapıyı "geleceklik" terimiyle tanımlamıştır.²⁶⁹ "-acak" eki, sadece zaman bildirmekle kalmaz, aynı zamanda görünüş ve kiplik işlevlerine de sahiptir. Ancak burada yalnızca zaman işlevinden bahsedeceğiz.

"-acak" ekiyle oluşturulan yapılarda, olay ve durum ne konuşma anında ne de konuşma anından önce meydana gelmiştir. Bu olay ve durum, konuşma anından sonraki bir zamanda gerçekleşecektir; yani konuşmacının niyet ettiği, planladığı veya düşündüğü bir olaydır. "-acak" ekiyle karşılanan gelecek zaman kipi, bu ekin esas işlevinin henüz gerçekleşmemiş olan fakat fiilin belirttiği oluş ve kılışın gelecekte belirli bir zaman diliminde mutlaka gerçekleşeceğini ifade eden bir kip olduğunu vurgular. Yapılacak iş niyet aşamasında dahi olsa, gerçekleşmesinin kesin olduğu belirtilmiştir.²⁷⁰

"-acak" eki hem biçim hem de zaman ifade eder; biçim olarak bildirme, zaman olarak ise gelecek zamanı gösterir. Bu ekler, hareketin gelecekte gerçekleşeceğini belirtir. Türkçede gelecek zamanın çeşitli türleri vardır: Yakın gelecek zaman için "-ıyor" eki, olası gelecek zaman için "-ır, -ar" eki ve kesin veya uzak gelecek zaman için "-acak" eki kullanılır. Gelecek zaman "-acak" ekinin kapsamı oldukça geniştir; konuşma anından sonraki bir vakitte gerçekleşeceği belirlenmiştir, ancak tam zamanı

²⁶⁹ Agop Dilaçar, “” Dil Bilgisi: Tanımı, Adı, Kapsam, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi”, *Türk Dili Belleten*, Ankara 1971, 112.

²⁷⁰ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi (Şekil Bilgisi)*, 559.

belirsizdir. Fiilin zamanını netleştirmek için cümledeki zaman belirteçleri kullanılır: bugün, yarın, bir hafta sonra, öğleyin, beş yıl sonra, yakında, daha sonra gibi.²⁷¹

Örnek: Gelecek ay yeni bir projeye başlayacağız; bu projede her birimiz farklı sorumluluklar üstlenecek ve hedefimize ulaşmak için sıkı bir çalışma yürüteceğiz.

Örnek: Yaz tatilinde çocuklarımı lunaparka götüreceğim; çeşitli oyuncaklara binecek, pamuk şeker yiyecek ve unutulmaz anılar biriktireceğiz.

Örnek: Hafta sonu şehir dışındaki büyükannesini ziyaret edecek, bahçede vakit geçirecek ve eski aile fotoğraflarına bakacak.

Örnek: Önümüzdeki ay evini yeniden dekore edecek, duvarları boyayacak ve yeni mobilyalar alacak.

Bu örnekler, "-acak" ekinin kullanımı ve zaman belirteçlerinin fiilin zamanını netleştirmek için nasıl kullanıldığını göstermektedir.

75. 2.2.2.2. Arapçada Dilbilgisel Zaman

76. 2.2.2.2.1. Geçmiş zaman

Geçmiş zaman, konuşma anından önce gerçekleşen, tamamlanmış eylemlerin zaman dilimine denir. Bu, konuşma anının geçmiş gün, geçen yıl veya iki dakika önce olmasına bakılmaksızın geçmiş zaman kavramı içinde değerlendirilir. Arap dilbilimcileri, geçmiş zamanın olayın konuşma anından önceki bir zaman diliminde meydana geldiği vakit olduğu konusunda görüş birliğindedirler.²⁷² Arapça'da "mâzî/ماضي" ifadesi, "gitmek, ilerlemek ayrılmak" gibi manalara gelir. "مَضَى- مَضَى" kalıbı ise, ism-i fâil olarak "giden zaman, geçen zaman" anlamını taşır. Bu kalıp, ayrıca "ilerlemek, izin vermek, etki etmek" gibi çeşitli anlamlara da sahip olabilir ve bu doğrultuda farklı kullanımlarla karşımıza çıkabilir.²⁷³ "Mâzinin eş anlamlısı olarak "geçmiş" ifadesi kullanılırken, buna karşılık zıt anlamda olan kelime

²⁷¹ Rasim Şimşek, *Örneklerle Türkçe Sözdizimi Tümceler - Belirtme Öbekleri - Çözümleme* (Trabzon, 1987), 125.

²⁷² İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ts., IV: 244.

²⁷³ "el-Maani, Arapça Sözlük", t.y., www.almaany.com.

ise "gelecek" anlamına gelen "el-âtî/ الاتى " dir. Türkçede görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman konuları ele alınırken, Arapçada ise kesin geçmiş zaman, mutlak geçmiş zaman gibi tasniflendirmeler yapılmıştır."²⁷⁴

77. 2.2.2.2.1.1. Görülen/Basit Geçmiş Zaman

Türkçedeki görülen geçmiş zaman, Arapçada basit (mutlak) geçmiş zamanı karşılamaktadır, yani mâzi olarak adlandırılmaktadır. Arap dilbilimcileri, basit geçmiş zamanı farklı isimlerle tanımlar; bunlar arasında basit geçmiş zaman, mutlak geçmiş zaman, sınırsız geçmiş zaman terimleri bulunur. Modern Arap dilbilimcileri, mutlak geçmiş zaman terimini benimsemişlerdir.²⁷⁵

Mutlak geçmiş zaman, mevcut zamanın gerisinde kalan bir önceki zaman dilimidir. Bu zaman dilimi sürekli, uzak veya yakın kesintili olabilir. Mutlak geçmiş zaman ifadesi, geçmişin tümüyle ilgili olabileceği gibi sadece belirli bir kesitle de sınırlı olabilir. Geçmiş zamanı anlatan cümlelerde zamanın kendisinden çok olaylar öne çıkar. Basit veya mutlak geçmiş zamanı ifade eden temel kalıp, basitçe kullanılan “فعل” mazi fiilidir.²⁷⁶ Fa'ale/ فعل sığası, geçmişte tamamlanmış eylemleri anlatmak için kullanılan bir yapıdır. Konuşmacı bu yapıyı kullanarak genellikle geçmişte gerçekleşmiş bir eylemi ifade eder ve bu durumda zamana değil, olaya odaklanır.²⁷⁷ Bu kalıbı kullanan konuşmacı, geçmiş zamanı genellikle anlamak için kullanır. Çünkü vurgu geçmişteki olaya yöneliktir, zaman ise ikincil bir öneme sahiptir.

“ تزوج صديقي الأسبوع الماضي. / Geçen hafta arkadaşım evlendi. ” örneğinde, arkadaşın evlenmesi kesin bir şekilde geçmişte gerçekleşmiştir. Bu zamansal referans, hem yakın hem de uzak geçmiş bir anı ifade edebilir.

²⁷⁴ İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ts., IV: 207.

²⁷⁵ el-Mahzumi, *Fil-Nahv el-Arabi Nakd ve Tevcih*, 123; Fadıl Salih es-Semerrai, *Maani en-Nahv* (Musul: Beytül Hikme, 1989), 299.

²⁷⁶ Mehmet Ali Şimşek, *Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 1997), 7.

²⁷⁷ Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, I: 52, 53.

Türkçede olduğu gibi, Arapçada da “fe'ale/فَعَلَ” siğası zaman, görünüş ve kiplik işlevlerine sahiptir. Bu yapı, cümlelerin anlamından bağımsız olarak, zarflar ve yardımcı edatlarla birlikte geçmiş zamanın görünüşünü belirtir. Fe'ale siğasının temel özelliği genellikle görünüştür çünkü olay tamamlanmıştır. Konuşma anında devam eden bir eylemden bahsedilmez.²⁷⁸

Arapçada, fiillerin morfolojik yapılarına göre çeşitli geçmiş zaman kipleri bulunmaktadır. Bu kipler, kullanıldıkları bağlama ve anlam özelliklerine bağlı olarak değişir, fakat hepsi net bir şekilde geçmiş zamanı ifade eder.²⁷⁹

Arapça'da, mutlak geçmiş zaman fiil kalıpları, iki temel kategoriye ayrılır:

a) Yalın (Mücerred) Fiiller: Bu fiillerin dört farklı şekli bulunmaktadır: فَعَلَ - فَعِلَ - فَعُلَ - فَعَّلَ. Bunlardan ilk üçü sülâsi mücerred olup sonuncusu rubâi (dört harfli) mücerred fiildir.

b) Artırılmış (mezid) fiiller : Bu fiiller ise 12 kalıpta karşımıza çıkmaktadır.²⁸⁰

Üçlü artırılmış fiiller (sülâsi mezid fiiller): Bunlar on iki şekli yer almaktadır.

Bir harfiyle artırılmış fiiller: فَعَّلَ - فاعل - أفعَلَ
İki harfiyle artırılmış fiiller: تفعَّلَ - تفاعل - انفعَلَ - افتعل - افعَّلَ
Üç harfiyle artırılmış fiiller: استفعَلَ - افعَّلَ - افعوعل - افعوَّلَ

Arap dilinde basit (فَعَلَ / -dı'lı) geçmiş zaman cümle örnekleri:

زَارَ مُحَمَّدٌ مَدِينَةَ إِسْطَنْبُولَ فِي الصَّيْفِ الْمَاضِي وَاسْتَمْتَعَ بِمَعَالِمِهَا
التَّارِيخِيَّةِ وَالْتِقَافِيَّةِ.

Muhammed, geçen yaz İstanbul şehrini ziyaret etti ve onun tarihi ve kültürel yerlerinden keyif aldı.

²⁷⁸ Lami Abdul-Kadir Huniyeb, *et-Tebiruz Zemen-i Fil-Dirasatül Nahaviyye el-Vasfiyye el-Muasıra* (Doktora Tezi, el-Kadisiyye Üniversitesi, 2016), 23.

²⁷⁹ İbrahim es-Samarrai, *el-Fil Zemanuh ve Ebniyetuh*, III (Beyrut: Muessesetür Risale, 1983), 1983.

²⁸⁰ es-Samarrai, *el-Fil Zemanuh ve Ebniyetuh*, 85.

سَافَرْتُ عَائِلَتِي إِلَى الْبَحْرِ الْأَحْمَرِ فِي عُطْلَةِ الشِّتَاءِ، وَقَضَوْنَا وَقْتًا جَمِيلًا عَلَى الشَّاطِئِ وَفِي الْمَاءِ Ailem kış tatilinde Kızıldeniz'e seyahat etti ve plajda ve denizde güzel zaman geçirdiler.
رَسَمَ الْفَنَّاْنُ لَوْحَةً جَمِيلَةً تُجَسِّدُ الْمَنَاطِرَ الطَّبِيعِيَّةَ فِي قَرْيَتِهِ وَعَرَضَهَا فِي مَعْرِضِ الْفَنِّ الْمَحَلِّيِّ Sanatçı, köyündeki doğal manzaraları tasvir eden güzel bir tablo çizdi ve onu yerel sanat sergisinde sergiledi.
بَحَثَ الْعَالَمُ فِي مَوْضُوعِ الطَّاقَةِ الْمُتَجَدِّدَةِ وَنَشَرَ نَتَائِجَ بَحْثِهِ فِي دَوْرِيَّةٍ عِلْمِيَّةٍ مَعْتَرَفٍ بِهَا Bilim adamı, yenilenebilir enerji konusunu araştırdı ve araştırmasının sonuçlarını tanınmış bir bilimsel dergide yayımladı.
نَظَّمَتِ الْمَدْرَسَةُ رَحْلَةً تَعْلِيمِيَّةً إِلَى الْمُتَحَفِ الْوَطَنِيِّ وَشَارَكَ فِيهَا جَمِيعُ الطُّلَّابِ Okul, ulusal müzeye bir eğitim gezisi düzenledi ve tüm öğrenciler katıldı.

Mutlak geçmiş zamanın olumsuz şekli müzâri fiile (لَمْ) edatı ilave edilerek ya da mazi fiile (مَا) edatı getirilerek yapılmaktadır. Bu duruma göre, "yaptı" fiilinin olumsuzu "yapmadı" biçimindedir.²⁸¹

لَمْ يَذْهَبْ أَحْمَدُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ الْيَوْمَ بِسَبَبِ الْمَطَرِ الْغَزِيرِ Ahmed, bugün yoğun yağmur nedeniyle okula gitmedi.
لَمْ يَحْضُرِ الطُّلَّابُ الدَّرْسَ الْأَخِيرَ لِأَنَّهُمْ كَانُوا فِي رَحْلَةٍ مَدْرَسِيَّةٍ Öğrenciler, okul gezisinde oldukları için son derse katılmadılar.
مَا اشْتَرَى وَالِدِي السَّيَّارَةَ الْجَدِيدَةَ لِأَنَّهُ لَمْ يَجِدْ السَّعْرَ مَنَاسِبًا Babam, fiyatı uygun bulmadığı için yeni arabayı almadı.

²⁸¹ Muhammed AbduAbdul Rahman er-Reyhani, *İticahatül Tahlilul Zemeni Fil Dirasatül Lağaviye*, I (Kahire: Daru Kuba lil Tibaa ven neşr, 1997), 44.

ما حضر الطلابُ الدرسَ الأخيرَ لأنهم كانوا في رحلةٍ مدرسيةٍ

Öğrenciler, okul gezisinde oldukları için son derse katılmadılar.

78. 2.2.2.2.1.2. Öğrenilen/Rivayet Geçmiş Zaman

-Mış ekinin zamanı belirtmekten ziyade bir biçim eki olarak değerlendirilmesi gerektiği bazı kaynaklarca savunulmaktadır. Bu ekin Türkçe'ye özgü olması nedeniyle Arapçada tam bir karşılığı bulunma olasılığı düşüktür. Gramer kitapları tarafından tanımlanan belirsiz geçmiş zamanın, cümlenin anlamını belirlemek için cümleye ne tür katkılar sağladığını belirlemek önemlidir. Aslında Arapçada bu tarz bir yapı mevcut değildir; belirli ve belirsiz geçmiş zaman genellikle aynı fiilin siğasıyla ifade edilir. Ancak metnin anlatım tarzından, ekin belirli geçmiş zaman mı yoksa belirsiz geçmiş zaman mı taşıdığı anlaşılmaktadır.²⁸²

Türkçedeki belirsiz geçmiş zaman kipi, Arapçada doğrudan bir fiil kökünün sonuna eklenen bir siğa olmadığı için, fiilin önünde bir edat veya bazı zarflarla ifade edilebilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar, Arapçada bu yapının biraz karmaşık bir şekilde sunulduğunu göstermektedir. Bu nedenle, Türkçe öğrenen Arap öğrenciler ve Arapça öğrenen Türk öğrenciler, bu yapının kullanımıyla ilgili zorluklar yaşayabilirler. Dahası, Türkçeden Arapçaya çevrilen eserlerin tercümelerine baktığımızda, belirsiz geçmiş zamanın sadece anlatıcının üslubundan anlaşılabildiğini gözlemliyoruz.

Vecdi Akyüz'ün "Arapçada Fiil Zamanları" adlı çalışmasına göre, Türkçedeki "-mış"lı öğrenilen geçmiş zaman", Arapçada "el-mazi en-naklî/الماضي النقلي" ve "el-mazi er-rivâi/الماضي الروائي" olarak bilinir ve fiilin yalın haliyle ifade edilebilir veya yardımcı fiiller ve unsurlarla kurulabilir. Bu yapı, yalın olumlu durumda "قد" edatıyla oluşturulur.²⁸³

²⁸² Feriduddin Aydın, *el-Ezminetü fi Lugatil Arabiyye* (İstanbul: el-İbar Matbaacılık, 1997), 13.

²⁸³ Vecdi Akyüz, *Arapçada Fiil Zamanları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), 65.

Türkçede "-miş eki"yle kullanılan ve genellikle başkasından duyma, öğrenme veya sonradan fark etme gibi anlamlar taşıyan "-mış'lı geçmiş zaman" yapısı, Arapçada genellikle "قد" ile bitişik ya da yalın geçmiş zaman kalıbı içeren fiillerle karşılanabilir.²⁸⁴

Arap dilinde rivayet (-mışlı / -kad feale) geçmiş zaman cümle örnekleri:

قَدْ أَنْهَتْ فَاطِمَةُ جَمِيعَ وَاجِبَاتِهَا الْمَدْرَسِيَّةَ ثُمَّ دَهَبَتْ إِلَى الْمَلْعَبِ لِتَلْعَبَ مَعَ أَصْدِقَائِهَا	Fatima, tüm ödevlerini bitirmiş ve ardından arkadaşlarıyla oynamak için parka gitmiş.
قَدْ اشْتَرَى عَبْدُ اللَّهِ كِتَابًا جَدِيدًا عَنِ التَّارِيخِ وَقَرَأَهُ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ لِكَيْ يَزِيدَ مَعْرِفَتَهُ بِالْمَوْضُوعِ	Abdullah, tarih hakkında yeni bir kitap satın almış ve bilgisini artırmak için bir günde okumuş.
قَدْ زَارَتْ أُمِّي الْمُسْتَشْفَى لِتُطْمَنِّنَ عَلَى صِحَّةِ جَدَّتِي، وَقَضَتْ يَوْمَهَا مَعَهَا تَتَحَدَّثُ وَتُقَدِّمُ لَهَا الْعِنَايَةَ	Annem, büyükanneimin sağlığını kontrol etmek için hastaneyi ziyaret etmiş ve onunla konuşup bakımını sağlamak için tüm gününü onunla geçirmiş.
قَدْ تَحَدَّثَ الْأُسْتَاذُ عَنْ أَهْمِيَّةِ التَّعْلَمِ الْمُسْتَمِرِّ، وَشَجَّعَ الطَّلَّابَ عَلَى قِرَاءَةِ الْكُتُبِ وَحُضُورِ الْوَرَشِ التَّعْلِيمِيَّةِ	Öğretmen, sürekli öğrenmenin önemi hakkında konuşmuş ve öğrencileri kitap okumaya ve eğitim atölyelerine katılmaya teşvik etmiş.
قَدْ رَسَمَتِ الْفَنَّانَةُ لَوْحَةً رَائِعَةً تُعَبِّرُ عَنْ مَشَاعِرِهَا، وَعَرَضَتْهَا فِي الْمَعْرَاضِ لِيَرَاهَا الْجَمِيعُ	Sanatçı, duygularını ifade eden harika bir tablo çizmiş ve herkesin görmesi için sergide sergilemiş.

²⁸⁴ Şimşek, *Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması*, 145.

قد edatından hariç bazı yardımcı fiiller ve unsurlarla mış'lı geçmiş zaman da kurulabilir.²⁸⁵

Arapça	Türkçe
كَأَنَّهُ أَكَلَ	Sanki yemiş / Yemiş gibi
لَعَلَّهُ أَكَلَ	Yemiş olabilir
رَبِّمَا أَكَلَ	Galiba yemiş

79. 2.2.2.2.2. Şimdiki Zaman

Arapça'da zamanların fiillerle belirlendiği belirtilmektedir. Fiillerin esas karakteristiği geçmiş zamandır. Şimdiki ve gelecek zamanlar, fiillerin temel geçmiş zaman köklerinden türetilmiştir. Bu durumun nedeni, Arapça'da geçmişin öncelikli olarak kabul edilmesidir, şimdiki ve gelecek zamanlar ise buna bağlı olarak şekillenmiştir. Bu nedenle, şimdiki/geniş zaman için kullanılan (fiil) kalıbının başına "müzaraat" harfleri (أَتَيْنَ) eklenerek "müzâri" türetilmiştir.

Arapça'da, şimdiki zaman ve geniş zamanın kalıpları aynıdır. Müzâri siğasından mazi fiile kiplere göre muzârat harfleri (أَتَيْنَ) eklenerek müzâri oluşturulur. Ancak, cümlelerin anlamına bağlı olarak, yardımcı zarflarla birbirlerinden ayrılırlar. "Müzâri" siğası, anlam itibarıyla yenilenmeyi ifade ederken, zaman olarak geniş zamanı ifade eder. Ek olarak, bazı edatlarla kullanılarak hem şimdiki zaman hem de gelecek zaman manalarını içermektedir.²⁸⁶

Arapça'da, fiilin zamanı siğadan ayırt edilmektedir. Arapça dilbilgisi kaynaklarına göre, müzâri “yefalü/يَفْعَلُ” kalıbı geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek

²⁸⁵ Aydın, *el-Ezminetü fi Lugatil Arabiyye*, 14.

²⁸⁶ Malik Yusuf el-Matlabî, *ez-Zemenu vel Uğatu* (Mısır: el-Heyetül Mısriyyetül Amme lil-Kuttab, 1976), 282.

zaman için kullanılmaktadır.²⁸⁷ Bu sebeple, şimdiki zaman için özel bir siğa bulunmadığından, tanımlamak yerine geniş zamanı ifade eden müzâri (يفعل) kalıbını kullanmak daha isabetli olabilir.

أَنْتَ تَكْتُبُ الْوَاجِبَ فِي الْبَيْتِ بَعْدَ الْعُودَةِ مِنَ الْمَدْرَسَةِ لِتَتَأَكَّدَ مِنْ فَهْمِ الْمَوَادِّ الَّتِي دَرَسْتَهَا. Sen, okuldan döndükten sonra dersleri anlayıp anlamadığını kontrol etmek için evde ödev yapıyorsun.
هِيَ تُدَرِّسُ الطَّلَابَ الدُّرُوسَ فِي الْمَدْرَسَةِ، وَتَسْتَخْدِمُ وَسَائِلَ تَعْلِيمِيَّةً حَدِيثَةً لِتَسَهِّلَ الْفَهْمَ O, okulda öğrencilere ders veriyor ve anlamayı kolaylaştırmak için modern eğitim araçları kullanıyor.
هُوَ يَقْرَأُ الْكِتَابَ فِي غُرْفَتِهِ لِيَسْتَعِدَّ لِلَامْتِحَانِ النَّهَائِيِّ الَّذِي سَيُعْقَدُ بَعْدَ أُسْبُوعٍ O, bir hafta sonra yapılacak olan final sınavına hazırlanmak için odasında kitabı okuyor.
يَأْكُلُ الطِّفْلُ الْفَاكِهَةَ بَعْدَ الْغَدَاءِ فِي الْحَدِيقَةِ مَعَ أَصْدِقَائِهِ لِيَسْتَمْتَعَ بِالْوَقْتِ فِي الطَّبِيعَةِ Çocuk, öğle yemeğinden sonra arkadaşlarıyla birlikte bahçede meyve yer ki doğada zamanın tadını çıkarsın.
يُشَاهِدُ الْجَمِيعُ الْمُبَارَاةَ فِي الْمَلْعَبِ وَيُشَجِّعُونَ فَرِيقَهُمُ الْمُفْضَلَ بِحِمَاسٍ كَبِيرٍ لِيَفُوزَ بِالْبَطُولَةِ Herkes, stadyumda maçı izler ve takımlarını büyük bir heyecanla desteklerler ki şampiyonluğu kazansın.

²⁸⁷ Rıza ed-Din el-İstirabezi, *Şarhur Rıza Alel Kaftiyye* (Tahran: Muessesetül Sadık, 1978), IV: 16.

Müzâri siğasının kullanımları:

Klasik dönem Arap dilbilimcileri, müzâri siğasını "müzâri'/مضارع' olarak nitelendirmişlerdir. Fakat modern dilbilimcilerin bir kısmı bu terimi benimserken, diğerleri farklı terimler kullanmayı tercih etmişlerdir. Aşağıda bu terimlere kısaca değinilecektir.

80. 2.2.2.2.1. Hadîr- Hâl (Şimdiki Zaman)

“Hâdir-hâl”, gelecek zamanın kendisiyle ilişkili olduğu ve bir bölümünde de geçmiş zamanın devam etmekte olduğu terimdir. İbn Yaîş bu zaman dilimi için fiilin gerçekleştiği zaman, olay zamanı ifadelerini kullanmıştır. Netice itibariyle olay hakkında haber verilen zaman (konuşma anı), fiilin gerçekleştiği andır. Bu siğa gerçekte devam eden konuşmanın yapıldığı anda gerçekleşen eylemi belirtmek için kullanılır.²⁸⁸

Abdul Settar el-Cuveyri, “Nahvul Settar” isimli eserinde konuşma anı olarak belirtilen zaman, şimdiki zaman olarak nitelendirilen zaman dilimidir. Bu zaman düşüncenin tasavvurunun güç olduğu kısır bir zaman dilimidir. Çünkü ‘eylemin söylendiği vakitten önceki zaman dilimi geçmiş, sonrası ise gelecek olarak kabul edilmektedir’ şeklinde ifade etmektedir.²⁸⁹

81. 2.2.2.2.2. Basit şimdiki zaman ve sıradan şimdiki zaman

Basit/sıradan şimdiki zaman terimi ile görünüşten ayrı olarak yalnızca şimdiki zaman kastedilir. Fiilin meydana geldiği zamanı herhangi bir görünüş türüne sevk eden bir ipucu diyebileceğimiz karine olmaksızın müzâri siğası ile kullanılmaktadır.²⁹⁰

²⁸⁸ es-Semerrai, *Maani en-Nahv*, 32; İbn Yaîş, *Şerhul Mufasssal*, ts., IV: 207.

²⁸⁹ Abdul Settar el-Cuvari, *Nahvul Teysir* (Irak: el-Mucemmu İlmi İraki Basımevi, 1984), 78.

²⁹⁰ Abdul Cebbar Tuvame, *Zemenül Fiili fi Lügatil Arabiye Karainuhu ve Cihatühü* (Cezâir: Divanül Matbüatül Ceziriye, 1994), 90.

Temmmâ Hassan ‘basit şimdiki zaman’ isimlendirmesini değiştirerek ‘sıradan şimdiki zaman’ ifadesini kullanmıştır.²⁹¹

Müzâri kalıbı içerisinde yer alan karine ve bağlamlara bağlı olarak zamansal açıdan şimdiki ve gelecek zaman manalarını ifade edebilir. Fakat yalın olarak gelmesi durumunda şimdiki zaman anlamı tercih edilir. Raddî’nin belirttiğine göre bu kalıbın zamansal olarak gerçek manası şimdiki ve gelecek zamandır. Dilcilerden bir kısmı bu kalıbın gerçek manasının şimdiki zaman, mecaz manasının ise gelecek zaman olduğunu belirtmişlerdir.²⁹² Bu görüş daha kuvvetli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü yalın halde karinelerden soyutlanmış bir biçimde yapıldığında sadece şimdiki zaman anlamı içermektedir; karinesiz bir biçimde gelecek zaman manası verilmemektedir.

Müzâri kalıbı, onu şimdiki zaman dilimine has kılan bir karine ile beraber kullanıldığı zaman şimdiki zaman anlamı taşıyan bir yapı halinde gelmektedir. Bu anlamı taşıyan kalıpları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.²⁹³

Olumsuz durumda:

- 1) ليس يفعل / yapmıyor, yapmaz.
- 2) ما يفعل / yapmıyor, yapmaz.
- 3) لا يفعل / yapmıyor, yapmaz, yapmayacak.

82. 2.2.2.2.3. Yenilenebilirlik “Hâl-i Teceddüdî, Hâl-i Mütecteddid”

Bu iki terim zamanda süreklilik manası ifade etmesi bakımından önceki terimlerle aynıdır. Ancak bu terimler arasındaki fark eylemin gerçekleşmesi esnasında ortaya çıkar. Bu yapıda eylem gerçekleşir ve kesintiye uğrar, sonra tekrar gerçekleşir ve tekrar kesintiye uğrar ve bu hal üzere sürekli devam etmektedir.

“يَغْرُبُ الشَّمْسُ مِنَ الْغَرْبِ / Güneř batıdan batar.”

²⁹¹ Temmmâ Hassan, *el-Lugatu ’l-Arabiyye Ma’nâhâ ve Mebnâhâ* (Kahire, t.y.), 245.

²⁹² Rıza ed-Din el-İstirabezi, *Şarhur Rıza Alel Kafîyye* (Tahran: Muessesetül Sadık, 1978), II: 16.

²⁹³ Huniyeb, *et-Tebiruz Zemen-i Fil-Dirasatül Nahaviyye el-Vasfiyye el-Muasıra*, 56, 57.

Yukarıdaki cümlede herhangi bir karine/ipucu olmaksızın zaman bağlamdan anlaşılmaktadır. Nitekim güneşin doğmasıyla her gün tekrar eden bir durumdur ancak batmasıyla bir kesintiye uğrama durumu söz konusudur.

Mâlik Yusuf el-Matlâbi, hâl-i müteceddid için, bu anlamı ifade eden kalıbın ‘yekûnu yef’al’ şeklinde olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁴

Örnek:

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا
فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

Yeryüzünde hiç dolaşmıyorlar mı ki ibret almış kalplere yahut işitmiş kulaklara sahip olsunlar! Şu bir gerçek ki gözler körleşmez, fakat göğüslerdeki kalpler körleşir.²⁹⁵

83. 2.2.2.2.4. Süreklilik/Alışkanlık

Modern dilbilimciler bu üç terimi birbirinin yerine kullanmışlardır. Dr. Hassan ‘yefal/يَفْعَل’ olumlu yapısı için hâl-i istimrâri isimlendirmesini, olumsuz yapı için ‘ma yefal/مَا يَفْعَل’ kalıbını ve pekiştirme durumu için ise ‘innehu yefal/إِنَّهُ يَفْعَل’ terimlerini önermiştir.²⁹⁶

Örnek:

قَالَ رَبِّ اُنِّى يَكُونُ لِى غُلَامٌ وَقدْ بَلَغَنِى الْكِبَرُ وَاْمَرَاتِى عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكِ اللهُ
يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ

Zekeriyyâ ise şöyle dedi: “Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çattığı, üstelik karım da kısır olduğu halde benim nasıl oğlum olabilir?” Buyurdu ki: “İşte böyle; Allah dilediğini yapar.”²⁹⁷

²⁹⁴ el-Matlabî, *ez-Zemenu vel Uğatu*, 287.

²⁹⁵ *Kur'an-ı Kerim meâli*, Hac Sûresi; 22/46.

²⁹⁶ Tuvame, *Zemenül Fiili fi Lügatil Arabiye Karainuhu ve Cihatühü*, 95.

²⁹⁷ *Kur'an-ı Kerim meâli*, Âl-i İmrân; 3/40.

Malik Yusuf el-Matlâbi, hâzır-ı müstemir/الحاضر المستمر in anlamını açıkça belirten herhangi bir belirti olmadan, " yapmaya devam ediyor/yezullü yefal/ يظل يفعل " kalıbıyla ifade edilebileceğini ileri sürmüştür.²⁹⁸ Benzer bir görüşü savunan Ali Cabir el-Mansuri ise, 'yefal' yerine 'fâilun/فاعل' yapısını kullanarak, bu kalıbın 'yezullü yefal' şeklinde olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁹

Örnek:

”قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ

“Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz” diye cevap verdiler.³⁰⁰

84. 2.2.2.3. Gelecek Zaman

Gelecek zamanın Arapçasında ki ifade biçimleri, fiil çekimleri yerine سَوْفَ edatı veya س harfi eklenerek sağlanır, bu da cümlelerin anlamını yakın veya uzak gelecek zaman olarak belirler.

Arapçada gelecek zaman için özel bir fiil çekimi yoktur; bunun yerine sevfe edatı veya sin harfi müzari çekimine eklenir. Sîbeveyhi'nin belirttiği gibi 'gidecek' dediğinde, bu ifadeyle gelecekte gerçekleşmesi beklenen bir durum ifade edilir.³⁰¹ Müzâri fiilin başına ‘sin’ ve ‘se’ harfi eklenerek oluşturulan bu kalıplar “sevfe yefal/سَوْفَ يفعل” ve seyefal/سَيَفْعَل” şeklindedir. Ancak, bu iki ekin kullanımında görünüş açısından farklılıklar vardır. Yalnızca (س) harfi eklendiğinde yakın gelecek, yani "سَيَفْعَل" = "az sonra yapacak"; ancak (سَوْفَ) edatı eklendiğinde uzak gelecek

²⁹⁸ el-Matlabî, *ez-Zemenu vel Uğatu*, 287.

²⁹⁹ Ali Cabir el-Mansuri, *ed-Delaletüz Zemenîye fil Cumletül Arabiyye*, I (Bağdat: Bağdat Üniversitesi Matbaacılık, 1984), 93.

³⁰⁰ *Kur'an-ı Kerim meâli*, Şûrâ Sûresi; 42/7.

³⁰¹ *el-Kitab*, I: 35.

zaman, yani "سَوْفَ يَفْعَلُ" = "ileride yapacak" olarak gelecek zamanı özel olarak belirtir.³⁰²

Dilbilimciler "سَيَفْعَلُ" ve "سَوْفَ يَفْعَلُ" yapılarını inceleyip bu kalıpların anlamlarına dikkat çekmişlerdir. Ancak, bu yapıların kavramsal olarak farklı yorumları vardır. Kimileri bunu "el-mustakbelu'l-basit" yani "temel gelecek zaman", kimileri "el-mustakbelu'l-mukayyed" yani "sınırlı gelecek zaman" ve diğerleri ise "el-mustakbelu'l-âdi" yani "sıradan gelecek zaman" olarak tanımlamışlardır.³⁰³

Arapçada Yakın Gelecek Zaman (سَيَفْعَلُ kalıbı) Cümle Örnekleri

سَيَكْتُبُ الطَّالِبُ دَرْسَهُ. Öğrenci dersini yazacak.
سَتَذْهَبُ الْأُسْتَاذَةُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. Öğretmen okula gidecek.
سَيَأْكُلُ الطِّفْلُ الطَّعَامَ. Çocuk yemeği yiyecek.
سَنَرْجِعُ إِلَى الْبَيْتِ بَعْدَ قَلِيلٍ. Biraz sonra eve döneceğiz.
سَتَشَاهِدُ الْفِيلِمَ مَعَ أَصْدِقَائِهَا. O, filmi arkadaşlarıyla izleyecek.

³⁰² Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 60.

³⁰³ el-Mansuri, *ed-Delaletüz Zemenîye fil Cumletül Arabiyye*, 94; Tuvame, *Zemenül Fiili fi Lügatil Arabiye Karainuhu ve Cihatühü*, 94; Temmâm Hassan, *el-Lugatu 'l-Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, 270.

Arapça Uzak Gelecek Zaman (سَوْفَ يفعل kalıbı) Cümle Örnekleri

سَوْفَ أَكْتُبُ الرِّسَالَةَ غَدًا. Yarın mektubu yazacağım.
سَوْفَ نَذْهَبُ إِلَى الرِّحْلَةِ بَعْدَ أُسْبُوعٍ. Bir hafta sonra geziye gideceğiz.
سَوْفَ تَكُونُ الطَّقْسُ جَمِيلًا فِي الصَّيْفِ الْقَادِمِ. Gelecek yaz hava güzel olacak.
سَوْفَ يَشْتَرِي أَبِي سَيَّارَةً جَدِيدَةً السَّنَةِ الْقَادِمَةِ. Babam gelecek yıl yeni bir araba alacak.
سَوْفَ تَدْرُسُ أُخْتِي الطِّبَّ بَعْدَ التَّخَرُّجِ. Kız kardeşim mezun olduktan sonra tıp okuyacak.

Müzâri sigası, سَوْفَ edatı veya سَ harfi eklenmeden de gelecek zaman anlamı ile kullanılabilir. Bu durum, cümlenin anlamından ve belirli yardımcı zarfların kullanımından çıkarılabilir. Bu durum yarın, sonra, ileride, daha sonra vb. edatların cümlede yer alması ile anlaşılmaktadır.³⁰⁴

³⁰⁴ Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi (Şekil Bilgisi)*, 559.

غَدًا نَذْهَبُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ
Yarın okula gideceğiz.
نَزُورُ بِلَادًا أُخْرَى فِي الْمُسْتَقْبَلِ
İleride başka ülkeleri ziyaret edeceğiz.
بَعْدَ ذَلِكَ، نَتَنَاوَلُ الطَّعَامَ
Daha sonra yemek yiyeceğiz.

Arapça'da gelecek zamanın ifade edilmesinde سَوْفَ edatı veya سَ harfinin kullanılması, dilbilimciler tarafından yapıların farklı zamanlama ve anlam derinlikleri açısından detaylı bir şekilde incelenmiştir, bu da Arap dilinin zaman kavramındaki zenginliğini ve çeşitliliğini göstermektedir.

”سَتُشَاهِدُ الْفِيلْمَ مَعَ أَصْدِقَائِهَا.” “O (kadın) filmi arkadaşlarıyla izleyecek.

Cümlesinin zaman bakımından analizini şu şekilde verebiliriz:

Gelecek Zaman: Cümlede "سَ" harfiyle başlayan "تُشَاهِدُ" fiili, yakın gelecekte gerçekleşecek bir eylemi ifade eder. Bu, eylemin gelecek bir zaman diliminde başlayacağını belirtir.

85. 3. GÖRÜNÜŞ

86. 3.1. Görünüş Kavramı

Dilbilimciler zaman kavramının yanı sıra bu kavrama yakın çeşitli kategoriler üzerinde çalışmışlardır. Bu çalışmaların bazılarını 19. yüzyılda "görünüş" başlığı altında toplamışlardır. Bu ayrımlar çok eski dönemlerden beri bilinse de, "görünüş" terimi dilbilimde yeni bir adlandırma olarak yer almış ve görünüş kavramı daha yakın zamanda tanımlanmaya başlanmıştır. Türkçe ve Arapçada ise görünüş kavramının tanımlaması hakkında dilciler arasında fikir birliği olmamıştır.

87. 3.1.1. Görünüş Kavramının Doğuşu

Görünüş kavramı, ilk olarak 17. yüzyılın erken dönemlerinde Meletiy Smeritskiy'in çalışmasında "vid" terimiyle tanımlanmış ve bitmiş (perfective) ve bitmemiş (imperfective) olarak ikiye ayrılmıştır. Görünüş kavramı bu şekilde ilk olarak ikili sınıflandırmaya tabii tutulmuştur. Rusça gramer kitaplarında ise görünüş (aspect) terimi, ilk kez Rusça dilbilgisinde fiil zamanı (tense) dışındaki ayrımlar için kullanılmıştır. Rusça ve diğer Slav dillerinde bu terim, fiil çekiminde bitmiş ve bitmemiş ayrımını açıklamak için kullanılmıştır.³⁰⁵

Görünüş kavramının yapılan gruplandırmasına dair Smith, bitmiş (perfective) ve bitmemiş (imperfective) ayrımı açısından en ayrıntılı incelemeye tabi tutulan dillerin Slav dilleri olduğunu vurgulamıştır.³⁰⁶

88. 3.1.2. Görünüşün Tanımı

Zamanın dilbilimdeki rolü, olayların sadece zamansal yapılarıyla değil, aynı zamanda ifade ediliş biçimleriyle de yakından ilişkilidir. Bernard Comrie'nin vurguladığı gibi, görünüş kavramı bu bağlamda olayların zaman içindeki yayılımını gösterirken, Smith ve Dilâçar ise dilin zamanla biçimlenişindeki derinlikleri ortaya koyar. Erkman-Akerson ise zamanın olayların belirli bir zaman noktasına yerleştirilmesindeki rolünü ele alarak, dilin zaman algısındaki çeşitliliği açıklar. Görünüşe dair yapılan tanımlamalar şu şekildedir:

Comrie, görünüş doğrudan bir gösterge değildir. O belirli bir zaman noktasındaki bir durumun gerçek zamanı ile değil, daha çok bir olayın zamansal iç yapısıyla ilgilidir. Görünüş, belirli bir gerçek zamanla bağlantı kurmaksızın, bir olayın zaman içerisinde nasıl gerçekleştiğini ifade eder.³⁰⁷

Smith, görünüş kavramı, olayların veya ifadelerin zamana bağlı biçimlerinin anlamını etkileyen alanı kapsar.³⁰⁸

³⁰⁵ John Lyons, *Kurumsal Dilbilimine Giriş* (Ankara, 1983), 281.

³⁰⁶ Carlota Smith, *The Parameter of Aspect* (Dordrecht: Kluwer Akademik Yayınları, 1997).

³⁰⁷ Bernard Comrie, *Aspect* (Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1976), 3-6.

³⁰⁸ Smith, *The Parameter of Aspect*, 3.

Dilaçar, görünüşün, fiillerin ifade ettiği olayların çeşitliliğini; gelişimleri, süreleri ve tamamlanmalarıyla ilgili tüm formları kapsayan dilbilgisi kategorisi olarak tanımlamıştır.³⁰⁹

Erkman-Akerson: Görünüş, bir olayın zaman içindeki yayılımını gösterir; ancak bu yapılırken anlatı ya da konuşma zamanı olarak isimlendirilen belirli bir nokta değil, genellikle olayın zaman boyutuyla ilişkili bir bakış açısı kullanılır. Ayrıca yazar, görünüşün asıl amacının olayları belirli bir zaman noktasına koymak olmadığını, bunun yerine olayların sadece zaman içindeki yayılımları bakımından değerlendirildiğini belirtir. Yazara göre, olayları belirli bir zaman noktasına yerleştirme görevi ise zaman kavramının rolüdür.³¹⁰

Yukarıdaki tanımlardan görünüş kavramı, olayların veya kelimelerin zamana bağlı biçimlerinin anlamını etkileyen bir alanı ifade eder. Görünüş, belirli bir zaman noktasında değil, genellikle olayın zaman boyutuyla ilişkilendirilen bir bakış açısıyla değerlendirilir. Görünüş, bir olayın zaman içindeki yayılımını gösterir ve olayların tamamlanmışlık, süreklilik veya anlık olma durumlarıyla ilgilidir. Bu kavram, dilbilgisinde olayların gelişimi, süresi ve tamamlanması gibi çeşitli formları içeren bir kategori olarak tanımlanabilmektedir.

89. 3.1.3. Türk Dilbilimciler Açısından Görünüş Kavramı

Türk dilbilimciler arasında görünüş olarak tercüme edilen "aspect" terimi henüz yeni çalışılmaya başlandığı için, terminoloji de tam olarak yerleşmemiştir. Türk dilbilimcilerin bazıları "aspect" terimini "bakış" ³¹¹ olarak çevirirken, bazıları "görünüm"³¹² veya "görünüş"³¹³ olarak tercüme etmektedir. Bu konuda yapılan ilk çalışmalar arasında Dilaçar'ın makalesi yer almaktadır. "Görünüş/aspect" ve

³⁰⁹ Agop Dilaçar, "Türk Fiilinde 'Kınlı'yla 'Görünüş' ve Dilbilgisi Kitaplarımız", *Türk Dili Belleten* (Ankara, 1974), 167.

³¹⁰ Akerson Erkman - Özil Fatma, *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler* (İstanbul: Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler, 1998), 298-300.

³¹¹ "Türkiye Türkçesinde 'Bakış'", *Türk Dili El Kitabı* (Ankara, 2003), 125.

³¹² Vecihe Hatipoğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, IV (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982), 143.

³¹³ Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 40.

"kılınış/aktionsart" kavramlarının farkları ortaya konularak literatür taraması yapılmıştır. Dilaçar, görünüş hakkında yaptığı çalışmasında şöyle belirtmiştir: "Çekime uğramış fiilin ifade ettiği kavramda süreç açısından konuşanın yaptığı özel bir değişikliktir; bu, öznel olup nesnel bir durum değildir; çekim şekillerinde yer alan, masdarda yer almayan bir içsel anlamdır demek yerinde olacaktır. Fiil masdarının sunduğu anlam çeşitliliği ve deyimlerin barındırdığı özel anlamlar bu kapsamda yer almamaktadır."³¹⁴

Görünüş, fiillerin belirttiği olayların süresi, ilerleyişi ve tamamlanma durumu ile ilgili tüm biçimleri içeren bir dilbilgisi kategorisidir. A. Dilâçar, başka bir çalışmasında, görünüşün fiillerdeki geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman kavramlarından ayrı olarak, bitmemişlik-bitmişlik temeline dayanan ayırt edici bir dilbilgisi sınıflandırması olduğunu ifade etmiştir.

Görünüş konusuna dair en kapsamlı çalışmalar içerisinde yer alan çalışma Almanca olarak Lars Johanson tarafından yayımlanmıştır. Uğurlu, L. Johansson'un makalesinin Türkçe çevirisine referansla yaptığı değerlendirmede, terimin Türkçe isimlendirmesine atıfta bulunur ve "görünüş" terimi yerine "bakış" terimini önermektedir. Uğurlu'ya göre, "görünüş" terimi, "aspect" terimini tam olarak karşılamamaktadır. Çünkü "aspect", olayın kendiliğinden görünmesini değil, konuşanın olayı nasıl gördüğünü ifade eder. "Aspect" terimi, Latince "specto" fiilinden türetilmiştir ve "bakmak, görmek" anlamına gelir. Dolayısıyla, "aspect" terimi, bir olayın farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesini ifade etmektedir.³¹⁵

90. 3.1.4. Arap Dilbilimciler Açısından Görünüş Kavramı

Görünüş konusunun çağdaş dilbilim araştırmalarında tuttuğu yer açısından önemi haizdir. Farklı dillerdeki yansımalarına dair birçok çalışma yapılmıştır. Ancak, Arap dilbilimi alanında bu konuda yeterli inceleme bulunmamakta veya çağdaş dil

³¹⁴ İbrahim Ahmet Aydemir, *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi* (Ankara: Atlas Kitabevi, 2019), 15-18.

³¹⁵ Mustafa Uğurlu, "Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi", *Türk Gramerinin Sorunları II* (Ankara: 1999, t.y.), 125.

teorilerine dayanan az sayıda çalışma yapılmaktadır. Kaynak taramaları, Arapça literatürde bu konuda yazılmış eserlerin oldukça az olduğunu ortaya koymaktadır.

Batı'daki araştırmalar incelendiğinde, kullanılan terimlerde bir mutabakat olmaması dikkat çeker. Fakat Arap dilinde durum tam olarak bu şekilde değildir. Arap dilinde daha çok modern dilbilim çalışmalarında yer verilen görünüş kategorisinin yeri erken dönem çalışmalarında oldukça kısırdır. Bu durum, Arap dilbilimcilerin çalışmalarında farklı terimlerin kullanılmasına neden olmuştur. Arap dilciler bu kavram için görünüş/الجهة³¹⁶, fiilisel bağlam/السياق الفعلي³¹⁷, görünüm / المظهر³¹⁸ terimlerini kullanmaktadır.

Görünüş/aspect, modern dilbilim araştırmalarında giderek daha fazla önem kazanan bir fiil kategorisidir. Görünüş, bir olayın zaman içerisindeki yayılımını çeşitli dilbilgisel araçlar kullanarak gösterir. Başka bir deyişle, bir fiilin sona erip ermediği, devam edip etmediği, anlık mı yoksa süregelen bir eylem mi olduğu gibi özellikleri ifade eder. Görünüş, dil araştırmalarında genellikle iki ana başlık altında incelenir: 'dilbilgisel görünüş' ve 'sözlüksel görünüş'.³¹⁹

Dilbilgisel görünüş, konuşmacının ifade etmek istediği anlamı şekillendirmek için kullandığı dilsel araçları kapsar. Bu araçlar, yardımcı fiiller, ekler ve diğer biçimsel unsurlar olabilir. Örneğin; bir konuşmacı, bir eylemin tamamlanmış olduğunu belirtmek için belirli ekler kullanabilir, bu da dilbilgisel görünüşün öznel bir ulam olduğunu gösterir. Konuşmacı, dilbilgisel görünüş ile cümleye bitmişlik ya da bitmemişlik anlamı katarak, kendi yorumunu yansıtır.

Öte yandan, sözlüksel görünüş, bir fiilin anlamında içkin olarak bulunan ve fiilin kendi doğasından kaynaklanan bitmişlik ya da bitmemişlik özelliklerini ifade eder. Bu, dilbilgisel araçların kullanılmasını gerektirmeyen ve fiilin içsel özelliklerine

³¹⁶ Abdulkadir el-Fasi el-Fihri, *el-Binaul Muvaziyyu* (Fas: Daru Tubkal, 1990), 81.

³¹⁷ Falih bin Şebib el-Acemi, *Ususul Arabiyyetil Fusha* (Riyad: et' Takniyetü lil Ufist Matbaacı, 2001), 294.

³¹⁸ er-Reyhani, *İticahtül Tahlilul Zemeni Fil Dirasatül Lağaviye*, 244.

³¹⁹ Musa Salis el-Hac, *Mefhumul Cihet fil Lisaniyyatil Hadise* (Yüksek Lisans Tezi, Camiatül Melik Suud, 2006), 10-16.

dayanan nesnel bir görünüş biçimidir.³²⁰ Örneğin, "doğdu/وُلِدَ" fiilinde olduğu gibi, fiilin anlamında doğal olarak bulunan 'bitmişlik' durumu söz konusudur. "Doğmak" eylemi, bir defaya has ve anlık gerçekleşen bir olaydır. Bu nedenle, Türkçede "Bebek doğdu/وُلِدَ الطِّفْلُ" gibi bir cümle kurabiliriz, ancak " *Bebek hâlâ doğuyor/يَلِدُ الطِّفْلُ " dememiz doğru değildir. Çünkü "-doğ/وَلَدَ" fiili, tekrar eden ya da süregelen bir eylemi ifade etmez.

Buna karşılık, "Çocuk yürüdü/مَشَى الطِّفْلُ" ve "Çocuk hâlâ yürüyor/يَمْشِي الطِّفْلُ" cümleleri her ikisi de doğru kullanım örnekleridir. Yürü- fiilinde, eylemin devamlılığı ya da henüz tamamlanmamış olması gibi anlamlar sözlüksel olarak bulunur. Yani, yürümek eylemi süregelen ve bitmemişlik anlamı taşıyabilen bir eylemdir.

“Çocuk yürüdü./مَشَى الطِّفْلُ”

Zaman bakımından analizi şu şekilde yapılabilir:

Geçmiş Zaman: Cümledeki "مَشَى" fiili, geçmiş zamanın birinci tekil şahıs, üçüncü tekil şahıs veya üçüncü çoğul şahıs için kullanılan geçmiş zaman fiilidir. Bu fiil, belirli bir geçmiş zamanda gerçekleşmiş bir eylemi ifade eder.

Görünüş bakımından analizi ise şu şekilde yapılabilir:

Süreklilik Durumu: "مَشَى" fiili, geçmişte tamamlanmış bir eylemi ifade eder. Bu nedenle, eylemin sürekliliğinden bahsedilmez. Yani çocuk belirli bir zaman diliminde yürümüş ve bu eylem sona ermiştir.

Tamamlama Durumu: Fiil, eylemin tamamlandığını belirtir. "مَشَى/yürüdü" ifadesi, çocuğun yürüdüğü eylemin tamamlanmış olduğunu gösterir.

Olayın Gerçekleşme Durumu: Bu fiil, geçmişte gerçekleşmiş ve tamamlanmış bir eylemi belirtir. Çocuğun yürüdüğü olay, geçmişte belli bir zaman

³²⁰ Eyup Akşit, *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*, I (Ankara: Sonçağ Akademi, 2022), 208.

diliminde olup bitmiştir. Bu durum, eylemin bir kez gerçekleştiğini ve tamamlandığını ifade eder.

Görünüş ve Süreklilik İlişkisi: Görünüş açısından bakıldığında, "مَشَى" fiili, geçmişte belirli bir anda gerçekleşmiş bir yürüyüşü ifade eder. Bu eylem, süresiz ve belirli bir zaman diliminde tamamlanmış olarak algılanır.

Bu cümledeki "مَشَى" fiili, geçmişte tamamlanmış bir eylemi ifade eder. Eylemin süresi ve devamlılığı hakkında bilgi vermez; sadece eylemin gerçekleştiği ve tamamlandığı bilgisini verir. Görünüş açısından bakıldığında, bu fiil belirli bir zamanda tamamlanmış bir durumu belirtir ve süreklilik ya da alışkanlık anlamı taşımaz.

Bu iki tür görünüşün anlaşılması, dilin nasıl işlendiğine dair derinlemesine bir kavrayış sağlar. Dilbilgisel görünüş, konuşmacının ifade tarzını ve niyetini ortaya koyarken, sözlüksel görünüş fiilin kendi doğasına dair nesnel bir bilgi sunar. Bu ayrım, dilbilimsel analizlerde ve dil öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Özellikle farklı dillerde bu görünüş kategorilerinin nasıl işlendiği ve hangi dilbilgisel araçlarla ifade edildiği, diller arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymada kritik bir rol oynar.

Sonuç olarak, görünüş kategorisi, bir dildeki fiillerin zamanla olan ilişkisini anlama ve ifade etmede temel bir bileşendir. Dilbilgisel ve sözlüksel görünüş arasındaki farkı bilmek, dilin kullanımını ve dilbilgisel yapılarını daha iyi anlamamıza yardımcı olur.

91. 3.2. Görünüşün Sınıflandırması

Görünüş değişkenleri olarakta isimlendirilen görünüş türleri, Smith'in çalışmasıyla en üst düzeye ulaşmıştır. Smith, hem Aristo hem de Vendler'in sınıflandırmalarına ve o zamana değin yapılmış birçok çalışmaya atıfta bulunduğu çalışmasında, görünüşü iki bileşenli kuram adı altında sözlüğe ve gramere dayalı olarak ikiye ayırmıştır.³²¹ Dilbilimsel bir çalışma olan tezimizde kısaca sözlüksel

³²¹ Mehmet Volkan Demirel, *Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik* (Ankara: Pegem Akademi, 2023), 23.

görünüş türlerine değinilecektir. Ardından dilbilimsel görünüş türlerine detaylı olarak yer verilip örneklerle desteklenecektir.

92. 3.2.1. Sözlüksel Görünüş

Sözlüğe dayalı görünüş türleri ilk olarak Vendler tarafından sınıflandırılmıştır. Vendler, bu sınıflandırmasında etkinlik fiilleri, durum fiilleri, başarma fiilleri, tamamlanma fiilleri olarak dörtlü sınıflandırma yapmıştır. Vendlerden sonra sözlüksel görünüş çalışmasına Smith, ani fiil türünü de ekleyerek sözlüğe dayalı görünüş beşe ayrılmıştır.³²²

1. Durum

Durum görünüşü, süregelen veya kalıcı bir durumu ifade eder; örneğin, "biliyor/"يَعْرِفُ" fiili, bilme durumunun devam ettiğini gösterir.

2. Etkinlik

Etkinlik görünüşü, belirli bir süre boyunca devam eden bir etkinliği ifade eder; örneğin, "koşuyor/"يَجْرِي" fiili, koşma eyleminin süregeldiğini belirtir.

3. Tamamlanma

Tamamlanma görünüşü, bir eylemin belirli bir hedefe veya sonuca ulaşarak tamamlandığını ifade eder; örneğin, "dosyaları inceledi/"فَحَصَ الْمَلَفَاتِ" cümlesine yer alan fiil, inceleme eyleminin tamamlandığını ve hedefe ulaşıldığını gösterir.

4. Başarma

Başarma görünüşü, anlık ve belirli bir sonuca ulaşmayı ifade eden eylemleri belirtir; örneğin, "kazandı/"فَازَ" fiili, belirli bir başarıya anlık olarak ulaşıldığını gösterir.

5. Ani

³²² D. Ayoun - M.R. Salabery, *Tense and Aspect in Romance Languages Theoretical and Applied Perspective* (Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2005), 4; Z. Vendler, "Verbs and Time", *The Philosophical Review* 2/66 (t.y.): 149.

Ani görünüş, kısa sürede ve bir kez gerçekleşen eylemleri ifade eder; örneğin, "çaldı/دَقَّ" fiili, eylemin ani ve tek seferlik olduğunu belirtir.³²³

93. 3.2.2. Dilbilimsel Görünüş

Dil bilgisine dayalı görünüş, dilde biçimsel ifadelerle belirlenir ve fiillere eklenen eklerle tespit edilir. Türkçe, zaman ekleriyle bu görünüşü kolayca yansıtır. Gerçek zamanla ilişkili olduğu için gramer temelli görünüş, durumların ve konuşucuların belirli bir zamanda bu durumlara bakışını ifade eder ve sıkça fiil zamanı ile karıştırılır. Bu nedenle, bazen ikincil fiil zamanı olarak da adlandırılır.

Türkçe dil biliminde görünüş, bitmişlik, bitmemişlik, nötr ve süreklilik olarak dörde ayrılmıştır. Bu görünüş türleri ise şöyledir:

94. 3.2.2.1. Bitmişlik

Bitmişlik görünümü, bir olayın veya durumun konuşma anından önce başlamış ve sona ermiş olduğunu ifade eder. Bu nedenle, bahsedilen olay ya da durum, konuşma anında artık gerçekleşmemektedir ve tamamen tamamlanmıştır.³²⁴

Bitmişlik kavramı üzerine farklı tanımlamalar mevcuttur. Bu alanda en çok referans verilen araştırmacılardan biri olan Comrie'ye göre, bitmişlik, bir olayın ya da durumun zaman içindeki içsel süreçlerine odaklanmaksızın, onu bir bütün olarak ele alır. Yani, bitmişlik, olayın başlangıç ve bitiş noktalarını belirtirken, bu süreçteki detayları ihmal eder.³²⁵

Bitmişlik, olayların tamamlanmış olduğunu vurgulayarak, bu olayların sonuçlarına odaklanmamızı sağlar. Örneğin, 'Yemeği yedim' cümlesinde, yeme eylemi sona ermiş ve artık konuşma anında devam etmemektedir. Bu şekilde bitmişlik, olayların geçmişte kaldığını ve artık aktif olmadığını ifade eder.

³²³ Ayoun - Salabery, *Tense and Aspect in Romance Languages Theoretical and Applied Perspective*, 4; Vendler, "Verbs and Time", 149.

³²⁴ Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 41.

³²⁵ Bernard Comrie, *Aspect An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems* (USA: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1976), 18.

Comrie'ye göre, bitmişlik kavramında kullanılan terimlerin doğru seçilmesi oldukça önemlidir. Yazar, 'bitmişlik' ve 'tamamlanmış' terimlerinin ayrı tutulması gerektiğini vurgular. Bu iki terim arasındaki biçimsel benzerliklere rağmen, anlam açısından önemli farklar bulunmaktadır. Bu farklar, görünüş tartışmalarını köklü bir şekilde değiştirebilecek kadar önemlidir. Bitmişlik, bir olayın başlangıcını, gelişimini ve sonunu kapsayan bütün bir durumu ifade eder. Tamamlanmışlık ise durumun sınırları üzerinde dururken, bitmişlik durumun bitişine özel bir vurgu yapmayı gerektirmez. Daha ziyade, olayı bütün parçalar olarak değil tek bir bütün şeklinde ortaya koyar."³²⁶

Kabakçiev'e göre, bitmişlik ve bitmemişlik kavramları, Slav dillerinde olduğu gibi, eylemlerin tamamlanmışlık ve tamamlanmamışlık durumlarını belirtir. Slav dillerinde, bu iki kavram eylemlerin tamamlanmış ve tamamlanmamış olarak sınıflandırılmasıyla ifade edilir. Bu sınıflandırma, tartışmaya açık olmayan bir meseledir; çünkü tamamlanmışlık ve tamamlanmamışlık düşünceleri, hem Slav dillerinde hem de Batı Avrupa dillerinde dilbilimsel çalışmalarda sıkça göz ardı edilen, güçlü bir sezgiye dayanmaktadır.

Bu noktada, Slav dillerindeki bitmişlik ve bitmemişlik, eylemlerin nihayete ermiş olup olmadığını açıkça gösterir. Bir fiilin bitmiş olduğunu belirtmek, o eylemin tamamlandığını ve sonuçlandığını ifade ederken; bitmemiş bir fiil, eylemin hala devam ettiğini veya tamamlanmadığını işaret eder. Bu, Slav dillerinin dil yapısında belirgin bir şekilde görülür ve bu dillerde fiillerin bu şekilde sınıflandırılması standart bir uygulamadır.³²⁷

Batı Avrupa dillerine gelince, bitmişlik ve bitmemişlik kavramları dilbilimde önemli bir yer tutar. Bu dillerde de, eylemlerin zaman içerisindeki durumu ve tamamlanmışlık düzeyi, dilbilimsel analizlerde önemli bir rol oynar. Ancak, bu kavramların güçlü bir sezgiye dayalı olarak ortaya konulması, bazı dilbilimsel çalışmalarda yeterince vurgulanmamış olabilir.

³²⁶ Comrie, *Aspect*, 18.

³²⁷ Krasimir Kabakçiev, *Aspect in English : A "Common-Sense" View of the Interplay Between Verbal and Nominal Referents* (Dordrecht: Kluwer Akademik Yayınları, 2000), 2.

Dilbilimde önemli bir kavram olan bitmişlik, olayların veya durumların ne zaman gerçekleştiğini ve şu anda ne durumda olduğunu anlamamıza yardımcı olur. Comrie'nin tanımında da belirtildiği üzere, bitmişlik, olayın içsel süreçlerine değinmeksizin, onu tamamlanmış bir bütün olarak sunar.³²⁸ Bu yaklaşım, olayların zaman içerisindeki yerini ve etkilerini anlamamızı sağladığı için büyük bir öneme sahiptir.

“Geçen yıl düzenlenen kiraz festivaline birçok turist katılmıştı. / قَدْ شَارَكَ
كَثِيرٌ مِنَ السُّيَّاحِ فِي مَهْرَجَانِ الْكَرَزِ الَّذِي أُقِيمَ السَّنَةَ الْمَاضِيَةَ

Bu cümlelerin görünüşü açısından analizi şu şekildedir:

قَدْ /kad/-miş:

Kullanım: Bu kelime, Arapça'da geçmiş zaman fiillerinin önüne geldiğinde, fiilin kesin olarak gerçekleştiğini belirtir ve fiilin bitmiş olduğunu vurgular.

Bitmişlik Görünüşü: Bu kelime, cümlelerin bitmişlik görünüşünü destekler.

Kök: “شَارَكَ” /shareke / katıldı"

Zaman: Geçmiş zaman/mazi.

Bitmişlik Görünüşü: Fiilin kendisi geçmiş zaman olduğundan, olayın tamamlanmış olduğunu gösterir.

الَّذِي أُقِيمَ السَّنَةَ الْمَاضِيَةَ / ellezı ekimessemete elmadiyyete/ geçen yıl düzenlenen.

الَّذِي /ellezı : "ki" (bağlaç)

أُقِيمَ /ukime : "düzenlendi" (geçmiş zaman, edilgen fiil)

السَّنَةَ الْمَاضِيَةَ / essenete elmadiyyete: "geçen yıl"

Bitmişlik Görünüşü: "أُقِيمَ" fiili geçmiş zaman olduğundan, festivalin düzenlenme eyleminin tamamlandığını gösterir.

Sonuç:

³²⁸ Comrie, *Aspect An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*, 18.

Cümlede kullanılan "فَدَ" ve geçmiş zaman fiilleri "شَارَكَ" ve "أَقْبِمَ" bitmişlik görünüşü ifade eder. Bu da, olayların tamamlandığını ve kesinlikle gerçekleşmiş olduğunu belirtir. Dolayısıyla, cümlenin genel anlamı, kiraz festivaline katılımın ve festivalin düzenlenmesinin geçmişte tamamlanmış eylemler olduğunu gösterir.

3.2.2.2. Bitmemişlik

Smith'e göre, bitmemişlik, bir durumun herhangi bir kısmı veya bitiş noktası hakkında bilgi vermez.³²⁹ Bu kavram, durumun tam olarak nerede başlayıp nerede bittiğini belirtmeden, o duruma dair belirsiz bir görünüm sunar. İngiliz dilinde iki tür bitmemişlik mevcuttur. Bunlar genel bitmemişlik ve aşamalı süreklilik olarak adlandırılır. Genel bitmemişlik, durumların zamana ait geniş aralığına odaklanır ve olayların sürekliliğini vurgular.³³⁰ Örneğin, (O, bir kitap okuyor./ هُوَ يَقْرَأُ كِتَابًا) cümlesi, okuma eyleminin belirli bir zaman aralığında devam ettiğini gösterir. Aşamalı süreklilik ise yalnızca durum dışı türlere uygulanır ve olayların gelişim aşamalarını belirtir.³³¹

Comrie'ye göre, bitmemişlik bakış açısı, bir durumun başlangıç veya bitişine değil, zaman içerisindeki iç yapısına belirgin bir şekilde atıfta bulunur. Bu bakış açısı, bir olayın veya durumun tamamlanıp tamamlanmadığına değil, o olayın veya durumun süreç içerisindeki durumuna odaklanır.³³²

Comrie, bitmemişlik görünümünü alışkanlık ve süreklilik olarak iki ana kategoriye ayırır. Alışkanlık, tekrar eden eylemleri ve düzenli olarak gerçekleşen olayları tanımlar. Örneğin, (O, her sabah koşuya çıkar./ هُوَ يَرْكُضُ كُلَّ صَبَاحٍ) cümlesi, düzenli bir alışkanlığı ifade eder. Süreklilik ise kendi içinde aşamalı ve aşamasız süreklilik olarak alt kategorilere ayrılır. Aşamalı süreklilik, olayların belirli

³²⁹ Smith, *The Parameter of Aspect*, 73.

³³⁰ Aydemir, *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, 28.

³³¹ Smith, *The Parameter of Aspect*, 73.

³³² Comrie, *Aspect*, 4.

aşamalarını vurgularken, aşamasız süreklilik, bir olayın sürekli olarak devam ettiğini belirtir.³³³

Bu bağlamda, İngilizce dilindeki bitmemişlik kavramı, olayların ve durumların zaman içerisindeki yapısını ve sürekliliğini anlamamıza yardımcı olur. Hem Smith hem de Comrie'nin tanımlamaları, bu dilsel olgunun farklı yönlerini ve uygulama alanlarını aydınlatır. Bu da, dilbilimsel incelemelerde ve günlük dil kullanımında bitmemişlik kavramının önemini ortaya koyar.

Dık, bitmemişlik kavramını sınırlanmamış, tamamlanmamış ve bölünebilir durumlar olarak tanımlar.³³⁴ Bu tanımlamaya göre, bitmemişliği dört ana kategoriye ayırır: alışkanlık, süreklilik, aşamalı süreklilik, yinelemeli. Aşamalı süreklilik, bir durumun veya eylemin devam ettiği süreçte sunulmasını ifade eder. Örneğin, "O çalışıyor./هُوَ يَعْمَلُ" cümlesi, kişinin çalışma eyleminin sürmekte olduğunu gösterir. Alışkanlık ise belirli bir davranışın düzenli olarak tekrarlandığını ifade eder, bu da eylemlerin alışkanlığa dayanarak tekrarlandığını gösterir. Örneğin, "O her akşam koşar" ifadesi, kişinin her akşam düzenli olarak koştuğunu belirtir. Yinelemeli, bir olayın tekrar tekrar meydana geldiğini ifade eder. Bu tür eylemler birden fazla kez gerçekleşir, örneğin "هو جَرَّبَ مراراً/O defalarca denedi" ifadesi, kişinin aynı eylemi birçok kez tekrarladığını gösterir. Süreklilik ise bir durumun veya eylemin kesintisiz bir şekilde devam ettiğini belirtir.³³⁵

Harrison'a göre süreklilik, aşamalı sürekliliği kapsar ve ona daha geniş bir çerçeve sunar. Aşamalı süreklilik, bitmemişliğin özel bir türü olarak, devam eden eylemi vurgular. Bu tür süreklilik, bir olayın veya durumun belirli bir süre boyunca kesintisiz olarak devam ettiğini ifade eder. Örneğin, "O, saatlerce aralıksız çalıştı./هُوَ عَمِلَ لِسَاعَاتٍ مُتَوَاصِلَةٍ" cümlesi, çalışma eyleminin belirli bir süre boyunca kesintisiz olarak sürdüğünü belirtir. Harrison'un görüşüne göre, süreklilik genel bir

³³³ Comrie, *Aspect*, 24-26.

³³⁴ C. Simon Dık, *The Theory of Functional Grammar* (Dordrecht: Foris Yayınları, 1989), 187.

³³⁵ Dık, *The Theory of Functional Grammar*, 187.

çerçeve sunarken, aşamalı süreklilik bu çerçevenin içinde daha belirgin bir şekilde yer alır.³³⁶

Bu iki kavram, dilbilimde olayların ve durumların zaman içerisindeki yapısını ve sürekliliğini anlamamızda yardımcı olur. Dolayısıyla, hem Dık'ın hem de Harrison'ın tanımlamaları, bitmemişlik kavramının farklı yönlerini ve kullanım alanlarını aydınlatır, dilbilimsel incelemelerde önemli bir rol oynar.

“Selim, her gece düzenli ders çalışır. / كُلَّ لَيْلَةٍ بِإِنْتِظَامٍ يَدْرُسُ.”

Bu cümlenin görünüş açısından analizi şu şekildedir:

سَلِيمٌ /Selim / Özne

Sözdizimsel rol: Cümlenin öznesi.

يَدْرُسُ / yedrusu / çalışıyor

Kök: “دَرَسَ” /derasa / ders çalışmak

Zaman: Geniş zaman / muzari.

Bitmemişlik Görünüşü: Müzari fiil geniş zaman anlamında kullanıldığında, eylemin düzenli olarak tekrarlandığını ve henüz tamamlanmamış olduğunu gösterir. Bu durumda, fiilin devam ettiğini, tekrarlandığını veya gelecekte de devam edeceğini ifade eder.

بِإِنْتِظَامٍ /bi-intizam:

Anlam: Düzenli olarak.

Sözdizimsel Rol: Zarf, fiilin nasıl yapıldığını belirtir.

كُلَّ لَيْلَةٍ /külle leyletin:

Anlam: Her gece.

Sözdizimsel Rol: Zaman belirteci, eylemin ne zaman yapıldığını belirtir.

Sonuç:

³³⁶ K. Richard Harrison, ““Verb Aspect””, *Journal of Planned Languages*, 1996, 5.

Cümlelerin fiili olan “yedrusu/çalışıyor/يَدْرُسُ”, müzari/geniş zaman formunda olduğu için, fiilin sürekli bir eylemi ifade ettiğini ve bitmemişlik görünüşünü taşıdığını gösterir. Bu, Selim'in ders çalışma eyleminin her gece tekrarlandığını ve gelecekte de devam edeceğini belirtir. Dolayısıyla, cümlede kullanılan fiil, bitmemişlik görünüşü açısından eylemin sürekliliğini ve devamlılığını ifade eder.

95. 3.2.2.3. Yansız

Görünüş kavramı üzerine yapılan en önemli çalışmalardan biri Smith tarafından gerçekleştirilmiştir. Dilbilimde görünüş, dil bilgisel açıdan genellikle bitmişlik ve bitmemişlik şeklinde ikiye ayrılır. Ancak, Smith bu ayrıma üçüncü bir kategori olarak yansız görünüşü de eklemiştir.³³⁷

Smith'e göre, bitmemişlik görünüşü olayların ya da durumların bitiş noktasının dışında kalırken, bitmişlik görünüşü bu olayların ya da durumların bitiş noktasını içerir.³³⁸ Örneğin, "Ahmet, kitabı okuyordu. أَحْمَدُ كَانَ يَقْرَأُ الْكِتَابَ." cümlesinde, eylemin bitiş noktasına ulaşılmadığı için bitmemişlik görünüşü söz konusudur. Buna karşın, "Ahmet, kitabı okudu. أَحْمَدُ قَرَأَ الْكِتَابَ." cümlesinde eylem tamamlandığından bitmişlik görünüşü mevcuttur. Yansız görünüş ise, başlangıç noktasını ve bir durumun aşamalarından birini içerir. Yani, yansız görünüş, bir olayın veya durumun başlangıcını veya devam eden bir aşamasını kapsar, ancak bitmemişlikten farklı olarak belirli bir sınırlı anlam taşır.³³⁹ Örneğin, "Ahmet, kitabı okuyabilir. أَحْمَدُ يَسْتَطِيعُ قِرَاءَةَ الْكِتَابِ." cümlesi yansız görünüşe bir örnek olabilir; burada eylemin tamamlanıp tamamlanmayacağı belirsizdir.

Smith ayrıca, yansız bakış noktasının cümleleri başlangıç noktası veya durumun aşamalarının aralıklarından en az birinde sunduğunu belirtir. Yani yansız görünüş, bir cümlelerin hem sınırlanmamış (durum devam edebilir) hem de sınırlanmış (durum sona erebilir) yorumlanabilmesine olanak tanır.³⁴⁰ Örneğin, "Ahmet, her gün

³³⁷ Smith, *The Parameter of Aspect*, 81.

³³⁸ Smith, *The Parameter of Aspect*, 82.

³³⁹ Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 49.

³⁴⁰ Smith, *The Parameter of Aspect*, 77.

kitap okur. / أَحْمَدُ يَقْرَأُ الْكِتَابَ كُلَّ يَوْمٍ " cümlesinde eylem düzenli olarak tekrarlandığı için başlangıç ve bitiş noktaları belirli değildir ve yansız görünüşe örnek teşkil eder.

Smith'e göre, yansız bakış noktasında herhangi bir biçim bilgisine dayalı ek bulunmaz. Ne bitmemişlik görünüşünün ne de bitmişlik görünüşünün sahip olduğu belirli bir eke sahiptir. Bu tür kullanımlar yansız bakış noktası olarak çözümlenir.³⁴¹ Örneğin, "Ahmet, şimdi kitap okuyabilir. / أَحْمَدُ يُمَكِّنُهُ الْآنَ قِرَاءَةَ الْكِتَابِ " cümlesinde yansız bakış noktası, eylemin gerçekleşme olasılığını belirtir ancak kesin bir bitiş noktası vermez. Yansız bakış noktası, olumlu anlam değerine dayalı olarak varsayılır ve bu tür cümleler, belirli bir bakış noktasından daha esneklik gösterir. Dolayısıyla, yansız bakış noktası, bitmişlik görünüşünden daha açık okumalara izin veren ve belirsizliği koruyan bir yapıdadır. Bu esneklik, cümlelerin yorumlanmasında daha geniş bir perspektif sunar ve dilbilimsel analizlerde önemli bir test aracı olarak kabul edilir.

“Elif, sınava hazırlanabilir. / أَلِيفُ يُمَكِّنُهَا أَنْ تَسْتَعِدَّ لِلْامْتِحَانِ ”

Bu cümlemin görünüş bakımından analizi şu şekildedir:

أَلِيفُ / Elif: özne, isim

Sözdizimsel Rol: Cümlemin öznesi.

يُمَكِّنُهَا / Yumkinühâ:

Kök: “أمكن / emkene / mümkün olmak ”

Zaman: Geniş zaman / muzari

Dişil Şahıs: Dişil üçüncü şahıs (o, dişi)

Görev: Yardımcı fiil olarak kullanılmıştır ve "yapabilir" anlamını ifade eder.

Yansız görünüş açısından, bir yeteneği veya olasılığı belirtir.

Kök: “استعد / ista'adda / hazırlanmak ”

Zaman: Geniş zaman / muzari

Dişil Şahıs: Dişil üçüncü şahıs (o, dişi)

³⁴¹ Smith, *The Parameter of Aspect*, 77-78.

Görev: Ana fiil olarak kullanılmıştır ve hazırlık eylemini ifade eder. Yansız görünüş açısından, eylemin henüz gerçekleşmediğini, ama gerçekleşme olasılığını veya kapasitesini gösterir.

لِلْإِمْتِحَانِ / lil imtihân / Sınav için

Sözdizimsel Rol: Dolaylı tümleç (amaç belirteci).

"أَلَيْفَ يُمَكِّنُهَا أَنْ تَسْتَعِدَّ لِلْإِمْتِحَانِ" ifadesi, Elif'in sınava hazırlanabilme kapasitesini veya olasılığını ifade eder. Bu, yansız görünüş açısından, hazırlık eyleminin henüz gerçekleşmemiş olduğunu, ancak gerçekleşme potansiyelini taşıdığını gösterir.

96. 3.2.2.4. Sürme

Türkçede fiillerin görünüşünü dil bilgisel ekler üzerinden açıklamak bazen yeterli olmayabilir. Nadir Engin Uzun, Türkçede bitmişlik ve bitmemişlik ayırımına ek olarak, dil bilgisine dayalı dördüncü bir görünüş türü olarak sürme görünüşünden bahseder.³⁴²

Uzun'a göre, Türkçede "gidiyordu / كَانَ يَذْهَبُ" dendiğinde, gitme eyleminin ne zaman başladığı ve ne zaman sona ereceği belli değildir. Bu nedenle, "-(I)yor" eki eylemin sürekliliğini, başlangıç ve bitiş noktalarını dışlayarak ifade eder. Bu, sürme kavramının özünde bulunan bir özelliktir. "-(I)yor" eki, bitiş noktasını belirlemek için başlangıç ve bitiş noktalarını içermemelidir. Bu özelliğin etkisiyle, bu ek geçmiş zaman eki olan "-dı" ile birleştiğinde örneğin, "gidiyordu / كَانَ يَذْهَبُ", geçmiş zamanda devam eden bir eylemi ifade eder ve şimdiki zamanla olan bağlantısını keser.³⁴³

“فُتْبُولُوكُ، قُفْرَقُ فِئَالِدِ يَارِشِو. / اللَّاعِبُونَ يُنَافِسُونَ فِي الدَّوْرِ الرَّبْعِ
النِّهَائِيِّ”

³⁴² Nadir Engin Uzun, *Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar* (Ankara, 1998), 114; Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 50.

³⁴³ Uzun, *Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*, 114; Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 50.

Bu cümlelerin sürme görünüşü bakımından analizi şu şekildedir:

الْلَاعِبُونَ /el-lâibun:

Anlam: Futbolcular / Cümlelerin öznesi.

Kök: نَافَسَ / nâfasa / yarışmak"

Zaman: Geniş zaman / müzâri - burada şimdiki zaman anlamında kullanılmıştır.

Çoğul Şahıs: Erkek üçüncü çoğul (onlar).

Görev: Ana fiil olarak kullanılmıştır ve yarışma eylemini ifade eder.

فِي (fî): Anlam: -de, -da (içinde, edat).

Sözdizimsel Rol: Yer belirteci olarak kullanılmıştır.

الدَّوْرِ الرَّبْعِ النَّهَائِيِّ (eddevri errubi ennihâiyyi)

Anlam: Çeyrek final.

Sözdizimsel Rol: Dolaylı tümleç, yer belirteci.

"الْلَاعِبُونَ يُنَافِسُونَ فِي الدَّوْرِ الرَّبْعِ النَّهَائِيِّ" ifadesi, futbolcuların çeyrek finalde şu anda yarışmakta olduğunu gösterir. Bu, sürme görünüş açısından, yarışma eyleminin şu anda devam etmekte olduğunu ve henüz tamamlanmamış olduğunu ifade eder.

Türkçede fiillerin görünüş bakımından sınıflandırılması, sadece dil bilgisel ekler ve zaman kavramları üzerinden yapılmaya çalışıldığında yetersiz kalabilir. Sürme ve yansız görünüş türleri gibi ek kategoriler, geleneksel sınıflandırmaların dışında kalsa da, dilin kullanımında önemli bir yer tutar. Bu durum, Türkçenin diğer dillere kıyasla sahip olduğu benzersiz zaman ve görünüş özelliklerini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Türkçedeki bu benzersiz zaman ve görünüş kavramları, dilin zengin ve karmaşık yapısını ortaya koymaktadır.

97. 3.3. Arap Dilinde Görünüş Kategorisini İşaretleyen Yardımcı Fiiller

98. 3.3.1. Kâne ve Benzerleri

Arap dilciler, fiillerin görünüş kategorisini ele alırken, kâne ve benzeri yardımcı fiilleri kısmen de olsa incelerler. Örneğin, çoğu Arap dilciye göre "-idi"

anlamına gelen kâne yardımcı fiili, diğer geçmiş zaman fiilleri gibi, eylemin konuşma zamanında tamamlanmış olduğunu gösterir.³⁴⁴ “Adam zengin idi./ Kâne raculen ganiyyen./ كَانَ الرَّجُلُ غَنِيًّا” cümlesinde, Arap dilciler, adamın geçmişte zengin olduğu, ancak konuşma anında zengin olup olmadığının belirsiz olduğu sonucuna varırlar. Bu cümlede, adamın şu anki durumu hakkında bir yargı bulunmamaktadır.³⁴⁵

Ancak, "-idi" anlamındaki kâne yardımcı fiili, Allah (c.c)'ı niteleyen cümlelerde aynı şekilde yorumlanmaz. Nisâ Sûresi'nin 96. âyetinde, “Kendinden dereceler, bağışlama ve rahmet vermiştir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”³⁴⁶ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ifadesi yer alır. Burada, Allah'ın affediciliği ve merhametinin geçmişle sınırlı olmadığı, günümüzde de devam ettiği anlaşılır. Bu durumda, kâne yardımcı fiili, Allah hakkında kullanıldığında bitmişlik değil, bitmemişlik anlamı taşır.³⁴⁷

Mecdüddin İbnü'l-Esîr el-Cezerî, kâne ve esbaha yardımcı fiillerini bitmişlik ve bitmemişlik açısından karşılaştırır. Ona göre, "Zeyd zengin idi./ Kâne Zeydan ganiyyen./ كَانَ زَيْدٌ غَنِيًّا" cümlesinde, kâne fiili nedeniyle Zeyd'in zenginliğinin konuşma anında devam edip etmediği belirsizdir. Öte yandan, "Zeyd zengin oldu./ Esbaha Zeyden ganiyyen./ أَصْبَحَ زَيْدٌ غَنِيًّا" cümlesi, “esbaha/أَصْبَحَ” fiili sayesinde, Zeyd'in konuşma anında zengin olduğunu ifade eder.³⁴⁸

Arap dilinde, bir eylemin sona ermediğini ve halen devam etmekte olduğunu göstermek için süreklilik görünüşü belirli yardımcı fiiller aracılığıyla ifade edilir. Bu yardımcı fiiller arasında "mâ bariha/ما برح", "mâ fetia/ما فتى", "mâ zâle/ما زال" ve "zalle/ظل" gibi yapılar bulunur. Bu fiiller, eylemin sürekliliğini ifade ettikleri için Türkçeye "hâlâ" olarak çevrilir. Örneğin, "Mâ zâle el-mataru yenzilu/ مَا زَالَ الْمَطَرُ

³⁴⁴ Fadıl Salih es-Semerrai, *Meanin Nahv* (Beyrut: Daru İbn Kesir, 2017), 208.

³⁴⁵ Ebû Hayyân Endelûsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-Arab*, nşr. Receb Osman Muhammed-Ramazan Abduttevâb (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1998), 184-185.

³⁴⁶ *Kur'an-ı Kerim meâli*, Nisa Sûresi: 4/96.

³⁴⁷ Endelûsî, *İrtişâf*, 185.

³⁴⁸ Mejdüddin İbnül Esir, *el-Bedi fi İlmi'l Arabiyye* (Mekke: Camiatu Ummul Kura, 1999), I: 464.

"يَنْزِلُ" ifadesi, "Hâlâ yağmur yağıyor" anlamına gelir. Bu cümlede kullanılan "mâ zâle/ما زال" yardımcı fiili, yağmurun yağma eyleminin konuşma anında da devam ettiğini belirtir.³⁴⁹

Arap dilinde yardımcı fiillerin kullanımı, fiillerin görünüş kategorilerini anlamada önemli bir rol oynamaktadır. Kâne ve benzeri yardımcı fiiller, bir eylemin geçmişte tamamlandığını ifade ederken, Allah'ı niteleyen cümlelerde farklı bir anlam taşıyarak, eylemin bitmemişliğini ve sürekliliğini vurgular. Mecdüddin İbnü'l-Esîr el-Cezerî'nin incelemeleri de bu farklılıkları detaylandırarak, "kâne/كان" ve "esbaha/أصبح" gibi yardımcı fiillerin kullanımındaki nüansları ortaya koymaktadır. Ayrıca, süreklilik görünüşü ifade eden "mâ bariha/ما برح", "mâ fetia/ما فتى", "mâ zâle/ما زال" ve "zalle/ظل" gibi yardımcı fiiller, eylemin devam ettiğini belirtmek için önemli araçlar sağlar. Bu yapıların Türkçeye "hâlâ" olarak çevrilmesi, eylemin konuşma anında da sürdüğünü açıkça gösterir. Dolayısıyla, Arapça dil bilgisinde yardımcı fiillerin kapsamlı bir şekilde incelenmesi, dilin zamanla olan ilişkisinin daha iyi anlaşılmasına ve ifadelerin daha doğru ve etkili bir şekilde kullanılmasına olanak tanır.

99. 3.3.2. Mukârebe Fiilleri

Arap dilinde fiilin görünüş kategorisinde yer alan bir diğer fiil türü de "mukârebe fiilleri" olarak adlandırılır. Bu yardımcı fiiller, bir eylemin yaklaştığını ve neredeyse gerçekleşmek üzere olduğunu ifade ederler. Bu tür fiillere örnek olarak "kâde/كاد", "karabe/قرب" ve "evşeke/اوشك" fiilleri verilebilir. Mukârebe fiilleri, cümlede yer alan müzâri fiil formatındaki eylemin hemen hemen gerçekleşmek üzere olduğunu belirtirler ve Türkçeye "az kalsın", "-e yazdı", "mek üzere(ydi)", "neredeyse" şeklinde çevrilebilir.³⁵⁰

³⁴⁹ *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*, 210.

³⁵⁰ *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*, 211; Mahsum Taş, "Arap Dilinde Kâde Fiilinin Kullanımı ve Anlamı" 1/8 (2021): 134-146.

Örneğin, "Kâde yadhaku./كَادَ يَضْحَكُ" ifadesi, "neredeyse gülmek üzereydi" anlamına gelir ve bu da eylemin çok yakında gerçekleşeceğini belirtir. Muḳârabe fiilleri hem geçmiş zaman, hem de şimdiki zaman olarak kullanılabilir, bu da onların esnek kullanımını ve çeşitli anlam katmanlarını ifade eder.³⁵¹ Bu fiiller, eylemin belirli bir noktaya çok yaklaştığını, ancak henüz tamamlanmadığını belirtmek için kullanılır ve bu sayede dilin anlam derinliğini ve ifade gücünü artırır.

Bu yardımcı fiillerin kullanımı, Arapça dilbilgisinde eylemlerin zamanla olan ilişkisini ve gerçekleşme sürecini daha ayrıntılı bir şekilde ifade etmeye olanak tanır. Böylece, bir eylemin başlaması, devam etmesi ve sona ermesi arasındaki farkları net bir şekilde belirlemek mümkün olur.

100. 3.3.3. Şurû' Fiilleri

Arapça dilbilgisinde görünüş kategorisi içinde yer alan diğer bir grup yardımcı fiil "şurû fiilleri" olarak bilinir. Bu fiilleri şu şekilde sıralamak mümkündür: ehaze/أخذ, kame/قام, bedee/بدأ, ceale/جعل, şerea/شرع, rahe/راح, enşee/انشأ, tefika/طفق, ekbele/أقبل, inbera/انبرى, ade/عاد. Bu yardımcı fiiller, cümlede geçen eylemin konuşma esnasında başladığını ve devam ettiğini belirtirler.³⁵² Genellikle yalnızca geçmiş zaman (mâzî) kalıbı kullanılan bu fiiller, Türkçeye "yapmaya başladı" şeklinde çevrilir. Cümlede yer alan ana fiil ise genellikle şimdiki zaman (müzâri) formunda bulunur.³⁵³

Örneğin, "Yazmaya başladı./ Ehaze yektübü. /أخذ يكتب" ifadesinde "başladı/ehaza/أخذ" yardımcı fiili, kişinin yazmaya başladığını ve bu eylemin devam ettiğini ifade eder. Bu tür fiiller, Arapçada eylemlerin başlangıç anını ve süregelişini

³⁵¹ es-Semerrai, *Meanin Nahv*, 344.

³⁵² es-Semerrai, *Meanin Nahv*, 356.

³⁵³ Hanife Özçelik Gülşen, *Cümleye Kattığı Anlam Bağlamında Mukârebe, Recâ ve Şurû Fiillerinin İncelenmesi ve Kurânı Kerimden Misalleri* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2019), 33-39; *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*, 210.

vurgulamak amacıyla kullanılır, böylece dilin anlatım gücünü ve detaylarını zenginleştirir.

الإدارة	قام المدير بتنفيذ الخطة الجديدة لتطوير الشركة بعدما ناقشها مع مجلس الإدارة Müdür, yönetim kurulu ile tartıştıktan sonra şirketi geliştirmek için yeni planı uygulamaya başladı.
الجامعة	شرعت المدرسة في إعطاء الدروس عن بُعد بعدما أغلقت أبوابها بسبب الجائحة Okul, pandemi nedeniyle kapılarını kapattıktan sonra uzaktan ders vermeye başladı.
	بدأ الطالب يدرس بجدية بعدما أدرك أنه لم يتبق الكثير من الوقت للامتحان Öğrenci, sınava çok az zaman kaldığını fark ettikten sonra ciddi bir şekilde ders çalışmaya başladı.
	أخذ الطفل يبكي بشدة بعد أن رأى والدته تخرج من الغرفة Çocuk, annesinin odadan çıktığını görünce şiddetle ağlamaya başladı.

Arapça dilbilgisinde kâne ve benzeri yardımcı fiiller, muḵârabe fiilleri ve şurû fiilleri, eylemlerin zamanla olan ilişkisini, başlangıçlarını, devam edişlerini ve tamamlanma süreçlerini ayrıntılı bir şekilde ifade etmeye olanak sağlar. Bu yardımcı fiillerin kapsamlı bir şekilde ele alınması, Arapçanın zengin ifade kapasitesini ve anlamsal derinliğini daha iyi kavramamıza katkıda bulunur. Kâne ve benzeri yardımcı fiiller, bir eylemin geçmişte tamamlanmış olduğunu gösterirken, Allah'ı niteleyen cümlelerde bu fiillerin sürekliliği vurgulaması, dilin esnekliğini ve çok boyutlu doğasını ortaya koyar. Muḵârabe fiilleri, bir eylemin neredeyse gerçekleşmek üzere olduğunu belirterek, cümledeki eylemin gerçekleşmeye yakınlığını ifade eder. Şuru' fiilleri ise bir eylemin başlangıç anını vurgulayarak, eylemin süregelişini ve devamlılığını belirgin hale getirir. Bu fiillerin dildeki kullanımı, eylemlerin zaman içerisindeki seyrini ve gerçekleşme süreçlerini daha ayrıntılı bir şekilde ifade etmeyi mümkün kılar. Böylece, bir eylemin başlaması, devam etmesi ve sona ermesi arasındaki farklar net bir şekilde belirlenebilir. Yardımcı fiillerin bu şekilde derinlemesine incelenmesi, Arapça öğrenenler ve dil üzerinde araştırma yapanlar için

önemli bir kaynak teşkil eder ve dilin doğru ve etkili bir şekilde kullanılmasını sağlar. Bu incelemeler, Arapça'nın tarihsel ve yapısal evrimini anlamamıza da yardımcı olarak, dilin dinamik ve çok katmanlı yapısını gözler önüne serer. Bu bağlamda, yardımcı fiillerin detaylı analizi, Arapça'nın anlatım gücünü ve ifade zenginliğini ortaya koyarak, dilin dilbilimsel inceliklerini ve kullanım olanaklarını genişletir.

101. 4. FİLLERDE ZAMAN VE GÖRÜNÜŞ İLİŞKİSİ

Her dilin yapısı, dilsel özellikleri farklılık taşımaktadır. Kimi dilde yer alan eklerin karşılıkları diğer dillerde yer almamaktadır. Sami dil ailesine mensup olan Arap dili bükümlü/çekimli dil grubunda yer almaktadır.³⁵⁴ Ural-Altay dil ailesine mensup olan Türkçe de sondan eklemeli bir dildir.³⁵⁵ Dil ailesi bakımından farklılıkları yer alan bu iki dilde de ekler farklılık göstermekte, kimi eklerin karşılığı bulunmamaktadır. Çalışmamızın bu kısmında Arap dilinde yer alan basit yapıdaki cümle ekleri ve okura anlayış kolaylığı sağlaması açısından bunun Türkçedeki karşılıkları verilecektir. Bu eklerin örnek cümleler üzerinden cümleye kattığı zamansal anlam ve dilbilimsel görünüş özellikleri belirtilecektir.

102. Feale/ فَعَلَ / -Dı eki

Basit diğer adıyla mutlak geçmiş zaman, fiilin geçmişte gerçekleştiğine dikkat çeken bir zaman dilimidir. Bu zaman dilimi işaret edilirken, fiilin nasıl gerçekleştiğine dair herhangi bir ek fiilde bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, bu tür cümlelerde vurgulanan ana unsur, fiilin geçmişte meydana geldiğidir.

Arapça'da bu zaman dilimini ifade etmek için kullanılan kalıp, genellikle "mâzi siğası" olarak bilinir ve "feale/فَعَلَ" formunda yalın bir şekilde kullanılır. Bu yapı, fiilin genellikle geçmişte gerçekleştiğini belirtir ve konuşmacının olayı bizzat gördüğünü veya olayın kesinlikle gerçekleştiğine inandığını ifade eder. Yani,

³⁵⁴ Nihad Çetin, "Arabistan", *Küçük Türk-İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1978), I: 134.

³⁵⁵ Tuğçe Burcu Demir, "Ural-Altay Kuramı", *Selenge Yayınları*, 128 (2020): 132.

konuşmacı ya olaya tanık olmuştur ya da olayın gerçekten meydana geldiğine dair güçlü bir inancı vardır.³⁵⁶

Türkçe'de ise bu zaman eki, "görülen geçmiş zaman" olarak adlandırılır ve "-di" eki ile oluşturulur. Örneğin, "geldi", "gitti", "yaptı" gibi fiiller bu zaman kipinin örnekleridir. Görülen geçmiş zamanda, konuşmacı olayın gerçekten meydana geldiğini ya kendisi gözlemlemiştir ya da bu olayın kesin olarak gerçekleştiğine inanır.³⁵⁷

Bu zaman ekinin baskın özelliği, fiilin geçmişte gerçekleştiğini vurgulamasıdır; ancak fiilin nasıl gerçekleştiği, süreci veya detayları hakkında bilgi vermez. Yani, olayın gerçekleşme şekli bu ekte önemli değildir, önemli olan olayın geçmişte meydana geldiğidir. Bu nedenle, basit ya da mutlak geçmiş zaman, geçmişteki olayların bildirilmesinde sıkça kullanılır.

“أَفْتَحَ أَحْمَدُ الصُّنْدُوقَ / Ahmet kutuyu açtı.”

Zaman İşlevi: Bu cümlede **فَعَلَ** kalıbıyla gelen **أَفْتَحَ**/açtı fiili hiçbir ek almadan yalın halde cümlede yer almaktadır. Bu ek Türkçeye tercüme edilirken de yükleme -dı eki verilmektedir. Bu cümlelerin Arapçada geldiği kalıp, Türkçede aldığı ek ve bağlamda göz önüne alındığında zaman işlevi mutlak/basit geçmiş zaman olarak yer almaktadır.

Görünüş işlevi: **فَعَلَ** kalıbında gelen fiillerin görünüş açısından asli işlevi bitmişliktir. Bu cümlede de **أَفْتَحَ** /açtı fiili zaman olarak geçmişte gerçekleşmiştir. Konuşma anında devam etme ya da gelecekte gerçekleşme durumu söz konusu olmamaktadır. Bu sebeple görünüş açısından bu fiil bitmişlik görünüşüne sahiptir.

Genellikle mazi sigasını işaretleyen yefalü/**يَفْعَلُ** kalıbı dua-beddua için kullanıldığında gelecek zamana işaret etmektedir. Kimi zamanda kıyamet ile ilgili ayetler bu kalıpta gelmekte olup onlarda geleceğe işaret etmektedirler.³⁵⁸

³⁵⁶ Demirel, *Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik*, 16; *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*, 212; *el-Matlabî, ez-Zemenu vel Uğatu*, 220.

³⁵⁷ Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 142.

³⁵⁸ *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*, 214; İbn Yaiş, *Şerhul Mufasssal*, ts., IV: 244.

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا

Yer o dehşetli sarsıntısıyla sarsıldığında;³⁵⁹

Bu ayette de zulzile/زُلْزِلَ fiili mazi kalıpta olmasına rağmen kıyamet gelecek zaman diliminde gerçekleşecek bir eylemdir. Cümlelerin bağlamı göz önüne alındığında zaman bakımından gelecek zaman, görünüş bakımından ise henüz eylemin gerçekleşmemiş olması sebebiyle bitmemişlik görünüşü ifade etmektedir.

Türkçede de bu ek aynı şekilde geçmiş zaman haricinde zaman dilimlerini ifade etmek için kullanılabilir. ³⁶⁰ Bu gibi durumlarda fiilin zamanı ve görünüşü hakkında bilgi verebilmek için bağlam ve cümlede yer alan karine dikkate alınmalıdır.

Türkçede de bu ek aynı şekilde geçmiş zaman haricinde zaman dilimlerini ifade etmek için kullanılabilir. Bu gibi durumlarda fiilin zamanı ve görünüşü hakkında bilgi verebilmek için bağlam ve cümlede yer alan karine dikkate alınmalıdır.

”فَوَقَّيْهُمْ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّيْهُمْ نَصْرَةً وَسُرُورًا” / Bu tutumları sebebiyle Allah onları o günün dehşetinden korur; yüzlerine aydınlık, gönüllerine sürur verir.”³⁶¹

Zaman İşlevi: Bu cümlede فَعَلَ kalıbında “veqâ/وقَّيْ” fiili yer almaktadır. Cümlede dil içi karine olarak yer alan ذَلِكَ الْيَوْم ifadesinden henüz gerçekleşmemiş olan ve şu andan sonraki bir zaman diliminde gerçekleşecek olan kıyamet gününün kast edildiği anlaşılmaktadır. Yani zamansal olarak kalıp gelecek zaman anlamına sahiptir. Bu cümleyi Türkçeye tercüme ettiğimiz zamanda فَعَلَ kalıbındaki وَقَّيْ fiili korudu şeklinde değil de koruyacak şeklinde gelecek zaman eki olan -acak ile Türkçeye tercüme edilmektedir. Kısacası cümlelerin dil içi karine ve bağlam göz önüne alınarak gelecek zaman anlamına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Görünüş İşlevi: Genellikle bitmişlik görünüşüne sahip olduğunu yukarıda belirttiğimiz bu kalıp bu cümlede zaman olarak gelecek zamanı ifade ettiği ve ileride meydana geleceği için cümlede yer alan وَقَّيْ fiili bitmemişlik görünüşüne sahiptir.

³⁵⁹ Kur'an-ı Kerim meâli, Zilzal sûresi; 99/1.

³⁶⁰ Benzer, Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik, 142.

³⁶¹ Kur'an-ı Kerim meâli, İnsan Sûresi: 76/11.

Yukarıdaki örnek gibi mutlak geçmiş zaman kalıbıyla cümlede yer alıp da şimdiki zaman, geniş zaman, yakın ve uzak gelecek zaman anlamlarına ve cümlede bitmişlik dışında bitmemişlik, sürme gibi görünümlere sahip olabilmektedir. Bu cümledeki anlamlar dil içi bağlam ile anlaşılmaktadır.

103. 4.2. Kane / كَانَ /-Dıydı / -Dı+idi

Kane/ كَانَ edatı mâzi siğasında yer alan yardımcı fiillerdendir. Yardımcı fiil işlevine sahip كَانَ cümlede فَعَلَ kalıbındaki fiilin başına getirilmektedir.³⁶² Yardımcı fiil olan كَانَ, فَعَلَ kalıbındaki fiilin başında iken Türkçeye çevrildiğinde cümleye -dıydı, -dı+idi anlamlarını vermektedir. Bu yapıda gelen cümlelerde dilbilgisel zaman فَعَلَ kalıbında gelen fiil ile işaretlenmektedir. Görünüş ise كَانَ yardımcı fiili ile işaretlenmektedir. Bağlamla birlikte zamanın ne olduğu net bir şekilde anlaşılabilen bu cümlelerde genellikle zaman uzak geçmiş olarak yer almaktadır.³⁶³ Bu zaman dilimi Türkçe de daha çok görülen geçmiş zamanın hikayesi olarak ifade edilmektedir.³⁶⁴ Kane/-dı+idi yardımcı edatı da görünüş açısından bitmişlik görünüşünü işaretlemektedir.³⁶⁵

“Ahmet, üç hafta önce arkadaşını ziyaret ettiydi./ كَانَ أَحْمَدُ قَدْ زَارَ صَدِيقَهُ قَبْلَ ثَلَاثَةِ أَسَابِيعَ.”

Zamansal işlevi: Bu cümlede dilbilgisel zaman فَعَلَ kalıbındaki زَارَ fiili ile gelmektedir. Burada فَعَلَ kalıbındaki fiilden zaman olarak olayın mazi de gerçekleştiği anlaşılsa bile yakın geçmiş, uzak geçmiş vb. geçmiş zaman dilimlerinden hangisinde meydana geldiği tam olarak anlaşılamamaktadır. Bu sebeple cümlede dil içi karine

³⁶² Muhammed Receb Vazir, *ed-Deleletuz Zemeniyye li-Sıyağ el-Mazi fil Arabiyye* (Kahire: Ulumul Lüğatı Dergisi, 1998), 137.

³⁶³ Demirel, *Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik*, 16; *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*, 212.

³⁶⁴ Aydemir, *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, 56.

³⁶⁵ Demirel, *Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik*, 16; *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*, 212.

olarak yer alan قَبْلَ ثَلَاثَةِ أَسَابِيعَ zaman zarfından olayın uzak geçmişte meydana geldiği ortaya çıkmaktadır.

Görünüş işlevi: Bu cümlede yer alan kane yardımcı fiili ile olayın geçmişte olup bittiği, şu anda sürmesi ya da gelecekte meydana gelmesi söz konusu değildir. Bu sebeple كَانَ yardımcı fiili bu cümlede bitmişlik görünüşünü işaretlemektedir.

4.3. Kad /قَدْ / -miş eki

Arap dilinde kad/قَدْ edatı bir ön ek olarak kullanılmaktadır. Bu edat cümlede فعل kalıbındaki mazi fiillerin önünde yer almaktadır. قَدْ edatı Türkçe de yer alan -miş ekini karşılamaktadır. Cümle başında yer alan قَدْ edatı cümleye zamansal olarak el-mâzi en-nakli anlamı vermektedir. Tercüme edilirken öğrenilen geçmiş zaman olarak tercüme edilmektedir.³⁶⁶

“Bu mağazayı ona bir arkadaşı anlatmış. / قَدْ سَبَقَ أَحَدُ الْأَصْدِقَاءِ أَنْ دَلَّ الْغَدَاً عَلَى الدُّكَّانِ.”

Zaman işlevi: Türkçede duyulan geçmiş zaman eki olarak nitelendirilen -miş ekinin zamansal olarak Arap dilinde tam bir karşılığı bulunmamaktadır. Cümleye -miş anlamı, fiil öncesi edat kullanımı ve bazı zarflarla sağlanmaktadır. Bu örnekte de öğrenilen geçmiş zaman anlamı cümle başına قَدْ edatı getirilerek edat sonrasına tümleç ve دَلَّ fiili ile sağlanmaktadır.

Görünüş işlevi: Görünüş işaretleyicisi قَدْ edatı anlamsal olarak cümlede bahsedilen durumun sona erdiğini belirttiği için bu cümlede bitmişlik söz konusudur.

4.4. Kad Kane Feale / قَدْ كَانَ فَعَلَ / Kane Kad Feale / كَانَ قَدْ فَعَلَ / -mıştı

Arap dilinde zaman işaretleyicisi kalıplardan biri de “ قَدْ كَانَ فَعَلَ ” kalıbıdır. Bu kalıpta gelen fiil فَعَلَ sigası ile gelmekte, fiilin başına قَدْ edatı ve yardımcı fiil olan

³⁶⁶ el-Mansuri, ed-Delaletüz Zemeniye fil Cumletül Arabiyye, 61.

كَانَ harfi getirilmektedir. Bu kalıp cümlede zaman işlevi olarak yakın geçmiş zamanı işaretlemektedir. Görünüş açısından ise kimi durumlarda bitmişlik görünüşünü işaretlemektedir.³⁶⁷

عِنْدَمَا نَزَلْتُ إِلَى الْحَدِيقَةِ كَانَ / “Bahçeye indiğimde hasta uyumuştı. /
”المَرِيضُ قَدْ نَامَ.”

Zaman işlevi: Bu cümlede yer alan “كَانَ.... قَدْ نَامَ” kalıbı cümlede geçmiş zamanı işaretlemektedir.

Görünüş işlevi: Görünüş, öznel bir bakış açısı ile belirtilen dilsel bir kategoridir. Bu cümlede “uyumuştı/قَدْ نَامَ” eylemindeki -mıştı eki her ne kadar bitmişliği işaretlediği için bitmişlik görünüşüne sahip olduğunu söylesek bile bizim kanaatimizce bu cümlede uyuma eyleminin bittiğine dair herhangi bir karine olmaması sebebiyle eğer ki eylemin halen devam ediyor olduğu biliniyorsa buradaki görünüş işlevi sürme görünüşüdür.

4.5. -Makta / مَا زَالَ يَفْعُلُ / Mâ Zâle Yefalü

Arap dilinde zaman kalıplarını ifade etmede bazen fiil çekim işaretleri bazen de bu zaman dilimini karşılayacak olan kalıp ifadeler kullanılmaktadır. Arap dilinde kalıp ifadelerle belirtilen zaman dilimlerinden biri de hem geçmiş zamanda meydana gelmiş hem de şimdiki zaman da meydana gelmekte olduğu bir zaman dilimidir. Bu zaman dilimi ‘şimdiye bitişik ve süren geçmiş’ olarak isimlendirilmektedir. Arap dilcilerden kimileri bu zamanı ifade etmek için ‘el-hadır el-müstemirri/الحاضر المستمر’, ‘el-muzari el-teavvudi/المضارع التعاوودي’ terimlerini kullanmıştır.³⁶⁸ Bir eylemin şimdiye bitişik ve süren geçmiş zaman dilimi içinde olduğunu ifade etmek için ‘مَا زَالَ يَفْعُلُ’ kalıbı kullanılmaktadır. Bu kalıp oluşturulurken öncelikle ‘يَفْعُلُ’

³⁶⁷ Asma Hamdy, *Türkçe ve Arapçada Birleşik Zaman Yapım ve Kullanımının Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi, 2021), 128; Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 136.

³⁶⁸ el-Mansuri, *ed-Delaletüz Zemeniye fil Cumletül Arabiyye*, 213.

siğasındaki müzâri fiil gelmekte fiilin başına da ‘مَا زَالَ’ kalıbı getirilmektedir.³⁶⁹ *الحاضر المستمر* zaman diliminin kimi dildiler ‘يَزُلُّ يَفْعَلُ / يَزُلُّ يَفْعَلُ’ kimileri ise ‘يَزُلُّ فَاعِلٌ / يَزُلُّ فَاعِلٌ’ şeklinde ifade edileceğini belirtmişlerdir. Bu kalıbın Türkçedeki karşılığı -mekte edatıdır.³⁷⁰

“مَا زَالَ مُحَمَّدٌ يَزُورُ صَدِيقَهُ./” Mehmet arkadaşını ziyaret etmekte./

Zamansal işlevi: Bu cümlede kullanılan مَا زَالَ kalıbı eylemin zaman olarak şu ana kadar meydana geldiğini, يَفْعَلُ kalıbı şu anda da devam etmekte olduğunu işaret etmektedir. Bu zaman diliminde anlatılan olay ile olayın meydana gelişi zamansal açıdan örtüşmektedir. Çünkü ziyaret etme eylemi zamansal olarak geçmişte gerçekleşmiş ve şu anda da sürmektedir.

Görünüş işlevi: Bu kalıp görünüş işlevi olarak يَفْعَلُ /şimdiki zamanın işlevi ile aynıdır. Çünkü şimdiki zamanda ifade edilen olay nasıl sürme görünüşüne sahipse şimdiye bitişik süren geçmiş zaman diliminin görünüş işlevi şu anda da devam etmekte olması sebebiyle de sürme görünüşüdür. Bu cümlede Mehmet’in geçmiş zaman diliminde başladığı ziyaret etme eylemi halen devam etmekte olması sebebiyle sürme görünüşüne sahiptir.

4.6. Yefalü / يَفْعَلُ / -yor, -er, -ar

Arap dilinde يَفْعَلُ kalıbı muzari/şimdiki zamanın işaretleyicisidir. Bu kalıp Türkçeye tercüme edildiğinde şimdiki zaman işaretleyicisi -yor, ve Arapçada ayrı bir kategoride ele alınmayan ancak Türkçede çokça kullanılan geniş zaman anlamına sahip -er, -ar eklerine karşılık gelmektedir.³⁷¹ Müzâri siğası, Arapça'nın en yaygın ve kullanışlı kalıplarındandır. Bu kalıp, mâzi/geçmiş zaman siğası olan فَعَلَ kök fiiline elif/ا, ya/ي, nun/ن, te/ت eklerinin eklenmesiyle oluşturulur. Klasik Arap dil alimleri,

³⁶⁹ Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 24; *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*, 62.

³⁷⁰ Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 168-170.

³⁷¹ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 291.

"حروف الزوائد/ zevâid harfleri" müzâri sîgasındaki fiilin başına getirilen bu harfleri "zevâid harfleri" olarak isimlendirmektedir. Bununla birlikte, müzâri sîgası Arapça'da o kadar yaygın ve işlevseldir ki, bu yapıda dilsel zaman, görünüş, kip, kiplik gibi çeşitli fiil kategorileri iç içe geçer. Ayrıca, bu yapıya nedensellik, olumsuzluk, masdar eki gibi ekler de getirilebilir.³⁷²

Bu çok yönlülük, özellikle Arapça'yı ana dili olarak konuşmayanlar için müzâri sîgasının anlaşılmasını zorlaştırabilir. Çünkü farklı kategorilerin ve eklerin bir araya gelmesi, yapının karmaşıklığını artırır. Bu nedenle, müzâri sîgasındaki görünüş kategorisini incelemeden önce, bu yapının dilbilgisel zamanla nasıl ilişkili olduğunu anlamak faydalı olacaktır. Müzâri sîgasının doğru bir şekilde anlaşılması, Arapça öğrenenlerin bu yapıyı daha etkili bir şekilde kullanmalarına yardımcı olacaktır. Dilbilgisel zaman ve kip özelliklerini ayrıntılı bir şekilde incelemek, bu yapının karmaşıklığını çözmenin anahtarıdır.

Müzâri sîgası, Arapça'da şimdiki zaman anlamını taşımak için çeşitli karine ve dil dışı bağlamlarla birlikte kullanılır. Bu yapı, "الْيَوْمَ", "السَّاعَةَ", "الْحِينَ/الْحِينِ", "الآن" gibi şimdiki zamanı belirten zaman zarflarıyla birlikte kullanıldığında, şimdiki zaman anlamı kazanır.³⁷³

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لَتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا “
لَعَافِلُونَ/İşte bugün senin cesedini kurtaracağız ki, senden sonra gelenler için bir ibret olsun! İnsanların pek çoğu gösterdiğimiz delillerin bilincinde değildirlers.”³⁷⁴
âyetindeki müzâri fiil “نُنَجِّيكَ”, cümlede geçen “الْيَوْمَ” zaman zarfı sayesinde şimdiki zaman anlamı taşımaktadır.

Buna ek olarak, müzâri sîgası, belirli olumsuzluk harfleri veya ekleri ile kullanıldığında da şimdiki zamanı belirtir. Örneğin; müzâri sîgası, “لَيْسَ” gibi

³⁷² es-Suyuti, *Hemul Hevami*, 31; Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumil Kuran*, 961.

³⁷³ el-Mansuri, *ed-Delaletüz Zemeniye fil Cumletül Arabiyye*, 63.

³⁷⁴ *Kur'an-ı Kerim meâli*, Yunus Suresi: 10/92.

olumsuzluk belirten ifadelerle veya “مَا”، “إِنْ” gibi olumsuzluk harfleriyle kullanıldığında şimdiki zaman anlamı kazanır.³⁷⁵

Örnek:

مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنَّ يَقُولُونَ “ / Bu konuda ne onların ne de atalarının bir bilgisi var. Ağızlarından çıkan bu söz ne kadar çirkin! Yalandan başka bir şey söylemiyorlar.”³⁷⁶ ifadesinde, “يَقُولُونَ” fiili, olumsuzluk harfi “إِنْ” nedeniyle şimdiki zaman anlamında kullanılmıştır.

Ayrıca, bazı durumlarda müzâri siğasının önüne “ibtida lam’ı / ل” veya “قَدْ” gibi ekler getirildiğinde de bu yapı şimdiki zaman anlamı taşır. Bu tür dilsel işaretler, müzâri siğasının hangi zamanda kullanıldığını belirlemekte büyük öneme sahiptir.

Müzâri siğası, dilbilgisel zamanın ötesinde fiilin devam edip etmediği, bitip bitmediği ya da geçici mi yoksa kalıcı mı olduğu gibi görünüş özelliklerini de ifade edebilir. Bu kalıpta gelen fiilleri görünüşsel açıdan tek bir gruba dahil etmek mümkün değildir. Öznel bir bakış açısıyla yorumlanan görünüş kategorisinde “yefalü/ يَفْعَلُ” kalıbı bitmişlik, bitmemişlik ve sürme görünüşlerinden hangisine sahip olduğu bağlam ve dil içi karineler aracılığıyla anlaşılmaktadır.³⁷⁷

Müzâri siğasının bu şekilde kullanımı, zaman ve görünüş kategorilerini anlamada önemli bir rol oynar. Bu yapıların ve işaretlerin dikkatli analizi, müzâri siğasının doğru anlaşılmasını ve kullanılmasını sağlar. Bu dil özelliklerinin bilinmesi, Arapça öğrenenler için büyük bir avantaj sunar ve dilin daha derin ve anlamlı bir şekilde kavranmasına yardımcı olur.

”مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ”/Peygamberin görevi, tebliğ etmekten ibarettir. Allah ise açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir.”³⁷⁸

³⁷⁵ Sibeveyhi, *el-Kitab*, III: 117; el-Mansuri, *ed-Delaletüz Zemeniye fil Cumletül Arabiyye*, 61.

³⁷⁶ *Kur’an-ı Kerim meâli*, Kehf Sûresi: 18/5.

³⁷⁷ es-Suyuti, *Hemul Hevami fi Şerhi Cemil Cevami*, 31-34; *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*, 215-217.

³⁷⁸ *Kur’an-ı Kerim meâli*, Mâide Sûresi:5/99.

Zamansal İşlevi: Bu cümlede yer alan يَعْلَمُ bilme eylemi zaman olarak geçmiş, şu an veya gelecekle sınırlı kalmayıp anlık bir eylem olmayıp daimi olması sebebiyle Türkçedeki geniş zaman terimini karşılamaktadır.

Görünüş işlevi: Bu ayette yer alan bilme eyleminin bağlam göz önünde bulundurulduğunda Allaha atfedildiği anlaşılmaktadır. Allah'ın zatında var olan bilmek geçici, belli bir zaman dilimine has bir eylem değildir. Bilme eylemi Allah'ın zatında daimidir. Bu sebeple bu cümlede يَفْعُل kalıbı görünüş işlevi bakımından sürme görünüşüne sahiptir.

“يَقْرَأُ الْمُعَلِّمُونَ فِي وَقْتٍ / “Yekrau muallimune fî vakti elhadır kütebühüm./”
”الْحَاضِرِ كُتُبُهُمْ.”

Zamansal İşlevi: Bu cümlede yer alan يَقْرَأُ fiili her ne kadar şimdiki zaman işaretleyicisi olsa bile kalıp geçmiş, gelecek, geniş zaman anlamlarını da taşıyabileceği için bu cümlede dil içi karine olarak fî vakti el-hadır / وقت الحاضر ifadesi olayın şimdiki zaman diliminde gerçekleştiğini kesin bir şekilde ifade etmektedir.

Görünüş İşlevi: Cümlede yer alan يَقْرَأُ fiili ve وقت الحاضر dil içi karinesi dikkate alındığında eylem şu anda gerçekleşmektedir. Eylemin bundan sonraki bir zaman diliminde gerçekleşeceğine dair herhangi bir karinede yer almamaktadır. Bu sebeple görünüş açısından bitmemişlik görünüşüne sahiptir.

Müzârî siğası, geçmiş zaman diliminde meydana gelmiş bir olayı anlatmak amacıyla kullanıldığında, geçmiş zamanı ifade eder ve şimdiki zaman ya da gelecek zamanı göstermez. Bu durum, dilsel karine ve bağlam aracılığıyla anlaşılabilir. Bu durum, dilsel karine ve bağlam aracılığıyla anlaşılabilir.

Örnek:

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ
”وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ” / Hatırlayın ki sizi Firavun'un
adamlarından kurtardık. Onlar size işkencenin en kötüsünü revâ görüyorlar, erkek

çocuklarınızı boğazlıyorlar, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bu size reva görülenlerde rabbinizden büyük bir imtihan vardı.”³⁷⁹

Zaman işlevi: Bu ayette eylem müzâri siğasında anlatılmış olsa da fiilden sonra kullanılan ifadeler dikkate alındığında eylem geçmiş zaman diliminde yaşamış Firavun ve onun zulüm ettiği İsrailoğullarından bahsetmektedir. Bu olay geçmişte yaşanmış olması sebebiyle bu ayetin zamanı geçmiş zaman dilimidir. Bizim kanaatimizce bu ayette müzâri siğası kullanılmasının sebebi olayın İsrailoğulları üzerindeki etki ve canlılığını vurgulamaktır.

Görünüş İşlevi: Ayet geçmiş zamanda yaşanmış ve şu anda tekrarlanan bir durum olmaması sebebiyle ayetin görünüşü bitmişlik görünüşüdür.

Müzâri siğası, kendisinden önce “lem/لم ” ve “lemmâ/لما ” olumsuzluk edatları, geçmiş zaman zarfı “إِذْ” veya şart edatı “لَوْ” geldiğinde de genellikle geçmiş zamanı ifade etmektedir.

Bu kullanım, müzâri siğasının zaman ve görünüş kategorilerinin bağlama göre nasıl şekillendiğini göstermektedir. Arap dilinde, bağlam, fiilin hangi zaman diliminde gerçekleştiğini belirlemede önemli bir rol oynar. Bu nedenle, müzâri siğasını doğru anlamak ve kullanmak için bağlamı dikkate almak gerekir. Bu tür dilsel inceliklerin anlaşılması, Arapça öğrenenler için büyük bir avantaj sağlar ve dilin daha derin ve anlamlı bir şekilde kavranmasına yardımcı olur. Bağlamın doğru analiz edilmesi, müzâri siğasının doğru bir şekilde kullanılmasına ve dilin zenginliklerinin tam olarak anlaşılmasına olanak tanır.

4.7. Seyefalü / سَيَفْعُلُ, Sevfe Yefalü / سَوْفَ يَفْعُلُ / -ecek, -acak

Arap dilinde zaman ve görünüş işaretleyici kalıplardan biri de سَيَفْعُلُ ve سَوْفَ يَفْعُلُ kalıplarıdır. Bu kalıplardan سَيَفْعُلُ yakın gelecek zaman işaretleyicisidir.

³⁷⁹ Kur'an-ı Kerim meâli, Bakara Sûresi:2/49.

سَوْفَ يَفْعَلُ ise uzak gelecek zaman işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır.³⁸⁰ Bu yapı Türkçede -ecek, -acak ekleri ile karşılanmaktadır.³⁸¹

Gelecek zaman ifade eden kalıp kullanılırken müzâri siğasının başına “sin/سَدَ” ve “sevfe/سوف” edatları getirilmektedir. Kimi zaman da سَ ve سوف edatları kullanmaksızın يَفْعَلُ kalıbı sonrasına belirli zaman zarfı getirilerek gelecek zaman anlamı verilebilmektedir. Bu zarflara örnek vermek gerekirse “بعد ساعة” (bir saat sonra), “القادمة السنة” (gelecek yıl), “غد” (yarın), vb. sıralamak mümkündür. Ayrıca, olumsuzluk belirten “لا” (la nâfiye), nasb eden “إِذْن” (izen) veya “لَنْ” (len), masdar harfi “أَنْ” (en), sebebiyet bildiren “كِي” (key), soru harfi “هَل” (hel), emir lââm’ı veya kasem lââm’ı bulunduğu da gelecek zamanı anlamı taşımaktadır.³⁸²

Arap dilinde kurulan cümlelerde harf, zarf ve edatların kullanımı ile gelecek zaman kullanımının sağlandığını belirttik. Görünüşsel açıdan ise gelecek zaman diliminde vaka henüz başlamamıştır. Bu sebeple olayda ne bitmişlik ne de bitmemişlik söz konusu olamamaktadır. Bu zaman diliminde ki olayın gelecek zamanda başlayacağı bilindiği fakat ne zaman biteceği bilinmediği için genellikle sürme görünüşü işaretlenmektedir.³⁸³

وسوف ابكيك ما ناحت مطوقة وما اضاءت نجوم الليل للساوي

Ve sevfe ebki ke mâ nâhat mutavvekatun/ Senin için ağlayacağım güvercinler öttüğü

Vemâ edâet nucûmu elleyli lissârî /Ve geceleyin yıldızlar yolculuk edenleri aydınlattığı müddetçe.³⁸⁴

³⁸⁰ es-Samarrai, *el-Fil Zemanuh ve Ebniyetuh*, 30; *el-Kitab*, I: 35.

³⁸¹ Aydemir, *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, 180-182.

³⁸² es-Suyuti, *Hemul Hevami*, 31.

³⁸³ Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, 183.

³⁸⁴ el-Hansa, *Divanül Hansa* (Beyrut: Darul Marife, 2004), 54.

Zaman İşlevi: Muhadram şair Hansâ'nın ölen kardeşi için yazdığı bu aşağıdaki beyitte “ابكي/ ağlıyorum/ابكي ” müzâri fiili öncesine ön ek olarak -acak/سوف eki getirilmiştir. Bu ek eylemin zamanını söylendiği andan sonraki uzak gelecek zamana göndermiştir.

Görünüş İşlevi: Beyitte kullanılan “senin için ağlayacağım/سوف ابكي ” eyleminden sonra beytin devamında yer alan güvercinlerin ötmesi ve yıldızların aydınlatması ifadeleri tabiatta süreklilik halindedir. Bu sebeple bu cümlede yer alan eylemin görünüş işlevi dil içi karine aracılığıyla sürme görünüşüdür.

Bu tür dilbilgisel yapıların doğru anlaşılması, müzâri siğasının gelecek zamanla nasıl ilişkilendirildiğini anlamada önemli bir rol oynar. Arapça öğrenenler için bu yapıların ve kullanım kurallarının bilinmesi, dili daha etkili ve doğru bir şekilde kullanabilmelerine yardımcı olur. Bu dilsel özelliklerin kavranması, dilin zaman ve görünüş kategorilerinin derinlemesine anlaşılmasını sağlar ve öğrenenlere büyük bir avantaj sunar.

SONUÇ

Arap dilinde fiiller, dilbilimsel çalışmalarda zamanın ve görünüşün önemli unsurlarını temsil eder. Bu çalışma, Arap dilindeki fiillerin zaman ve görünüş kavramlarını derinlemesine incelemiş ve dilin yapısal özelliklerini açıklamıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde kelimenin türleri olan isim, harf ve fiil kavramları ve bunların türleri üzerinde durulmuştur. Bu sayede cümleyi oluşturan temel unsurların analiz edilmesi kolaylaştırılarak ikinci bölümün daha net bir şekilde anlaşılmasına zemin hazırlanmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünü ise fiillerde zaman ve görünüş ilişkisi oluşturmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında okura anlayış kolaylığı sağlaması açısından zaman ve görünüş kavramlarına hem Türkçe hem de Arapçadaki özellikleri ile yer verilmiştir. Daha sonra da cümleler zaman ve dilbilimsel görünüş bakımından analiz edilmiştir. Arap dilbiliminde isimler, harfler ve fiiller, dilin temel yapı taşları olarak önemli bir rol oynar. İsimler, varlıkları, kavramları veya soyutlamaları temsil ederken; harfler, dilin yazılı ve sesli formunu oluşturur. Fiiller ise eylemleri, durumları ve zamanları ifade ederek dilin hareket eden yüzüdür.

İsimler, Arap dilinde çeşitli kategorilere ayrılır. Bu kategorilerin her biri dilbilgisel yapıları ve anlamlandırmalarıyla detaylıca açıklanır. Zemahşerî ve diğer klasik dilcilerin perspektifinden isimlerin tanımları incelenirken; İbn Hişam ve Sîbeveyhi gibi dilcilerin sınıflandırmaları modern dönem dilcilerinin eklediği yeni kategorilerle birleştirilir. İsimlerin zaman, mekân, âlet, tasğîr, tafdil ve mensûb gibi çeşitli kategorilere ayrılması, Arap dilinin zenginliğini ve karmaşıklığını gösterir. Arap dilinde kullanılan çeşitli atıf, soru ve şart harfleri dilin yapısal özelliklerini şekillendirir. Atıf harfleri, cümlelerde bağlama, soru sorma ve koşul ifade etme gibi önemli dilbilgisel işlevlere sahiptir. Soru harfleri ise anlam derinliği katmada kullanılır. Şart harfleri ise koşul ve olasılık ifade eden cümle yapılarında önemli rol oynar. Bu harfler, Arap dilinde cümlelerin yapılandırılmasında ve anlamın zenginleştirilmesinde kritik bir rol oynar. Fiiller, dilin temel yapı taşlarından biri olup

eylemlerin zamanını ve durumunu belirtir. Arap dilinde fiiller, mâzi (geçmiş zaman), müzâri (şimdiki zaman) ve emir (emir kipi) olmak üzere zaman açısından çeşitli kategorilere ayrılır. Her zaman dilimi, eylemin geçmişte, şimdi veya gelecekte gerçekleştiğini belirleyerek cümlelerin anlamını derinleştirir.

Zaman kavramı da Arap dilbiliminde önemli bir yer tutar. Vakt (belirli zaman dilimi), dehr (sonsuz zaman), ân (şimdiki zaman) ve sermed (sonsuz zaman) gibi terimler, zamanın farklı boyutlarını ve eylemlerin zaman içindeki konumlarını belirtmek için kullanılır. Bu terimler, dilin zenginliğini ve karmaşıklığını gösterirken, eylemlerin zaman içindeki anlam değişikliklerini açıklamada önemli bir rol oynamaktadır.

Görünüş kavramı ise, fiillerin/ eylemin zaman, durum ve biçimsel özelliklerine göre nasıl sınıflandırıldığını ifade eder. Arapça'da fiillerin görünüşü, eylemin bitmişlik, süreklilik veya anlık olma durumlarını belirtir. Fiillerin dilbilgisel görünüşleri, dilin anlatım gücünü artırarak iletişimdeki incelikleri ve detayları sağlamaktadır.

Çalışmamızda geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman dilimlerinin işaretleyicisi fiil kalıpları ve harflerin dilbilgisel görünüş açısından işlevleri belirtilmiştir. Buna göre dili geçmiş zamanın kalıbı fealenin/فَعَلَ sigasının ve -mışlı geçmiş zaman işaretleyicisi kad/كَادَ harfi genelde bitmişlik görünüşüne sahiptir. Şimdiki zaman işaretleyicisi yefalü/يَفْعُلُ kalıbı genellikle sürme görünüşüne ve gelecek zaman işaretleyicisi sin/سَ hafi ve sevfe/سَوْفَ edatlarının genellikle bitmemişlik görünüşüne sahiptir. Ancak dil içi karine ve bağlama göre bu zaman dilimlerinin görünüş özelliklerinin değişiklik gösterebildiği tespit edilmiştir.

Zaman ve görünüş ilişkisi, Arap dilinde dilbilimsel analizlerde önemli bir konudur. Fiillerin hangi zaman diliminde kullanıldığı ve hangi görünüş türünü taşıdığı, cümlenin anlamını ve eylemin niteliğini belirler. Örneğin, geçmiş zamanı ifade eden mâzi fiilleri, tamamlanmış eylemleri anlatırken; şimdiki zamanı ifade eden müzâri fiilleri, anlık veya sürekli devam eden eylemleri ifade eder. Ancak bu zaman ve görünüş ilişkisi Allah (c.c.)'ın eylemlerinde insanların eylemlerinden farklılık gösterir. Örneğin خلق "yarattı" fiili Allah (c.c.) için geçmiş zamanda ifade

edilirken bu Allah (c.c.)'ın yaratma sıfatı gereği bizim için geçmişte ve gelecekte devam eden bir eylemi ifade eder. Bu eylem Allah (c.c.) için görünüş bakımından bitmişlik ifade ederken insanlar için sürme görünüşünü ifade eder. Görünüş gibi modern dilbilgisi kavramlarının Arap dilbilgisi literatürüne girmesiyle Kelâmî tartışmalarının temelini oluşturan yaratma, bilme gibi Allah (c.c.)'a atfedilen fiillerin anlaşılmasına, kaza ve kader gibi konuların daha iyi kavranmasına da farklı yaklaşımlar sunacağını düşünmekteyiz.

Arap dilinde fiil türleri ve zaman kavramları, dilbilim açısından derinlemesine incelenmesi gereken karmaşık ve zengin bir yapıya sahiptir. Arap dilinde zaman ve görünüş ilişkisi ise, Türkçe dilbilgisi kurallarından farklı olarak kimi zaman edatlar kimi zaman ise yardımcı fiiller ile anlama derinlik kazandıran bir yapı oluşturmuştur. Bu yapı, dilin evrensel özelliklerini anlamamıza ve dilin yapısal özelliklerini kavramamıza yardımcı olurken, bize kültürel ve tarihsel bağlamda da derinlemesine bir inceleme sunar. Dilbilim çalışmalarında Arap dilinin bu temel özelliklerinin ele alınması, modern dilbiliminin yeni kavramlarının Arap dilbilgisine uygulanmasına, genişlemesine ve derinleşmesinde katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Abbas Hasan. *en-Nahvul vafi*. Tahran: Avand Daniş, 2004.
- Abdurrahman b. İshak, Zeccaci. *El-Cümel*. 2. Paris, 1957.
- Acemi, Falih bin Şebib el-. *Ususul Arabiyyetil Fusha*. Riyad: et' Takniyetü lil Ufist Matbaacı, 2001.
- Afgani, Said el-. *el-Mucez fi Kavaidil Lugatil Arabiyye*. Beyrut Lübnan: Darül Fikr, 2003.
- Ahmed, Ali b. Mesud. *Merahul Ervah*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ty.
- Ahmed el-Hamlavi. *Şezal Arf fi Fennis Sarf*. Kahire: Darul Keyani, 19665.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dili Dilbilgisi*. Konya: Tekin Kitabevi, ts.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Yayınları, 1984.
- Akkari, İnam. *el-Mucem Mufassal fi-Ulumil-Belağ*. Beyrut: Daru Kutubil İlmiyye, 1996.
- Akyüz, Vecdi. *Arapçada Fiil Zamanları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Ali el-Cârim - Mustafa Emin. *en-Nahvul Vadîh Tercümesi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Altunya, Hülya - Yeşil, Mustafa. "Aristoteles'in Kategoriler Kuramının Ele Alınış Biçimleri". *Beytül Hikme Dergisi*. 6 (2016): 79-108.
- Amr b. Usman Sibeveyh. *el-Kitab*. Kahire: Mektebetül Hancı, 1988.
- Antâkî, Muhammed. *el-Minhâc fi'l-kavâid ve'l-i'râb*. Beyrut: Daru's-şark el-arabî, tsz.
- Aristoteles. *İkinci Analitikler*. II. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1967.
- Aristoteles. *Yorum Üzerine*. Ankara: İmge Kitabevi, 1996.
- Askeri, Ebu Hilal el-Hasen. *Mucemul Furukil Lugaviyye*. Kahire: Darül İlm ves-Sekafe, 1412.

- Atik, Abdülaziz. *İlmul Meani*. Beyrut: Darün Nehdatil Arabiyye, 1987.
- Aydemir, İbrahim Ahmet. *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*. Ankara: Atlas Kitabevi, 2019.
- Aydın, Feriduddin. *el-Ezminetü fi Lugatil Arabiyye*. İstanbul: el-İbar Matbaacılık, 1997.
- Ayhan, Aksu - Dan, Slobin. "Tense-Aspect-Modality in The Use Of Turkish Evidential". *Tense-aspect: Between semantics & pragmatics*. John Benjamin Yayınevi, Amsterdam. 1982.
- Ayoun, D. - Salabery, M.R. *Tense and Aspect in Romance Languages Theoretical and Applied Perspective*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2005.
- Bakır, İrfan. *İbn Sina Felsefesinde Zaman Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. İstanbul: Baha Matbaası, 1974.
- Benzer, Ahmet. *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. 1. İstanbul: Kapalcı Yayınevi, 2012.
- Berdei, Sadullah. *Hadaiküd-Dekaik*. İstanbul: İsmet Matbaası, 1969.
- Birgivi, Muhammed b. Pîr Ali b. İskender (ö. 981/1573). *Kifayetül Muntehi*. Lübnan: 1996, t.y.
- Bümin, Tülin. "Kojevenin Zaman ve Kavram İlişkisi Üzerine Savları". byy., 1991.
- Cabiri, Muhammed Abid el-. *Arap İslam Kültürünün Akıl Yapısı*. İstanbul: Kitabevi Yay., 2000.
- Carim, Ali. *Mecmuatül Lugatil Arabiyye*. 1953.
- Cevcerî, Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed Abdulmunım. *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb*. Nşr. Nevvâf Cezâ el-Hârisî. 2 Cilt. Medine: Câmiatu'l-İslâmiyye, 2004.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul, 2002.
- Comrie, Bernard. *Aspect*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Comrie, Bernard. *Aspect An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. USA: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Coşkun Ak. *Türk Dili*. 2. Bs. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

- Cuvari, Abdul Settar el-. *Nahvul Teysir*. Irak: el-Mucemmeu İlmi İraki Basımevi, 1984.
- Cürcani, Ali b. Muhammed el-. *Kitabüt Tarifat*. Beyrut: Darül Kütübil İlmiyye, 1403.
- Cürcani, Ebu Bekr Abdul Kahir b. Abdir Rahman b. Muhammed el-. *Kitabül Muktasid fi Şerhi İzah*. yy., ty.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-Ta'rîfât*. Nşr. Muhammed Sıddık el-Minşâvî. Kahire: Dâru'l-fazilet, t.y.
- Çelebi, İlyas. "Sermedi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sermedi>.
- Çetin, Nihad. "Arabistan". *Küçük Türk-İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, 1978.
- Çörtlü, Mustafa Meral. *Arapça Cümle Kuruluşu ve Tercüme Tekniği*. İstanbul: İFAV, 2011.
- Çörtlü, Mustafa Meral. *Arapça Dilbilgisi Sarf*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Dakr, Abdülğani. *Mucemun Nahv*. İstanbul: Daru Kahraman, 1987.
- Demir, Tuğçe Burcu. "Ural-Altay Kuramı". *Selenge Yayınları*. 128 (2020).
- Demirel, Mehmet Volkan. *Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik*. Ankara: Pegem Akademi, 2023.
- Dık, C. Simon. *The Theory of Functional Grammar*. Dodrecht: Foris Yayınları, 1989.
- Dilaçar, Agop. "'Dil Bilgisi: Tanımı, Adı, Kapsam, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi". *Türk Dili Belleten*. Ankara 1971.
- Dilaçar, Agop. "Türk Fiilinde 'Kılınış'la 'Görünüş' ve Dilbilgisi Kitaplarımız". *Türk Dili Belleten*. Ankara, 1974.
- Doğan, Yusuf. *Arap Dilinde Mübalağa*. Ankara: Yayınevi Yayınları, 2009.
- Ebu Bekr Muhammed b. es-Sehl b. Serrac en-Nahvi el-Bağdadi. *el-Usul fin Nahv*. Beyrut: Müessesetül Risale, 1996.
- Ebü Bişr 'Amr b. Kanber Sîbeveyh. *el-Kitâb*. Bulâk: el-Matba'atu'l-Emîriyye, 1316.
- Ebu Feth Osman b. Cinni el-Mevsîli el-Bağdadi. *el-Munsif lil Kitabit Tasrif*. Kahire: Darus Sekafetil Amme, 1954.

- Ebu Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm El-Ensari. *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. 2. Beyrut, 1418.
- Ebu Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm El-Ensari. *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. Beyrut: el-Mektebetül Asriyye, 1998.
- Ebul Beka, Abdullah b. Hüseyin b. Abdillâh el-Ukberi. *el-Lubab fî İlmi'l-râbi vel-binâi*. Dimeşk: Darul Fikr, 1995.
- Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî. *Esrâru'l-'Arabiyye*. Dimeşk: Dimeşk Yay, 1407.
- Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî. *el-Mufasssal fî San'ati'l-İ'râb*. 1. Beyrut, 1993.
- Ekşinar, Havva. *Meşşai Filozofları ile Modern Filozoflara Göre Zaman Kavramının Karşılaştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- el-Âtî. *ez-Zaman fil-Fikril İslami*. Beyrut: Darul Muntahabil Arabi, 1999.
- el-Esterabadi. *Şerhu Şafiyeti İbn Hacib*. Beyrut: Darül Kutubul İlmiyye, 1982.
- el-Eşbah ven-Nazair fin-Nahv*. Beyrut. Darül Kutubil İlmiyye: Beyrut, 2011.
- el-Ezheri - Halid b. Abdillâh. *Şerhut-Tasrih alet-Tavdih*. I-III Cilt. Beyrut: Darül Kutubul İlmiyye, 2000.
- el-Fîrüzâbâdî. *el-Ğāmûsu'l-Muḥīṭ*. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 2004.
- el-Hansa. *Divanül Hansa*. Beyrut: Darul Marife, 2004.
- el-İşbîlî - İbn Usfur. *Şerhu Cumeli'z-Zeccâcî*. Bağdad, 1982.
- “el-Maani, Arapça Sözlük”. t.y. www.almaany.com.
- el-Minhacül Muhtasar fî İlmeyin Nahvi ves-Sarf*. Britanya: Müessesetür Risale, 2007.
- el-Muberred - Ebu'l-'Abbas Muhammed b. Yezîd. *el-Muktadab*. Beyrut, t.y.
- el-Uleymî - eş-Şeyh Yâsin b. Zeyniddîn. *Hâşiyetu'l-'Uleymî*. t.y.
- Emiroğlu, İbrahim. *Klasik Mantığa Giriş*. Ankara: Elis Yayınları, 2014.
- Enbari, İbnül. *el-İnsaf*. t.y.
- Endelûsî, Ebû Hayyân. *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-Arab*. Nşr. Receb Osman Muhammed-Ramazân Abduttevvâb. 5 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1998.

- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak, 2009.
- Erkman, Akerson - Fatma, Özil. *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*. İstanbul: Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler, 1998.
- Esber, Muhammed Said. *eş-Şamil Mucemun fi Ulumil Lügatil Arabiyyeti ve Mastalahatiha*. Beyrut: Darül Avde, 1985.
- Esmer, Raci. *el-Muceml-Mufasssal fi-İlmis-Sarfi*. Beyrut: Darul Kutubil İlmiyye, 1997.
- es-Sekkaki. *Miftahul Ulum*. Beyrut: el-Mektebetül İlmiyyetül Cedide, tsz.
- es-Suyuti. *Hemul Hevami fi Şerhi Cemil Cevami*. Beyrut: yy., 1998.
- Eyup Akşit. *Arap Dilinde Sözcüklerin Kategorileri Biçim-Sözdizim-Anlam*. I. Ankara: Sonçağ Akademi, t.y.
- Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî. *Me'ânîn-nahv*. Beyrut: Dârü ihyâ, et-Türâsi'l-'Arabiyyi, 2007.
- Fadıl Salih Es-Semerrai. *Meanil Ebniyye fil Arabiyye*. Dimeşk-Beyrut: Darü İbn Kesir, 2015.
- Fatıma el-Hamyani. *Huruful Meani beynel Menatika ven-Nuhât minel-Karnis-Salisi ilal-Karnit-Tasii lil-Hicre*. 1. Rabat: Matbaatül Emniyye, 2006.
- Ferahidi, Ebu Abdurrahman el-Halil b. Ahmed b. Amr b. Temim el-. *Kitabül Ayn*. 8 Cilt. Mısır: Mektebetül Hilal, ts.
- Fethi Ahmed, Abdul-Al İsmail. *el-Masdarul-Müevvel ve Ahkamuhun-Nahviyye*. Kulliyetül Lugatil Arabiyye bi-Asyut el-Mecelletil-İlmiyye, 2011.
- Fırıncı, Doğan. *Arap Dilinde Sıfat-ı Müşebbehe ve Kuran-ı Kerimde Kullanılışı*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2012.
- Fihri, Abdulkadir el-Fasi el-. *el-Binaul Muvaziyyu*. Fas: Daru Tubkal, 1990.
- Galâyînî, Mustafa. *Camiud Durusil Arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetül Asriyye, 1994.
- Gülşen, Hanife Özçelik. *Cümleye Kattığı Anlam Bağlamında Mukârebe, Recâ ve Şurû Fiillerinin İncelenmesi ve Kurânı Kerimden Misalleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2019.
- Gündoğan, Ali Osman. “Dil Düşünce ve Varlık İlişkisi”. yy. 178 (2002).
- Hac, Musa Salis el-. *Mefhumul Cihet fil Lisaniyyatil Hadise*. Yüksek Lisans Tezi, Camiatül Melik Suud, 2006.

- Hâlid b. 'Abdillâh el-Ezherî. *Şerhu't-Tasrîh 'ala't-Tavdîh*. t.y.
- Halîl b. Ahmed, el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-'ayn*. Nşr. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2003.
- Hamalavi, Ahmed el-. *Şezel Arf fi Fennis Sarf*. Beyrut Lübnan: Darü İbn Hazm, 1427.
- Hamdy, Asma. *Türkçe ve Arapçada Birleşik Zaman Yapım ve Kullanımının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Harrison, K. Richard. ““Verb Aspect””. *Journal of Planned Languages*. 1996.
- Hasan, Abbas. *en-Nahvu'l-vâfi*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-maârif bi Mısra, t.y.
- Hasen Avn. *Tatavvuru'd- Dersi'n-Nahvî*. Kahire, 1970. 84.
- Hassân, Tammâm. *el-Lugatil Arabiyye Manahe ve Mebnahe*. Kahire: el-Heyetül Mısıriyyetül Amme lil-Kuttab, 1985.
- Haşimi, Ahmed. *Cevahirul-Belağa Fil Meani vel-Beyan vel-Bedi*. İstanbul: Karaman Yay., 1984.
- Haşimi, es-Seyyid Ahmed el-. *el-Kavaidid el-Esasiyye lil-Lugatil Arabiyye*. İstanbul: Darsaadet, ty.
- Hatipoğlu, Vecihe. *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. IV. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982.
- Hayreddin Karaman - Bekir Tapaloğlu. *ARAPÇA SARF-NAHİV*. 4. İstanbul, 1969.
- Rami Hekimoğlu, *Cahiliye Şiirinde Ahd ve Müradifleri*, Ankara: İlahiyat yay., 2023.
- Hereri, Muhammed Emin babdillâh el-Esyubi. *Menahilür Rical ve Meradiul Etfal bi Lübanî Meani Lamiyetül Efal*. San'â: Mektebetül İmam el-Vedii, 2007.
- Hulusi Kılıç. *Arapça Dilbilgisi-Sarf*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.
- Huniyeb, Lami Abdul-Kadir. *et-Tebiruz Zemen-i Fil-Dirasatül Nahaviyye el-Vasfiyye el-Muasıra*. Doktora Tezi, el-Kadısiyye Üniversitesi, 2016.
- Hüseyin Günday - Şener Şahin. *Arapça Sarf Bilgisi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2008.
- İbn Akil. *Şerhu İbn Akil*. tsz.
- İbn Cinni, Ebul Feth. *el-Munsıf Şerhu Kitabit Tasrif li Ebi Osman el-Mazini*. yy: Darü İhyait Turasil Kadim, 1954.
- İbn Faris, Ebul Hasen Ahmed b. Zekeriyya. *es-Sahibi*. Kahire: İsa el-babî matb., 1977.

- İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Ensari. *Evdahul Mesalik ila Elfiyyeti İbni Malik*. Beyrut: el-Mektebetül Asriyye, t.y.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf. *Muğnil lebib an Kütübil Earib*. Beyrut: Mektebetül Asriyye, 1995.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf. *Şerhu Şüzûri 'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-arab*. Nşr. Abdulğani Eddıkr. Suriye: şirketül müttehede littevzi, t.y.
- İbn Hişam, el-Enbari. *Muğnil Lebib an Kütübil Earib*. Beyrut: Darul Fıkr, 2012.
- İbn Hişam en-Nahvî. *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfiyyeti ibn mâlik*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 4 Cilt. Dâru'l-Fıkr, t.y.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed. *Edebül Katib*. Beyrut: Müessesetür Risale, ts.
- İbn Malik. *Teshilül Fevaid ve Tekmilül Makasid*. Lübnan: Darül Kitabil Arabi, 1967.
- İbn Malik, Muhammed b. Abdillâh b. Abdillâh. *Şerhut Teshil Teshilul Fevaid ve Tekmilul Makasid*. II. Beyrut: Darul Kutubil İlmiyye, 2009.
- İbn Manzur. *Lisânu 'l-Arab*. Beyrut: Dâr Sâdır, t.y.
- İbn Manzur, Ebul Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem. *Lisanul Arab*. Beyrut: Darül Fıkr, 1994.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisanül Arab*. I-IX Cilt. Beyrut: Daru Sadır, ts.
- İbn Ya'îş. *Şerhü'l-Mufasssal li'z-Zemahşeri*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Yaiş, Yaiş b. Ali. *Şerhul Mufasssal*. Kahire: Mektebetül Mütenebbi, ty.
- İbn Yakub, el-Mağribi. *Mevahibil Fettah fî Şerhi Telhisul Miftah*. Beyrut: Darül Hadi, 1992.
- İbnul Hacib, Cemaluddin b. usman b. Amr b. Ebi Bekr. *eş-Şafiye fî İlmi Tasrif*. Mekke: Mektebetül Mekkiyye, 1995.
- İbnus-Serrac, Ebu Bekr Muhammed b. Sehl b. Serac en-Nahvi el-Bağdadi. *el-Usul fin-Nahv*. 3., I-III Cilt. Beyrut: Müessesetür Risale, 1996.
- İbnül Esir, Mecdüddin. *el-Bedi fî İlmi Arabiyye*. Mekke: Camiatu Ummul Kura, 1999.
- İbnül Hacib. *el Kafiye fin Nahv*. Beyrut: Darul kutubil ilmiyye, tsz.

- İbnü'l-Verrâk, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Abdullah b. el-Abbas. *İlelu'n-naĥv*. Nşr. Manmud Casim Muhammed ed-Derviş. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1999.
- İrbili, Alaaddin b. Ali. *Cevahirul Edeb fî Marifeti Kelamil Arab*. Beyrut: Darün Nefais, 1991.
- İsfehanî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Ragıp el-. *el-Müfredât fî ġarîbi'l-Kur'ân*. Thk. Safvan Adnan Daverdî. Beyrut: Daru'l-Kalem, 1412.
- İstirabezi, Rıza ed-Din el-. *Şarhur Rıza Alel Kaġiyye*. Tahran: Muessesetül Sadık, 1978.
- Kabakçiev, Krasimir. *Aspect in English : A "Common-Sense" View of the Interplay Between Verbal and Nominal Referents*. Dordrecht: Kluwer Akademik Yayınları, 2000.
- Kazvînî, Hatib. *el-İdah fî Ulumil Belaġa*. 1985.
- Korkmaz, Zeynep. *Garmer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi (Şekil Bilgisi)*. Ankara, 2017.
- Kur'an-ı Kerim meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.
- Lubedi, Muhammed Semir Necib el-. *Mucemul Mustalahatin Nahviyye ves Sarġiyye*. Beyrut: Muessesetür Risale, 1985.
- Lyons, John. *Kurumsal Dilbilimine Giriş*. Ankara, 1983.
- Mahzumi, Mahdi el-. *Fil-Nahv el-Arabi Nakd ve Tevcih*. Beyrut: Dar er-Raidul Arabi, 1986.
- Maleki, Ahmed b. Abdunnur. *Rasful Mebani fî Şerhi Hurufil Meani*. Beyrut: Darul İlm, 1985.
- Maleki, Ebu Cafer Ahmed b. Abdinnur b. Ahmed b. Raşid el-. *Rasful Mebani fî Şerhi Hurufil Meani*. Dımeşk: Darul Kalem, 2002.
- Mansuri, Ali Cabir el-. *ed-Delaletüz Zemeniye fil Cumletül Arabiyye*. I. Bağdat: Bağdat Üniversitesi Matbaacılık, 1984.
- Matlabî, Malik Yusuf el-. *ez-Zemenu vel Uġatu*. Mısır: el-Heyetül Mısriyyetül Amme lil-Kuttab, 1976.
- Matlub, Ahmed. *Mucemull Mustalahatil Belaġiyye ve Teavvuruha*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.

- Mehmed Zihni. “el-Muntehab fî kavâidi’s-sarf”. *İstanbul*. t.y.
- Mısrî. *Şerhu’r-Razi li Kafiyyeti’l-Hacib*. Suudi Arabistan: İmadael Buhus el-İlmiyye, 1996.
- Muğnil Lebib an Kütübil Earib*. Beyrut: el-Mektebetül Asriyye, 1995.
- Muhammed, Aziz. *es-Sıfatül Müşebbehe ve Mübalağatül İsmi Fail fil Kuranil Kerim Dirase Sarfiyye Nahviyye Dilaliyye*. Basılmamış Doktora Tezi, Kahire, 2009.
- Muhyiddin Abdülhamid. *Şerhu İbn Akil ala Elfiyyeti İbn Malik*. Kahire: Darud Talai, 2009.
- Muradi, el-Hasan b. Kasım el-. *el-Cened Dani fi Hurufil Meani*. Darul Kütübil İlmiyye: Beyrut, 1992.
- Mustafa Cemâleddin. “Ra’yun fî Taksîmi’l Kelime”. *Mecelletu Turâsinâ*. Kum, 1 (6) (1407).
- Mustafa el-Galayini. *Camiud Durusul Arabiyye*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2011.
- Müberred, Ebul Abbas Muhammed b. Yezid el-. *eL-Muktazab*. Beyrut: Alemül Kutub, ty.
- Müberred, Ebul Abbas Muhammed bin Yezid. *el-Muktedab*. Beyrut: Alemül Kütüb, ts.
- Müberred, Ebul Abbas Muhammed bin Yezid. *el-Kamil*. Kahire: Darül Fikr, ts.
- Nehhas, Ahmed b. Muhammed b. Yunus. *Umdetul Kitab*. Daru İbn Hazm, 2004.
- Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)*. Ankara: 1996, t.y.
- Paslı, Esmâ. *Kuranda Zaman Kavramı ve “‘An”*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.
- Râcihi, Abduh. *et-Tatbiku’n-nahvî*. İskenderiye: Dâru’l-ma’rife el-câmiyye, 1998.
- Racihi, Abduh er-. *et-Tatbikus Sarfi*. Beyrut Lübnan: Darün Nehzatil Arabiyye, 1952.
- Radi. *Şerhur-Razi alal Kafiye*. t.y.
- Razi, İbn Deridier er- - Hasan, Ebu Bekir Muhammed el-. *Cemharatul Luga*. Beyrut: Darul İlm, 1987.
- Razi, Muhammed b. Ebu Bekr. *Muhtarus Sihah*. Beyrut: Darul Marife, 2010.
- Reyhani, Muhammed AbduAbdul Rahman er-. *İticahatül Tahlilul Zemeni Fil Dirasatül Lağaviye*. I. Kahire: Daru Kuba lil Tibaa ven neşr, 1997.

- Samarrai, İbrahim es-. *el-Fil Zemanuh ve Ebniyetuh*. III. Beyrut: Muessesetür Risale, 1983.
- Sarmış, İbrahim. *Arapça Dilbilgisi*. II. Konya: Esra Yayınları, 2005.
- Seçkin, Pelin. “Anlama ve Anlatma Sürecinde “Kip” ve “Kiplik””. *Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE Dergisi*. 2014.
- Sedat Şensoy. “Lafız”. *Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi*. XXVII (2003).
- Sekkaki, Ebul Yakub Yusuf b. Ebu Bekr Muhammed b. Ali. *Miftahul Ulum*. Mısır: Meymeniyye Matbaası, 1318.
- Semerrai, Fadıl Salih es-. *es-Sarfül Arabi Ahkamun ve Meanin*. Beyrut: Daru İbn Kesir, 2013.
- Semerrai, Fadıl Salih es-. *Meanin Nahv*. Beyrut: Daru İbn Kesir, 2017.
- Sevinç, R. Resul. *Arap Dilinde Masdarlar Vezinler ve Kullanışları*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1998.
- Sibeveyhi, Ebu Bişr Amr. *El-Kitâb*. 2. Kahire: Mektebetül Hanci, 1982.
- Smith, Carlota. *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer Akademik Yayınları, 1997.
- Smith, S. Carlota. “Tense and Temporal Interpretation”. *Lingua*. 117. (2005).
- Störing, H.J. *İlk Çağ Felsefesi : Hint, Çin, Yunan*. İstanbul: Yol Yayıncılık, 2015.
- Suyuti, Celaleddin. *el-Esbah ven Nezair fin-Nahv*. Beyrut: Darül Kütübil İlmiyye, ts.
- Suyuti, Celaleddin. *el-İtkan fî Ulumil Kuran*. Beyrut, 1996.
- Suyuti, Celaluddin b. Abdurrahman b. Ebi Bekr. *el-Behcetül Mardiyye*. Diyarbakır: Seyda Kitabevi, 2013.
- Suyuti, Ebul FadlAbdurrahman b. Ebi Bekr es-. *Hemul Hevami*. Beyrut: Müessesetül Risale, 1992.
- Şaban 'Avd Muhammed el-Ubeydî. *en-Nahvu'l-'Arabî ve Menâhicu't-Te'lîf ve't Tahlîl*. Bingazi: Câmî'atu Kâryûnus Yay, 1989.
- Şimşek, Mehmet Ali. *Arapçada Zaman Kalıpları, Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 1997.

- Şimşek, Rasim. *Örneklerle Türkçe Sözdizimi Tümceler - Belirtme Öbekleri - Çözümleme*. Trabzon, 1987.
- Taftazani, Sadeddin Mesud b. Abdullah. *Muhtasarul Meani*. İstanbul: Kırımlı Abdullah Efendinin 8 nolu matbası, 1304.
- Tahir Nejat Gencan. *Dilbilgisi*. İstanbul: Türk Dil Kurumu yay., 1971.
- Tâî, Muhammed b. Malik. *İcazut Tarîf fi İlmit Tasrif*. Kahire: Mektebetüs Sakafetüd Diniyye, 2009.
- Taş, Mahsum. “Arap Dilinde Kâde Fiilinin Kullanımı ve Anlamı” 1/8 (2021): 131-156.
- Temâmî Hassan. *el-Lugatu'l-Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*. Kahire, t.y.
- Temâmî Hassan. *Menâhicu'l-Bahs fi'l-Luga*. Kahire: Mektebetü'l-Ancelo el-Mısriyye, 1990.
- Tuvame, Abdul Cebbar. *Zemenül Fiili fi Lügatil Arabiye Karainuhu ve Cihatühü*. Cezâir: Divanül Matbüatül Ceziriye, 1994.
- “Türkçe Sözlük”. Ankara: TDK, 1988.
- “Türkiye Türkçesinde ‘Bakış’”. *Türk Dili El Kitabı*. Ankara, 2003.
- Uğurlu, Mustafa. “Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi”. *Türk Gramerinin Sorunları II*. Ankara: 1999, t.y.
- Uzun, Nadir Engin. *Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*. Ankara, 1998.
- Vazir, Muhammed Receb. *ed-Deleletuz Zemeniyye li-Sıyağ el-Mazi fil Arabiyye*. Kahire: Ulumul Lügati Dergisi, 1998.
- Vendler, Z. “Verbs and Time”. *The Philosophical Review* 2/66 (t.y.): 143-160.
- Yakub, İmil Bedî. *el-Mucemul Mufasssal fi İlmiş-Sarf*. I-IX Cilt. Beyrut: Darul Kutubil İlmiyye, 1993.
- Yaman, Ertuğrul. *Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- Yaşaroğlu, M. Kamil. “Vakit”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakit>.
- Yıldırım Tahsin, *Biat Kavramının Semantik Analizi*, Ankara: İlahiyat Yay., 2023

Zeccaci, Ebul Kasım ez-. *el-Cümel fin-Nahv*. Beyrut: Muessesetür Risale, 1985.

Zeccaci, Ebul Kasım ez-. *el-İdah fî İlelin Nahv*. 3. Beyrut: Darün Nefais, 1979.

Zemahşeri, Ebul Kasım Mahmud b. Umer b. Ahmed. *el-Mufasssal fî sanati irab*.

Beyrut: Mektebetül Hilal, 1993.

Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhan fî Ulumil Kuran*. t.y.

Zihni Efendi, el-Hacc Mehmed. *el-Muktazab*. İstanbul: yy., ty.

